

INSTITUTUL DE ISTORIE UNIVERSALĂ

---

---

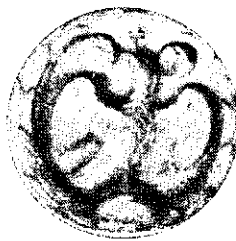
# REVISTA ISTORICĂ

PUBLICAȚIE TRIMESTRIALĂ

SUPT CONDUCEREA LUI

**N. IORGA**

BCU Cluj / Central University Library Cluj



**Comitetul de direcție:** *N. Bănescu*, profesor la Universitatea din Cluj. *I. Nistor*, profesor la Universitatea din Cernăuți.

**Comitetul de redacție:** *D. Berciu*, profesor secundar. *V. Brănuțescu*, directorul Muzeului de Artă religioasă. *N. A. Constantinescu*, conferențiar la Universitatea din București. *Maria Holban*, profesoară la Școala superioară de Arhivistică și Paleografie. *C. J. Karadja*, consul general. *Emil C. Lăzărescu*, profesor secundar. *Șt. Meleş*, directorul Arhivelor Statului, din Cluj. *Valeriu Papahagi*, profesor secundar. *Iulian M. Peter*, inspector general administrativ. *Aurelian Sacerdoțeanu*, profesor la Școala superioară de Arhivistică și Paleografie.

**Secretar de redacție:** *Virginia Sacerdoțeanu*

**Redacția:** Manuscrisurile, cărțile de recensal și orice privește redacția, se trimet d-lui *N. Iorga*, Șoseaua Bonaparte, 6, București III.

**Administrația:** Abonamentele și orice comandă se trimet la „Institutul pentru studiul Europei Sud-Orientale”, Str. Banu Mărăcine, 1, București.

Abonamentul anual: 200 lei; numărul 60 lei. Anul odată încheiat, prețul volumului complet se ridică la 300 lei, iar al numărului la 80 lei.

## BCU Cluj / Central University Library Cluj

### CUPRINSUL.

Articole :	Pag.
<i>N. Iorga</i> : La Biblia lui Șerban-Vodă . . . . .	193-196
<i>Aurelian Sacerdoțeanu</i> : În chestia Brodnicilor . . . . .	196-203
<i>D. Berciu</i> : Despre ilirismul ceramicii în benzi . . . . .	203-207
<i>Aurelian Sacerdoțeanu</i> : Patru acte din Mozăceni-Arges . . . . .	207-212
<i>N. Iorga</i> : Despre preclasicism (conferință la Institutul Francesc) . . . . .	213-222
<i>Valeriu Papahagi</i> : Citeva precisări în legătură cu medicul aromân din Viena Ioan Nicolide de Findo (1737-1828) . . . . .	222-231
<i>N. Iorga</i> : Scrisori din vremea lui Vasile I. Ieșandri (Din colecția Institutului de Istorie Universală) . . . . .	231-238
<i>N. Iorga</i> : Războiul Crimeii într-o mărturie engleză uitată . . . . .	238-241
<i>Valeria Costăchel</i> : Un abecedariu rus din 1831 . . . . .	241-242
<i>Șt. Gr. Berechet</i> : Originalul slavon al „Alfavitului sufletesc” din 1755 . . . . .	242-243
<i>Horia Oprișan</i> : O mărturie asupra campaniei 1913 . . . . .	243-245
<i>Șt. Gr. Berechet</i> : Ceaslovul slavo-român al lui Antim Ivireanul din 1703 . . . . .	246-247
<i>H. Dj. Siruni</i> : Despre Armenii în Capadocia . . . . .	248-250
<i>N. Iorga</i> : Politica lui Beust și Români . . . . .	250-253
<i>Ed. I. Găvăneșcu</i> : În preajma răscoalei lui Horea (Un raport inedit al episcopului Petru Petrovici) . . . . .	253-258

# REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

---

Anul al XXIV-lea, n-le 7-9.

Iulie-Septembrie 1938.

---

## La Biblia lui Șerban-Vodă

În *Curentul* de la 22 Maiu, d. Dan Simonescu presintă călduros, cu ilustrații, *Biblia* lui Șerban Cantacuzino. Autorul articolului ni revelează că manuscriptul traducerii lui Nicolae Milescu, pe care știam că Bianu l-a refusat, din cauza prețului, aceluși Grec din Trapezunt care-l presintase, a fost totuși cumpărat, — ceia ce Bianu nu voia să spuie —, și n-l 4389 al Bibliotecii Academiei Române, că a călătorit la Moscova și s'a întors de acolo<sup>1</sup>. El citează, întâia oară, cuvintele de laudă din ediția grecească de la 1687 a Scripturii ieșită în Veneția, cuvinte care pomenesc traducerea românească în curs. E al doilea merit al acestei pioase amintiri, datorită unui harnic și bine cunoscut bibliograf, alipit „școlii nouă“. Se amintesc și toate traduceri parțiale ale Bibliei ieșite până atunci.

D. Simonescu, care, în entuziasmul său, recurge la forma „romanțată“, văzînd „în jurul Mitropoliei din București forfota mare“ a călugărilor, — dintre cari cei mai mulți nu vor fi înțeles că se face un lucru mare —, caută a desluși, așa în treacăt, și originea și meritele traducerii și publicării.

Constată că între stilul versiunii Milescu, necercetată până acuma supt acest raport, manuscriptul fiind un secret de birou al Bibliotecii Academiei, stil care, de și, „îndreptat“, cum se spune în titlu, de un Muntean, căci lui Milescu i se subliniază calitatea de Moldovean, — de ce „mult schimbată“ și „nu știm în ce măsură ea cuprinde textul lui Milescu“? Unde era marele elenist rival din Muntenia? —, și între al Bibliei de la 1688 e mare deosebire: „comparînd unele versete din Biblia (1688) (*sic*) și din n-l 4389, am văzut superioritatea ca stil“, — spațiul n'a

---

<sup>1</sup> Nu ni se spune de unde e luată precisiunea: „incepută la Constantinopol la 1662 și terminată la Stettin, 1668“.

perinis dovada — „(claritate, concisie, armonie) a versiunii tipărite (1688) (*sic*)“.

Cîndva, atingîndu-mă de secretele răposatului meu prieten Bianu, pe care l-am rugat în zădar să ni vorbească de acest lucru misterios, Biblia... să zicem de la Trapezunt, mi-am arătat părerea că lui Milescu, om de mari cunoștințe, trebuie să i se recunoască ideia Bibliei complete, — ori nu? —, și „în cea mai mare parte, — și în cea mai bună, — stilul ei“. Mențin aprecierea: cum se traducea la Munteni avem dovada în tot ce au dat ei până la Constantin Stolnicul Cantacuzino. E netăgăduit că în formarea limbii literare mai nouă rolul de căpetenie l-au avut Moldovenii, și apoi mai e vorba și de subtilități și de înțelegere a formei teologice, lucruri care nu se găseau pe toate drumurile.

Părerea mea se sprijinia, — de și până la aducerea manuscrisului din Trapezunt mă indoiam <sup>1</sup>, — și pe mărturia formală, care a scăpat eminentului bibliograf, a Mitropolitului Moldovei. Gheorghie, care scria doar la 1723, vre-o treizeci de ani după apariția Bibliei lui Șerban, și el, om bătrîn la această dată, fusese contemporan al acestor lucrări: „Nicolae Grămăticul, fratele lui Postolache Milescul..., carele au tălmăcit și Biblia din limba elinească pre limba românească, cînd au fost la Constantinopoli capuchehaia lui Grigorie-Vodă, Domnului Țării-Românești“, — atunci, între 1660 și 1664, întâia Domnie, și nu până la 1668 —, „pre care scriere au dat-o și în tipar Șerban Voevod Cantacuzino, Domnul Țării-Românești“ <sup>2</sup>. Cred că, pentru oricine, e clar. Iar „anonimul“ îndreptător, între 1664, fie și 1668, și 1680 și ceva, cînd a început lucrul pentru Biblia munteană, nu-l putem descoperi. Și a vedea în Milescu un traducător mai ales din slăvonă, cînd meritul și gloria lui era cunoștința de grecește, e cu totul neadmisibil <sup>3</sup>.

Am menționat pe vremuri o altă părere, mult mai tîrzie, a d-lui Solomon de la Tecuciu. Între cele două păreri, calificate și una și alta de extreme, se așează nu „judecata lui Solomon“, care e parte și nu poate judeca, ci judecata d-lui Dan Simonescu.

<sup>1</sup> V. *Studii și doc.*, VII, p. CCIII, nota 4.

<sup>2</sup> Codrescu, *Uricariul*, I, p. 402. — Intrebuintarea Noului Testament ardelean, operă foarte serioasă, n'o tăgăduiesc.

<sup>3</sup> „Traducerile de până acum, — chiar Biblia din ms. 4389 —, făcîndu-se în bună parte din limba slavă“

Răspingându-le de o potrivă, de și se recunoaște că prin Milescu vine basa mai veche, Biblia de la Frankfurt, care ar putea fi și din alte ediții decît aceia din 1597, autorul notiței comemorative, admite totuși că „traducătorii de la București (1688) au cunoscut direct sau indirect și traducerea lui Milescu“ (aici, dovezile). Nu văd deci ce element „extrem“ al meu înlătură d. Simonescu cînd hotărăște între „d. prof. N. Iorga“ și „alt profesor“, stricînd astfel buna armonie între doi colegi profesori.

În ce privește inițiativa, ea e atribuită întregă —, nu fără un colț de merit și pentru iubitorul de carte, dar nu scriitorul Domn nou Constantin Brîncoveanu —, lui Șerban Cantacuzino. Nimic din ce știm despre dînsul nu poate duce la această încheiere. *Tot ce s'a făcut supt dînsul și pe numele lui trebuie să se recunoască lui Constantin Stolnicul, fratele Domnului.*

Nu e așa în articolul d-lui Simonescu, cu care unul din cei doi profesori cu „concluzii cu totul opuse“ și „extreme“ își permite a discuta.

Pentru activul și precisul bibliograf, pe lângă frații Greceni, pomeniți pentru rolul lor, și măcar unul din ei știa bine grecește, dacă traducerea Sfîntului Ioan Hrisostom nu e pe o basă mai veche, se adaugă „un vestit teolog al timpului, arhiepiscopul Ghermano al Nișului (Serbia)“, care acesta avu căderea de a se rosti asupra sensului adevărat al unei traduceri, — pe care am verificat-o după Septantă și după traduceri apusene și care e foarte adese ori confusă și, une ori, cu desăvîrșire falsă.

Nu știm unde s'ar afla dovezile celebrității acestui teolog. Dar, și pentru d. Simonescu și pentru mine însumi, care am văzut în Nissa Nișul sîrbesc, sînt dator cu o îndreptare. Ghermano, care, de altfel, s'a stîns răpede, nu era pentru *acest* Niș, ci pentru Nyssa din Capadocia, și el, ca și urmașul, Mitrofan, ajutătorul, apoi dușmanul lui Antim Ivireanul, făceau parte dintre acei prelați *in partibus* pe cari era autorisată Mitropolia bucureșteană a-i sfinți și păstra, împodobindu-se cu dînsii.

Deci: basa lui Nicolae Milescu, cu toată lauda „îndreptătorului“ care nu se poate descoperi, rămîne. Grecenii nu fac decît o operă de netezire. Așezat la București și fără o celebritate necontestată, Ghermano dă deslegări. Rolul acestuia trebuie *cu totul redus*. El n'a fost decît ce spune, cu laude, ca pentru un răposat,

prefața Bibliei, un erudit de elinește: „prea-înțeleptul cel dentru dascăli ales“<sup>1</sup>.

În ce privește pe Constantin Cantacuzino, el trece la cei „pe cari nu trebuie să-i uităm“: „După moartea acestuia (Ghermano) au mai fost consultați și alți eleniști, dintre cari să nu uităm pe Stolnicul Const. Cantacuzino, care uimia pe călătorii străini cu învățătura lui teologică“<sup>2</sup>.

Atita.

Profesorul N. Iorga, adversarul d-lui profesor Solomon, se îndărătnicește însă a crede, *că de la acesta a venit inițiativa, că el a adus al doilea text grec de basă, că el a condus și supravegheat lucrarea.* Aș adăugi chiar că el, care a trăit în Moldova, care a avut soția Moldoveancă și a întreținut continue legături cu Moldovenii, e acela care a iscodit traducerea, greu de găsit, a lui Milescu.

Format la Veneția, cu care a păstrat totdeauna raporturi, el a pus în legătură pe domnescul său frate cu editorii Bibliei venețiene din 1687. El a pus înaintea corectorilor lui Milescu această operă. El, a cărui competență teologică, e de necontestat, a făcut mai mult decît titularul de la Nyssa opera de deslușire.

N. Iorga.

## În chestia Brodnicilor

Cu privire la istoria noastră în evul mediu se pun încă multe probleme care își așteaptă deslegarea. Pentru aceasta unele comportă puține cercetări, care asigură totuși un rezultat hotărîtor; altele necesită însă multă stăruință, unită cu perspicacitatea specialistului, și e indoielnic să ducă la concluzii sigure. Dar, chiar cînd rezultatul este negativ, el rămîne folositor, intru cît ferește pe alții de construcții șubrede basate pe elemente ipotetice.

Între astfel de probleme, interesante fără indoială, se așează și aceia a Brodnicilor, pe care o atacă într-o lucrare recentă d. Popa-Lisseanu<sup>3</sup>. Felul în care a fost rezolvată credem însă că nu poate fi acceptat, după cum vom demonstra în aceste rînduri.

<sup>1</sup> Bianu și Hodoș, *Bibliografia*, I, p. 306.

<sup>2</sup> *Brodnicii. Text, traducere și comentarii (Izvoarele istoriei Romînilor, XII)*, București 1938. VIII—87 pp. in-8°.

De altfel însuși autorul mărturisește că e vorba de „niște încheieri“ pe care le-a făcut pe măsură ce cerceta materialul și se informa asupra lui, cetitorul avînd a le lua numai ca pe „niște sugestii“ (p. VII). Le-am luat și noi ca atare și am fi bucuroși dacă am contribui cu ceva la rezolvirea pozitivă a chestiei<sup>1</sup>.

Mai întăiu, d. Popa-Lisseanu urmărește izvoarele istorice și epoca în care apare numele de Brodnic. În cronicile rusești<sup>2</sup>, opt la număr, apare la trei date (1146-47, **Бродничн, Бронникъ**; 1216, **Бродници, Бродникн**, și 1223-24, **Бродници** și **Бродници быша старикн**), cu grafii puțin deosebite (pp. 2-5 și textele<sup>3</sup>). În grecește apare odată la Niceta Choniata supț forma **Βορδόνης**, de unde Brodoni, deci Brodnici (pp. 5-6 și textele<sup>4</sup>). În latinește e amintit în patru diplome ungurești (1222, „terminus Prodnicorum“; 1223, „terra Borothonik“; 1254, „Brodnicorum“ și „Brodnici“; 1359, „Prepostfalva alio nomine Prodnik“) și în trei bule papale (1222, „terminus Prodnicorum“ var. lect. „Blacorum“; 1227 „Brodnic“; 1231, „Brodnicorum“), toate cu privire la Ardeal și vecinătăți (pp. 6-14 și textele). Diferenții editori nu s'au oprit totdeauna asupra aceleiași lecturi; ea însă nu poate suferi deosebiri simțitoare (spre ex. în documentul Cârței din 1223, e „Borotnik“)<sup>5</sup>; alte obiecții nu se pot face. Acestea sînt izvoarele pe

<sup>1</sup> Aceasta vine și dintr'o mai veche preocupare și îndoială a mea arătată în *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIII-e siècle*, Paris 1930, p. 79: „entre la Cumanie danubienne et la Russie il y avait une principauté, Brodnic, sur l'origine de laquelle on n'est pas encore édifié“.

<sup>2</sup> Redacția însă nu e contemporană și nici manuscrisele nu vin din epoca arhetipului.

<sup>3</sup> Data luptei de la Kalka nu e 1224 (cf. pp. 3, 39, 61, cum o arată unele izvoare), ci 1223 (cum se vede la pp. 22-3, 40, 62, după alte izvoare citate); cf. A. Sacerdoțeanu, *Marea invazie tatară și Sud-Estul european*, București 1933, p. 16, unde se dă data exactă: 31 Maiu 1223.

<sup>4</sup> E vorba de un ajutor pe care îl au barbarii din Hemus de la o ramură a Tauroscitilor, „acei dintre Bordonii“ (*οἱ ἐκ Βορδόνης ὄσων*), cu cari împreună au fost învinși și au perit. Evenimentul e datat 1185-6. dar și 1190 (cf. p. 5). Despre acesta vezi mai jos.

<sup>5</sup> Apropierea *Brodnik* de *Borothonik* nu e ușor de făcut. Pe la anul 811 exista un prinț slovean al Carintiei care se numește *Boruth*; cf. Fr. Dvornik, *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*, Praga 1933, p. 261.

<sup>6</sup> Cf. Al. Doboși, *Documentul dat la 1223 mănăstirii Cârța, în Dacia istorică*, II (1938), p. 13 și reproducerea, dar unde se păstrează originalul?

care d. Popa-Lisseanu le reproduce în textul original (pp. 35-55) și în traducere (pp. 57-78).

Cu aceeași grijă de informație d. Popa-Lisseanu urmărește și ceia ce spun istoricii cu privire la această chestie. Unii îi consideră a fi *Ruși creștini* (pp. 15-6), alții *Romîni* (pp. 17-8 și 23), *Romîni nomazi* (p. 16), *Romîni de la Brodi* (pp. 24-5), *Vrtnceni* (p. 22), *Munteni*, adică oameni de la munte (pp. 18-20), *pribegi* și *vădeni* (pp. 20-2 și 26), ori *nu sînt Romîni* (pp. 22-3), iar unii consideră problema neresolvată și nu încearcă o explicație (pp. 23-4) <sup>1</sup>.

Urmărindu-se cuvîntul în sine se vede iarăși că în limbile slavă și romină are mai multe forme, ca *brod*, *brudină*, *brudariu*, *brodesc*, *brodiți*, *brodeală*, și accepții deosebite, ca *vadum*, *navis traiectus*, *portitor*, *delirare*, *blaterare*, *eventus* (p. 14, nota 23).

Avînd în vedere toate acestea și ținînd sama că Romîniii au dese ori nume locale luate după ape (pp. 29-30), d. Popa-Lisseanu consideră că *Brodnicii* sînt același lucru cu *Prutenii*, și este deci vorba de Romîniii de la Prut (pp. 30-1), chiar dacă apar une ori alături de *Vlahi* (p. 31): Pentru a demonstra aceasta, se aduce înainte numele Prutului, la Greci *Πόρτα* și *Πυρτός*, dat de Constantin Porfirogenitul supt forma *Βροδτος* și în pecenegă *Βουράτ* (p. 30).

Este destul să privim această înfățișare deosebită a problemei, ca să ni dăm sama cît de grea este rezolvarea ei.

\*

În ceia ce privește izvoarele, ne vedem siliți să înălțurăm pe Niceta Acominatul cu ai săi „acei dintre Bordoni“ sau „Brodoni“ cari dau ajutor „barbarilor... din Hemus“ (τὸν Αἴμον... βαρβάρους), cu identificare nesigură. După felul în care sînt descriși nu se pot alătura celorlalți Brodnici, după cum nici locuitorii din Hemus nu pot fi... barbari <sup>2</sup>. Numai simpla apropiere grafică nu poate fi

<sup>1</sup> La autorii citați de d. Popa-Lisseanu și pe cari nu-i mai amintim, adăugăm și noi pe F. Brun, *Cernomorîa. Sbornikū izslédovanîi po istoriceskoî gheografîi ūjnoi Rossîi*, I, Odesa 1879, pp. 114-7, care-i crede de la Don la Caucas; la p. 115 citează și pe Arțbașev, *Povestvovanie o Rossîi*, I, p. 102, care vede în ei Cazaci de la Don. Cf. și considerațiile noastre din *Guillaume de Rubrouck*, pp. 72-4.

<sup>2</sup> În aceeași vreme altfel vorbește de ei Eustațiu din Tesalonic: Ἐπ' αὐτοῦ ἔαχεν ἀρχὴν ἐν Ζαγορίᾳ Βλάχων καὶ Βουλγάρων κατὰ τῶν Χριστιανῶν Ἑμμαίων ἐπαναστασις; apud V. G. Vasilievskij, *Kriticeskiia i bibliograficeskiia zameatki*, în *Jurnalū Ministerstva Narodnago Prosvěšenîia*, St. Petersburg, vol. 204, Iulie 1879, p. 177.



un argument<sup>1</sup>. Pentru izvoarele rusești avem de adăugat că mențiunile lor arată locuri prea depărtate de Prut; de aceea ni vine greu a crede să fi ajuns până acolo populații din partea aceasta. Este drept însă că diplomele ungare arată locuri și locuitori din Ardeal sau din imediata apropiere, poate în Muntenia, poate în Moldova. Oricum, e de reținut un fapt: Brodnicii aceștia sînt foarte răspîndiți.

Cu ajutorul acestor informații putem vedea că există *Brodnici* în ținutul Desnei, Belozersk, Suzdal și la Kalka (localnici?), după izvoarele narative rusești, și în Ardeal cu împrejurimile, după izvoarele diplomatice ungurești. O apropiere între acești *Brodnici* și *Pruteni* credem însă că nu se poate face, cel puțin pentru vremea de care ne ocupăm și cînd aceștia din urmă sînt atestați precis. Numele Prutului, după Constantin Porfirogenitul Βροϋτος, în pecenegă Βουράτ<sup>2</sup>, dacă nu înlătură această apropiere, fiindcă lipsește certitudinea pronunției *Burat* sau *Vurat*<sup>3</sup>, nici n'o consolidează. În orice cas nu întrevădem cum de s'a putut transmite supt forma *Brod* sau *Borod*, căci tema din „Brodnici“ este, fără nicio îndoială, *brod* și probabil de origine slavă<sup>4</sup>. Adăugim că *Prutenii* sînt atestați și în alte izvoare demne de încredere,

<sup>1</sup> Vasilievskij, *o. c.*, vol. 205, August, p. 335, crede că e vorba de Țara Birsei, lucru pe care l-ar admite și I. Kulakovskij, *Gde nahodilasä Vicsinskaja eparhija Constantinopol'skago Patriarhata?*, în *Vizantijskij Vremennik*, IV (1897), pp. 332-3.

<sup>2</sup> La Simeon Magistrul Βουράτ. Cf. discuția la G. Kunn, *Relationum Hungarorum cum Oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima*, I, Cluj 1892, pp. 186-9; J. Marquart, *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge*, Leipzig 1903, pp. 33 și 527; R. Lüttich, *Ungarnzüge in Europa im 10. Jahrhundert (Historische Studien, 84)*, Berlin 1910, p. 20; G. Fehér, *Bulgarisch-ungarische Beziehungen in den V-XI. Jahrhunderten*, Budapesta 1921, pp. 94-7 și 114; H. Schönebaum, *Die Kenntnis der byzantinischen Geschichtsschreiber von der ältesten Geschichte der Ungarn vor der Landnahme* („Ungarische Bibliothek“, I, 5), Berlin și Leipzig 1922, pp. 39 și 44.

<sup>3</sup> E drept că π grecească a putut trece în turco-mongolă în b; cf. pentru *Brussa*, la Const. Porfirogenitul, *De Thematibus*, I, ed. Bonn, p. 29: Βροϋτας, și *De adm. imp.*, Bonn, p. 233: Βροϋσας.

<sup>4</sup> Amintim pentru temă și antica *Brodentia*, — Βροδεντια, — fixată de Ptolemeu παρά τὸν Δανούδιον ποταμὸν și identificată cu Bronz în Württemberg.

după care se localizează la Don în cîmpia rusească<sup>1</sup> și în ținuturile polono-lituane<sup>2</sup>.

Dacă tema *brod*, care ne duce la sensul de *vad* în slavă, nu se poate înlătura, atunci ne putem apropia și de lămurirea denumirii de *Brodnic*, în care nu putem vedea alt sens decît acela de *vădeni*<sup>3</sup>, oameni ai vadurilor<sup>4</sup>. Pentru aceasta atestările pe teren se înmulțesc. Toponimicul *Brod* este răspîndit în Polonia, Rusia și la noi, cum s'a arătat<sup>5</sup>.

Lărgim această arie cu *Brod* în Iugoslavia (Slavonschi-Brod pe Sava), în Cehoslovacia (Brod-Boem la E. de Praga; Brod-Ger-

<sup>1</sup> Kezai, I, cap. I, 5, Hunii, cînd vin la Volga, distrug pe „Alpiuros et Pruteni”, și cap. III, 3: Attila pregătește o armată pentru „Dacos, Norvagios, Frisones, Lituanos et Prutenos”. *Chr. pictum Vind.*, II; „Alplozuros qui nunc Pruteni” și V: „super Dacos, Normanos, Frisones, Lytuanos et Prutenos”. Aici se vîd și în *Capituli Posnaniensis*, etc., MGH, SS., XXIX, p. 464: în Sandomir „intrauerunt Tartari cum Pruthenis, Ruthenis, Comanis”. Între Pruteni și Ruteni este o apropiere care merge pînă la confuzie, cum face continuatorul lui Cosma supt a. 1206: „Dux Lestko cum fratre Connado occiderunt Romanum regem Prutenorum”, dat în alte izvoare ca „Romanus, rex Ruthenorum”, cf. R. Roepell, *Geschichte Polens*, I, Hamburg 1840, p. 408.

<sup>2</sup> R. Bacon, MGH, SS. XXVIII, p. 578: „nec legem Dei receperunt, ut sunt Pruteni et Letewini et alii multi qui sequuntur fines Alemannie”; este aceasta o lămurire categorică; mai adăogăm totuși ceia ce spune Casimir despre Cavalerii Teutoni la 1223: „Cum enim culmensis iam terra finale exitium esset passa ab incursibus Prutenorum et iam Masovia et supra memoratae terrae ab eorumdem Prutenorum tyrannide inciperunt demoliri”, apud Roepell, *l. c.*, p. 434.

<sup>3</sup> „Cumanschi Brod” la Vidin pe vremea lui Mircea-cel-Mare (N. Iorga, *Istoria Romînilor*, III, București 1937, p. 35), „Tuțora na brodu” (A. V. Boldur, *Istoria Basarabiei*, I, Chișinău 1937, p. 127) sînt hotărîtoare. Sensul e întărit și de *Бродъ Угровъ* „vadul Ungurilor” la S. Dragomir, *Documente nouă privitoare la relațiile țării Românești cu Sibiul în secolul XV și XVI*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, IV (1926-1927), p. 18.

<sup>4</sup> Între *Berendei* și *Brodnici* nu se poate face nicio apropiere. Pentru cei d'întăiu, popor turco-mongol, izvoarele sînt precise și nu este locul a se mai discuta; cf. D. Rasovskij, *Pecenéghti, Torki i Berendél na Rusi i vâ Ugrii*, în *Seminarium Kondakovianum*, VI (1933), pp. 1-64, și L. Rásonyi Nagy, *Der Volksname Berendéi*; *ibid.*, pp. 219-26.

<sup>5</sup> Boldur, *o. c.*: *Brodî* în Volhinia (p. 119), *Borodiceni* pe Răut (p. 127), și harta: Crasno-Brod, Cameno-Brod, Gemcei-Brod, Kamennoi Brod, Kamennoi Brod, Zabrodia, Socolov-Brod, Besoi Brod, Sininhin Brod, Kamennoi Maslov Brod, Brodjatle, Brodnîța, Bronvița, etc.

man pe Sazava; Brod-Unguresc pe Morava<sup>1)</sup> și în România (comună, sat, — zis și Musterețul, — și deal lângă Vaslui; Brodul, baltă în comuna Prisăcani-Iași).

În Polonia există însă o Brodnița pe Drewenz, în Kulmerland, căreia i se zice în nemțește Strassburg. Aceasta trebuie să dea de gândit d-lui Popa-Lisseanu, care o cunoaște (cf. p. 25, nota 58), de oare ce ajută la deslegarea chestiei. Avînd același sens, Brod = Strassburg, adevărat arătînd locurile obligate pentru trecerea apelor, aria acestei denumiri se lărgeste și mai mult. În adevăr există multe Strassburguri (Pomerania, Alsacia, Carintia, un *Strass* în Bavaria; și în Ardeal este un Strassburg la Aiud). Însă de la aceleași treceri obligate își au originea și alte nume, ca toate cele cu *am* sau *an der*, în nemțește (Frankfurt-am-Main, — an der Oder), cu *sur*, în franțuzește (Châlons-sur-Marne), etc. Locuitorii unor astfel de așezări trăiau în special din transit<sup>2)</sup>. Făcîndu-se cunoscuți, au căpătat și ei, ca toți locuitorii oricărei așezări omenești, numele așezării respective sau al caracteristicii locale.

Observînd această apropiere, dăm peste însuși „vadul“ german: *Furt*, așa de cunoscut supt diferite forme ca: *Furt*, *Vurt*, *Vort*, *Ford*, *Vord*, *Voort*, *Voord*, *Forda*, cu corespondent în englesă *ford* și poate *ffjord* în nordică. Etimologia lui e nesigură. Frații Grimm îl cred din slavul *brod*, greu de admis, dar s'ar putea explica și din rădăcina *far* din *fahren*, cum crede și Kluge. Și acesta e foarte răspîndit în Anglia (Bradford, Bedford, Chelmsford, Hereford, Hertford, Oxford — Oxenaford —, Sleaford, Stafford, Stratford), în Olanda (Amersfoort), în Germania și Austria (Breitenfurt — Preitenfurte —, Dietfurt, Eriurt, — Erpesfurt, Erpissfurt, Erpesfurt —, Frankfurt, — Franconofurt —, Fürth, Furtwangen, Hahnenfurth, Klagenfurt, Ochsenfurt — Ohsonofurt —, Querfurt, Röttenforde — Rodonvurdi, Rotenvorde —, Schweinfurt — Swinofurt —, Stassfurt, Steinfurt sau Steinfurth, — Steinfurte, Treffurt—), care mai toate își au un sens, o explicație.

Toate aceste nume ne duc la *vadum*, al cărui corespondent în

<sup>1)</sup> Probabil și altele, care nu-mi stau la îndemînă în atlasele consultate.

<sup>2)</sup> Pentru Brodnicii din cîmpia rusească sau Rutenii, aducem o mărturie prețioasă: Rubrouck (*Recueil de voyages et de mémoires*, IV, Paris 1839, p. 249): „In illo loco fecerunt Baatu et Sartach fieri quoddam casale de Rutenis in ripa orientali, qui transferunt nuncios et mercatores cum naviculis“. F. Brun, *o c.*, p. 122 fixează locul acesta la Don.

francesă este *gué*, iar în italiană *vado*, *vadoso*, *guado*, *guazzo*, *guazzatoio*. Îl apropiem și de *vadul* românesc, care nume se întâlnește de multe ori în Ardeal: *Vad* (Bihor, Făgăraș, Maramurăș, Someș), *Vadu*, *Vădaș* (Murăș), *Vădas* (Arad), *Vadnic* (Severin), *Vadul Dobrei* (Hunedoara) și *Vădurele* (Sălagiu). Corespondentul unguresc al acestora prezintă variante ca *rév*, *vád*, în: *Rév*, *Vád*, *Farkasrév*, *Révkolostor*, *Revkápolnok*, *Vadász*, *Vadasd*, *Vizez*, *Vadad*. În vechiul Regat *Vadul* este iarăși răspândit. Deci, ca și în ungurește, și în românește noțiunea de „vad“ este dată în două forme: una latină, *Vad*, și alta slavă, *Brod*, care dăinuiesc împreună. Amîndouă se apropie și la noi, ca în Polonia, de *Strassburg*. „Rîul Vadului“ de la Turnul Roșu este dat de *Schwanz* pe harta sa ca „*Strassburg*“.

Așa dar deplină echivalență între *vadum*, *vad*, *guado*, *gué*, *furt*, *ford*, *brod* și chiar *Strassburg*. Însă *vadum* este *πόρος* pe grecește, iarăși foarte răspândit în compunere. Bosforul tauric și cel tracic sînt în de ajuns de cunoscute ca să nu mai stăruim asupra lor. Ținem să atragem atenția că e vorba de un topic extraordinar de răspândit. Dar prin niciuna din aceste denumiri nu se înseamnă popoare<sup>1</sup>. E destul a lua cineva aceste nume spre a le traduce și se va convinge ușor. Noi luăm unul caracteristic: *Oxford*, adică „Vadul Boilor“ la Englesi și *Ochsenfurt* la Germani, pe care îl punem în față cu grecescul *Βόσπορος* de exact același sens. Iată de ce nu se poate admite aceasta nici pentru *Brodnici*, pe cari cu atît mai mult nu-i putem socoti că aparțin unei singure nații.

\*

Am spus mai sus că între *Brodnici* și *Pruteni* nu putem face nicio apropiere în vremea de care ne ocupăm. Forma orientală *Βούρατ* o exclude cu totul. Dacă totuși este nevoie să facem una, atunci se poate bănuî între *πόρος*, *πέραμα* și avesticul *pērētū*, „vad, pod“<sup>2</sup>. Să vie de aici *Πόρατα* — *Ηυρατς* pentru *Prutul*

<sup>1</sup> Nici chiar „Vadul Franconilor“, Frankfurt, nu arată poporul, ci numai trecerea „Germanilor“ franconieni. Același lucru la Vadul Cumanilor, Vadul Turcilor, Vadul Ungurilor de pe la noi, unde nu este altceva decît locul pe unde au trecut aceștia.

<sup>2</sup> Dacă latinul — *ritum* (din *Augustoritum*) vine din celtică (pentru *\*prtom*), atunci poate fi o mai mare apropiere.

nostru? Este posibil<sup>1</sup>. Nouă însă nu ni se pare verificabilă prin izvoare legătura între cei numiți Pruteni și Prut pentru secolele al XII-lea și al XIII-lea. Numele acesta rămîne o simplă variantă a „Vădenilor“, a „Brodnicilor“, pentru locuitorii din alte părți, așa cum arată precis textele și topicele.

Dacă Brodnicii ar fi fost în adevăr un neam, și de egală valoare cu cele contemporane, e imposibil să credem că n'ar fi fost luați în samă ca atari de cronicarii greco-latini ai secolelor XII-XIII, așa de bogăți în tot felul de denumiri arhaice și contemporane, clasice și barbare<sup>2</sup>. Conclusia care se desprinde e aceasta: Brodnicii, ca și Prutenii, nu sînt un neam, o nație și nu au o țară a lor; nici noi, nici Rușii și nici altcineva nu și-i pot însuși exclusiv. Din această constatare iese însă și partea pozitivă pe care credem că o putem da: Brodnicii sînt „vădeni“<sup>3</sup> și pot fi Romîni, Ruși, Poloni, Cehi, Moravi, Slavoni, Germani, Englesi, Francesi, Unguri, etc., cînd sînt la trecerea apelor lor. Deci numai *Brodnicii* din ținuturile noastre sînt Romîni.

Aurelian Sacerdoțeanu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

## Despre ilirismul ceramicii în benzi

Mai bine de treizeci de ani privirile archeologilor au fost îndreptate stăruitor asupra așezării preistorice de la Vinča, pe Dunăre, la cincisprezece kilometri mai sus de Belgrad, care a dat un foarte bogat material archeologic din epoca neolitică. Războiul a împiedecat publicarea vechilor descoperiri. De curînd

<sup>1</sup> Cf. și discuția lui V. Pîrvan, *Considerații asupra unor nume de riuri daco-scitice*, în Acad. Rom., *Mem. Sect. Ist.*, seria III, t. I (1923), pp. 8-10.

<sup>2</sup> Care toate cer să fie verificate și identificate înainte de a pași la sintese sortite să fie șubrede. Dar cine să facă această muncă de Benedictin? Cei ce sînt datori să o facă n'au timp pentru aceasta (fiindcă nu aduce aur sunător), iar cei ce vor să o facă, -- și poate că ar putea-o, -- întîmpină totdeauna ferocea pledecă voită a incapabilelor mediocrități ajunse. E locul să ne întrebăm: Unde mergem?

<sup>3</sup> Sensul de „Munteni“ (cf. Popa-Liseanu, *o c.*, p. 19) e cu totul departe de realitate. Pasagiul pe care se sprijină această aserțiune are alt sens. Atrag însă din nou atenția asupra lui: nu este al lui Ascelin, ci al lui Plano Carpini, greșit atribuit de Fehér, de unde a trecut neverificat în Hurmuzaki, cum am arătat de multă vreme (cf. a mea *Marea invazie tătară*, p. 22 n. 9). De ce nu se iau în seamă rectificările făcute?

insă profesorul M. Vasici de la Belgrad a reușit să adune în patru volume tot ceia ce a ieșit la lumină din această stațiune preistorică, atât de intens locuită, ale cărei straturi de cultură au o adâncime de unsprezece metri, mergând din epoca neolitică până în aceia a fierului. Apariția lucrării lui M. Vasici a prilejuit lui C. Schuchhardt, cercetătorul de la Cernavoda, un interesant studiu, *Die Urillyrier und ihre Indogermanisierung*, în „Forschungen und Fortschritte“, 14, no. 10, 1938, pp. 109-10, în care archeologul de la Berlin reia problema apartenenței etnice a purtătorilor civilizației ceramice cu ornamente în benzi („band“-ceramica), a cărei origine este la Dunăre. După C. Schuchhardt, creatorii „band-ceramiciei“ ar fi neamurile ilirice pre-indoeuropene. De altfel această părere o exprimase și mai înainte (a se vedea capitoul VII din a sa *Alteuropa: Der Donaukreis*, și articolul *Die frühesten Herren von Ostdeutschland*, în „Forsch. u. Fortschr.“, 1934, p. 66 și urm.), dar, de data aceasta, găsește momentul potrivit pentru a întări afirmațiile sale anterioare. Ilirismul „band-ceramiciei“ ar putea fi contestat pe motivul că această civilizație neolitică este pre-indoeuropeană și că Ilirii sînt Indoeuropeni (Germanii întrebunțează curent numirea de Indogermani). Aceste două afirmații, spunea C. Schuchhardt, sînt adevărate. Ceia ce are valoare permanentă este fără îndoială cultura, luată ca singura posibilitate de a înțelege temeinic etnografia vremurilor preistorice, atunci cînd limba nu se cunoaște, iar, cînd o cunoaștem, nu totdeauna poate constitui un criteriu în definirea unui popor sau seminiție. Ne interesează prin urmare *sufletul* unui popor și *cultura* pe care a creat-o și o menține, cu deosebire atunci cînd ea se sprijină pe un adînc fond popular, care stă, de altfel, la baza civilizațiilor „band-ceramice“, de sate străvechi-europene. C. Schuchhardt amintește că la Vinča avem a face cu o perioadă în care oamenii de aici trăiesc în *colibe rotunde*, după care urmează perioada *locuințelor rectangulare*, „pe care totdeauna trebuie să le considerăm ca *import nordic*“.

Aici C. Schuchhardt nu are dreptate. În cîmpia Munteniei săpăturile noastre au dat la iveală un strat de cultură (Boian), cu locuințe ovale (colibe modeste), la un loc cu case în patru colțuri. Inventariul civilizației Boian nu are nimic nordic, în sensul lui C. Schuchhardt. *Locuințele rectangulare sînt mai vechi la Dunăre decît începuturile influențelor „nordice“ și par a avea*

*o evoluție locală, derivând din colibe.* În ceramica din stratul III de la Vinča C. Schuchhardt vede un caracter nordic, de și nu contestă nici relațiile cu Troia, Creta și Ciclade. El insistă mai mult asupra amforelor în colțuri și vaselor cu umeri înalți și gît cilindric, care ar fi „die Fahnräger der nordischen Marschtruppen“... Dar vasele la care se referă C. Schuchhardt stau, ca formă fundamentală, pe base străvechi-dunărene, departe de a fi „port-drapelul“ unor „trupe nordice în marș“. E de recunoscut cel mult o influență nordică. Afirmarea de mai sus a lui C. Schuchhardt face parte din acel al său „der nördische Zug nach Balkan“, care ar fi adus aici și casele rectangulare.

Pe la începutul mileniului II a. Chr. se constată la Dunăre o influență nordică, pe care C. Schuchhardt o pune în legătură cu mișcarea Indogermănilor, care a dus la *indoeuropenizarea* populațiilor pre-indoeuropene din întreg cercul „band-ceramic“. Acest proces n'a însemnat o distrugere a vechilor populații. Aici C. Schuchhardt are dreptate. Vechiul fond rămîne. „Revărsarea nordică n'a exterminat poporul și nu l-a schimbat în așa fel, încît să nu se mai poată recunoaște ființa lui de la început“, iar în altă parte C. Schuchhardt arată că elemente ornamentale de tradiție „band-ceramică“ se mențin până în civilizația hallstättiană a epocii fierului, care aparține Ilirilor. Pe baza acestei *continuități* de cultură, cercetătorul de la Berlin ajunge la concluzia următoare: „Este clar că locuitorii acestui ținut (autorul se referă mai mult la Serbia Veche, dar civilizația de tip Vinča acopere o mare parte din Iugoslavia și, prin corespondență cu Turdaș de pe Murăș, ea se întinde în Transilvania, Banat și Oltenia vestică), cari au fost numiți mai tirziu Iliri, sînt vechii purtători ai ceramicei în benzi; ei au puternice legături cu Mediterana; sînt pre-indogermani; Grecii i-au numit Pelasgi“.

Am subliniat cu deosebită satisfacție ideea unei continuități etnice și culturale, cel puțin pe o porțiune din Sud-Estul european, ideie acceptată de către unul dintre cercetătorii germani, care, cînd e vorba de continuitate, o raportează în mod constant numai la lumea nordică, germanică.

Părerile lui C. Schuchhardt interesează în mod deosebit preistoria Europei sud-estice. Asupra lor vom reveni altă dată. Trebuie reținute aceste concluzii: primii locuitori de la Dunăre, cari sînt și creatorii ceramicei în benzi, au fost strămoșii Ilirilor

de mai târziu. După o perioadă pre-indoeuropeană, ei sînt indo-europenişați de către populațiile nordice, respectiv germanice. Mișcarea de indo-europenizare a populațiilor neolitice de la Dunăre ar fi plecat, după C. Schuchhardt, din Nordul Europei, deci din lumea germanică. Sînt însă azi păreri care susțin că însuși cercul nordic a fost indoeuropeanizat de purtătorii cercului cu ceramica ornamentală cu pieptenele (*Kammkeramik*), care se găsea la Răsăritul cercului nordic (a se vedea R. Pittioni, *Die Uraltertumskunde zur Frage der indogermanischen Urheimat*, în *Wiener Beitr. zur Kulturgeschichte und Linguistik*, IV, 1936, p. 531 și urm., precum și manualul său, *Urgeschichte*, 1937, pp. 53-5). Această părere pare a avea mai mulți sorți de izbîndă, fiindcă ea e susținută și de filologie.

În ultima parte a studiului său, C. Schuchhardt se oprește asupra identificării Pelasgilor cu Ilirii. Numirile geografice și nume de orașe admise ca pelasgice se întîlnesc numai în ținuturile ilirice, iar numiri ilirice apar în Germania *numai* în ținutul ocupat odinioară de „band-ceramică“. Aceste numiri se mențin și azi. Nouă ni se pare că și numele riului Argessos (Argeș) stă pe un substrat străvechiu iliric mai degrabă decît tracic. Pe de altă parte, C. Schuchhardt amintește legăturile culturale indiscutabile dintre Troia și Vinča. Filologia vine să sprijine aceste constatări arheologice. Vinča se găsește în provincia Dardania, al cărui erou eponim, Dardanos, are de soție pe Bateia, nume iliric foarte frecvent; e și înălțimea Batia de lingă Troia. Dardanii par a fi Iliri (v. și N. Vulič, în *Bull. de l'Académie des Lettres*, No. 1, Belgrad 1935, p. 186), iar numele eroilor din poemele homerice: Priam, Anchise, Enea, Paris, sînt și ele ilirice. „Este evident că neamul lui Dardanos a invadat la Troia din Iliria“, zice C. Schuchhardt. Și datele arheologice, combinate cu rezultatele ultime ale filologiei par a-i da dreptate.

Concluzia ar fi cea firească: întemeietorii cetății de la Troia au venit din Iliria și fac parte din neamurile ilirice, a căror limbă se înrudește cu aceia a Bascilor și a Etruscilor, ceea ce vine să întărească și mai mult existența unei perioade pre-indoeuropeană a Ilirilor. Dar nici lumea tracică n'ar trebui neglijată în ceea ce privește fundarea Troii și civilizația „band-ceramică“ din Dacia și restul Sud-Estului european. În vremurile acestea îndepărtate nu se poate face o deosebire între Iliri și Traci, dar e cert că problema



prezenței neamurilor traco-ilirice la Troia se pune încă din neolitic, precum arătam altă dată, și nu cum crezuse V. Pîrvan. Studiile recente au dovedit că civilizațiile de la Dunăre sînt mai vechi decît primele cetăți de la Troia și că mișcările au avut o direcție nord-sudică. În sensul acesta studiul lui C. Schuchhardt poate servi ca punct de plecare pentru o discuție mai amplă, în care să între întreg Sud-Estul european din epoca neolitică. Și atunci vor căpăta și mai multă culoare de adevăr istoric aceste cuvinte ale lui Enea, scoborîtorul din Dardanos, „care orașul Dardania întemeia, pe cînd Troia nu se zidise pe cîmp și nu-i era vatra așezată” (*Iliada*, XX, 211-2; trad. G. Murnu).

D. Berciu.

## Patru acte din Mozăceni-Argeș

### I.

1620 (7128) Iunie 19, *Tîrgoviște*. Porunca prin care Gavriil Movilă Voevod recunoaște că satul Mozăceni, pe atunci în județul Vlașca, s'a răscumpărat din vecinie de la jupănița Grăjdana și de la Toma, fratele fostului ei soț, Leca Postelnicul.

† Милоснію божію Іу Гавріла Мовіла воєвода и господинь вхсоє землє Сѣтрривкалѣинское снѣ великаго и прѣдобраго по-квѣнном Іу Сіміон Мовіла воєвод. Дават господство ми сію повѣлениє господство ми славе Моз[з]чкніи с сѣспес Клашк, вт бач насаѣдниц селок поим Нанчука и Ешан и Жоскнѣа и Ысѣкнѣа и сѣе спорен елицеж ем борь даршвах, якож да мѣ ест вѣс славе Мѣззчкніи вѣс, сѣе вѣс хотаром и сѣе вѣс до-ходокиум и вт поля и вт вод и вт шѣм и вт по вѣс Хо-таром, вѣбач да се знает вѣсѣѣ хотаром Жировѣа вткѣ Рѣ-кѣиц, Поимна Ябев вѣ сѣпа Шипотславе вѣ пѣт Пинѣцилаве с мѣчеш, вткѣ Чокнѣц с сѣпа велика вале с грѣниц вѣ сѣпа Червени колник с велика вале и спѣденцѣ Рошкѣв с Негришоар с великѣ стѣжарю с пискѣрек, с кладницѣ Шѣшѣк с камен вт кнѣжѣ вткѣ Шѣрѣѣю, понеж ест неговѣх стара и прака вчнѣ на дѣдѣнс вт прѣдѣдин; а кѣда ест вѣла приднит Шѣрѣан воєвод а Лѣка еж ест вѣла тогда велики пост. вн ест при-

писаниа посію наслѣдницъ селавк, еж вишречни. шере ест продаа неговѣ учне, бѣз волѣ им и виши и учни вечни и вѣс...<sup>1</sup> ви вечни Аекхк пост. wt шогда до дни Ялейандрс воевод сик Іайаш воевод ; а кѣда ест киа шогда по сѣмршк Аекхк пост. аше наслѣдницъ селавк еж вишречни шни се сѣт скѣспорал за вечнїе и сѣс учнев им wt на жѣпанница Граждана, жѣпанница Аекхк Пост. и wt на Шома брат Аекхк пост. за , ле за новци гоморкнѣ. Шаж кѣда ест киа послак Шпан икет сѣт могал да плашши сѣж ест запалн еж ест сложили по крашина по Шоика wt негов сѣж непаг ник и киа сѣт на сѣспреенїе им кѣда се сѣт скѣспорал за вечнїе и сѣс неговѣ учне, мног докри людїе и спарї мегїани wt окресток мостивѣ али номм wt Ромьнац Костандини и wt Бороккикк поп Радуѣ и wt Рѣсвещ Каани и wt Рѣскькиц Баадѣа и wt Чюккнѣц Цогоѣ и wt Извор Швдорѣ пост. шаж кѣда ест киа приднит господство ми а жупаница Граждана жупаница Аеккк пост. и Шома крат Аекхк пост. шни ест пришеа прѣд господство ми шере ест сред шелсвѣт како ест скобождает шере се скѣсноваѣ за вечнїе и сѣс неговѣ учне, ѡкож да ест шни пак кнѣз како ест изнан прѣжде вѣтм.

Бегорадї дадох и господства ми селок Мѣзчкнїи и вѣснѣ наслѣдницъ селов, ѡкож да ест им учне еж вишречни вѣ шѣав ним и снови и кнѣккм и прѣвночетом и не wt некогож непоколѣбнѣмѣ поризамс господство ми. Сѣж и сѣдшеа поставнѣхом господства ми : жупан Енаке велики ван кралекески и жупан Ікашко велики двор. и жупан Папа велики ашгофет и жупан Фьера велики вѣст. и жупан Миѣо велики спат. и жупан МиХлааке велики спод. и жупан Бѣзника велики кѣм. и жупан Баадѣа велики пѣх. и жупан...<sup>2</sup> велики пост.

И не[правник] Папа велики ашгофет и исписаѣ аз Сшанкѣ ашг. вѣ на спшваргадѣ рекоми Шрѣговиц, вѣ мѣца юн. дї wt йдама да ннѣ шечнїе лѣшом зврки, wt ршждѣство хрїстовѣ дв сѣгднн текѣшар лѣт ,аѣх.

† Іw Гаврїнаѣ Квекода (L. P.) мастю бжею гспднѣ.

(Traducere :)

† Cu mila lui Dumnezeu Io Gavriil Moghila Voevod și Domn

<sup>1</sup> Originalul rupt (un cuvint prescurtal).

<sup>2</sup> Loc alb in original.

à toată țara Ungrovlahiei, feciorul marelui și prea-bunului răposatului Io Simion Moghila Voevod, dă Domnia Mea această poruncă a Domniei Mele satului Mozăceni, în județul Vlașca, din partea locuitorilor satului, anume Nanciul și Stan și Joseanul și Suseanul și feciorii lor, cîți Dumnezeu li va da, ca să li fie lor tot satul Mozăceni întreg, cu tot hotarul și cu tot venitul și din cîmp și din apă și din pădure și din tot hotarul, astfel să se știe, din hotarul Jirovul, din Răscăiați, Poiana Albului la gura Șipotului în drumul Piteștilor la măceș, din Ciocănești în gura Văii Mari la gârniță, la gura Colnicului negru în Valea Mare și fîntîna Roșcăi în Negrișoara, la stejarul cel mare din piscuri, la fîntîna Tetului din jos de la Știrbeaiu, fiindcă este a lor bătrînă și dreaptă ocină de la moși din strămoși. Însă, cînd a fost în zilele lui Șerban Voevod, iar Leca, care a fost atunci Mare Postelnic, el a apucat pe toți locuitorii satului, cari s'au spus mai sus, cum că s'au vîndut cu ocinele lor, fără voia lor și avutul și ocina, vecini și toate [ale lor] lui, vecini Lecăi Postelnicul, atunci, în zilele lui Alexandru Voevod, fiul lui Iliăș Voevod. Apoi, cînd a fost după moartea Lecăi Postelnicul, iar locuitorii satului mai sus ziși, ei toți s'au rîscumpărat de vecinie și toate ocinele lor de la jupănița Grajdana, jupănița Lecăi Postelnicul, și de la Toma, fratele Lecăi Postelnicul, pentru 35.000 de bani gata. Apoi, cînd a fost după aceia, Stan nu a putut să plătească partea lui, ci a fost ținută și plătită de fratele său Stoica, de la sine cele cinci locuri, și au fost spre așezarea lui, cînd s'a rîscumpărat de vecinie și cu ale lor ocine, mulți oameni buni și bătrîni megiași din partea locului, însă anume: din Romănați Costandin și din Borobeica popa Radul și din Răuzești Călin și din Răscăiați Vladul și din Ciocănești Țogoe și din Izvor Tudor Postelnicul. Apoi, cînd a fost în zilele Domniei Mele, iar jupănița Grajdana, jupănița Lecăi Postelnicul, și Toma, fratele Lecăi Postelnicul, ei au venit înaintea Domniei Mele cu mare plîngere că ei s'au liberat, că s'au rîscumpărat de vecinie și cu ale lor ocine, de aceia să fie ei iar cnezi cum au fost și mai înainte vreme.

Așa dar am dat și Domnia Mea satului Mozăceni și tuturor locuitorilor satului, ca să li fie lor ocină după cum s'a spus mai sus, de ohabă lor și feciorilor lor și nepoților și strănepoților și de către nimeni neclintită, după porunca Domniei Mele. Iată și mărturie a pus Domnia Mea: jupan Enache Mare Ban craiovesc

și jupan Ivașco Mare Vornic și jupan Papa Mare Logofăt și jupan Fiera Mare Vistiernic și jupan Miho Mare Spătar și jupan Mihalache Mare Stolnic și jupan Buzinca Mare Comis și jupan Vladul Mare Păharnic și jupan... Mare Postelnic.

Și ispravnic Papa Mare Logofăt, și am scris eu Stancu Logofăt, în orașul de Scaun numit Tirgoviște, în luna Iunie 19 de la Adam acum cursul anilor 7128, iar de la Nașterea lui Hristos până astăzi cursul anilor 1620.

† Io Gavriil Voevod (L. P.), din mila lui Dumnezeu Domn.

*Observație.* Pergament (43×35 cm.) ros în trei locuri, altfel în bună stare. Inițiale și monograma în roș, Pecete mică aplicată, căzută. Supt locul peceții, această însemnare: „Presentat la Direcțiunea generală a Arhivelor Statului după care s'a liberat copia cu No. 105.924. P. Director: Iuliu Tuducescu“.

## II.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1651 [-1660] (716 \*), Decembre 8. Zapisul prin care Popa Coman cumpără de la Stoica partea lui de moșie din Obidețe, cu 4 ughi și jumătate.

[Adică] eu Popa Coman să se știe com amu cumpăratu dila Stan ci... [i]ata lui Domitru moșia de Obidețe, partea tă[t]ăine-meu, citū se va afla de întru o jumătate de... mei a 3 părtea com să fie popii moșii și lui, fe[io]rilor [și] în câmpū și în pădure și în apă și șăzutul [sat]ului și preste totū hotarul, com amū vândut... de în robii și a o[m]blat comnatu meu Oncea de... otū bani gata ughi 4 pol. și o sārăcostă a tătăine-me[u]... lu Domitre de necumi[ni]catu ughi 1, iar ce se va... [s]cola de în ruda mea și neamulo meu să lie aforesit [de] 300 și 18 otețe și sufletul lui să zacă [cu A]rriia și cu Iuda. Și mărturii anome Toma [de R]omănați [și] Dobrotă de Bărlogu și Domitru [și] Radu Păh[arnic] ot Obidețe i Stan și Vāsiiu și Sārban [ot t]am.

Pis mșta Dechemvre dni 8 vāleat 716 \* [= 1651-1660].

Eu Stan (L. P.). Eu Oncea.

**Notă.** Destul de rău păstrat, actul are ruptă partea din stînga, încît lipsesc mai multe litere. Tot astfel și la dată lipsește o parte,

unde s'ar putea totuși să nu mai fi fost nicio literă, anul probabil fiind 1651. Grafia, curioasă, nu lasă îndoieli de lectură. Pecetea aplicată cu ceară neagră, căzută.

## III.

1664 (7172) Mai 16. Zapisul prin care Stoica, cu nepotul și vărul său, vînd popei Coman și Păharnicului Radu, o jumătate de moșie din funia Monteasca, pe 12 ughi și jumătate.

† Adică eu Stoica, ço nepotu-s[ău] Nicola și co văro-s[ău] Marin, scris-am zapisul nostru ca să fie de mare credință la mîna popi lo[fi] Coman și Păh[arnicului] Radul, să s[e] știe că le-am vîndut moșiia dă fonea Montească, jumătată de fone, fără de neč o silă și fără de neč o nevoe, pe bani gata ughi 12 și jumătate, ca să fi[e] lor moșie stătătoare și fečorilor loro (*sic*) și nepoșilor și strenepoșilor dăn Vălceu[a] *Micii* păn Dăbromnicu. Iar cine se va afla, să aibă a să pără co Stoica și co Marin. Și acăstă moșii [a]u co[m]părat popa Coman fără de frați loi și Păh. Radol iar fără de frați loi, nomai să împarță amăndoi în două.

Și mărtorii: Voicilă di Romănați, și Marin iarăși de colo, și Mirce de Mișăigol, și Vasilie fičo[ru] iuzbaș[ei] Vlaicului, și Post. Ghinea di Mișăi, și Badea co frate-s[ău] Manea d[in] Romanăți, și meșterol [M]ihalco de Tărügoviște [și] Cîrstea Croitorul și meșterol Ion zlătarol de Cămpolo[n]g și Vasilie Părcălabol și Ion dascal.

Și pentru credința ne-am pos și degitele. Pis mșteța Mai dni 16, văleat 7172 [= 1664].

Și am scris eu, Tato[mi]r grămăticol.

† Eu Stoica, † și Necula, † și Marin.

**Notă.** Oscilație în grafie. Se observă mai ales înlocuirea lui „u“ prin „o“. „Vălceaua Micii“ e lectură nesigură. Completările din parentese arată lipsurile scrisului, nu deteriorările documentului, afară de inițiala de la Mihalco.

## IV.

*Inceputul sec. XIX.* Zapisul prin care Ioana, soția lui Barbu, și neamul lor vînd lui Matei Coiea și nepotului său Ioan, o bucată de moșie în Măldăeni.

Adică noi care mai jos ne vom iscăli dăm bun și încredințat zapisul nostru la mîna lui Matei Coiea i la mîna nepotu-său Ioan ot satul Măldăeni precum să să știe că, avînd și noi noao stînjini, [palm]e 2 în moșie, parte pe care de atîta vreme făcînd[-o] vînzătoare, am tot întreat neamurile noastre ca să o cumpere și nu s'au găsit nici unul. Acum, găsindu [se] numiții, de a noastră bună voe, nesiliți de nimini, le-am vîndut lor cu tocmeală pînă la o pără, în lei... [s]ute întocmai și doao chiile grîu ca să stăpînească în bună pace el și copiii din lor, [să nu] mai aibă să mai scoale niminea că apoi cîți dinu înpotribă (*sic*) sculîndu-se vre unul din neamul nostru asupra-le că să-i scoată, unul ca acela să fie suptu blestemul celor trei sute sfinți părinți și la ori[ce] judecată dreptate să nu aibă, fiindcă noi am întreat cîndu le-a i-amu (*sic*) vîndut moșia și fiindcă eu acuma la vremea tocmi mă aflu bolnavu, pentru care, întîmplîndu-se de a muri, las cu sufletul meu ca banii moșii să fie în păstrare soții mele, ca să-mi săvîrșască sufletul cu el, iară, sculîndu-mă, să rămii eu. BCU Cluj / Central University Library Cluj

† Eu Ioana, soția lui Barbu vînzătoarea.

† Eu Matei, vînzător, zet Barbu.

† Eu Neaga sinu Barbu, vînzătoarea.

† Eu Marcu zetu Barbu, vînzătoriu.

† Eu Călina sinu Barbu, vînzătoara.

† Eu Rucsanda sinu Barbu vînzătoarea.

Eu Dumitrașco martor.

Eu Tudor martor.

Eu Iancu martor.

Eu Ilie martor.

Și am scris și eu Popa Nițu duhomnicu și sint și martor.

**Notă.** Rău păstrat, actul e rupt în bucăți. Se datează cu începutul secolului al XIX-lea. Lipsa dintre martori tocmai a vînzătorului principal, Barbu, cum și amintirea numai a 300 sfinți părinți, de către un scriitor preot, fac actul suspect. Lipsa datei întărește bănuiala.

\*

Toate actele mi-au fost puse la îndemină de elevul meu, diplomant al Școlii Normale din București, Anton T. Popescu din comuna Mozăceni, jud. Argeș, în păstrarea căruia și rămîn.

Aurelian Sacerdoțeanu.

## Despre preclasicism

— conferință la Institutul Frances —

Domnule ministru, doamnelor și domnilor,

Cred că de la început trebuie să ne lămurim de ce este vorba. Cu atât mai mult, cu cât această conferință a fost anunțată în două feluri, întâiu în legătură cu preclasicismul și așa am înțeles, eu, care, fiindcă sînt istoric, sînt dispensat să fac istoria, pe care o fac de obicei aceia cari n'o știu pentru alții și cari n'o știu nici ei și nici nu vor învăța-o; pe urmă însă am văzut că s'a anunțat și altfel, ca: despre Henric al IV-lea.

Eu nu sînt fabricant de biografii. Prin urmare nu pot da biografia lui Henric al IV-lea, cu tot felul de amănunte în ce privește persoana aceasta, atât de simpatică, cu descrierea fisionomiei așa de cunoscută, — celebrele mustăți pieptănate în sus și barbișonul care era ca o afirmație de voință și care putea lua deosebite forme după ideile și sentimentele care îl agitau—, și nu pot vorbi în ce privește felul cum Henric al IV-lea a ajuns pe tron. Este o lume întregă de profesori secundari cari au această datorie, eminentamente secundară, de a povesti aceste lucruri, pe care eu nu le voi povesti cu niciun preț, chiar pentru a face plăcere auditoriului. Eu nu voi face nici istoria războaielor, nici descrierea planului celui mare al lui Henric al IV-lea, nici chiar, ceia ce ar fi mai atrăgător, legătura între planul lui Henric al IV-lea —, pe care-l poate cineva primi ca autentic sau mai puțin autentic, sau chiar aproape de loc autentic —, și noi, cari intrăm, mai mult sau mai puțin, într'o socoteală ce privește mai mult pe alții decît pe noi. Acestea nu le voi face.

Mă voiu ținea de scopul, cum l-am înțeles, al acestei conferințe, care este înfățișarea societății franceze, așa cum era la începutul secolului al XVII-lea, supt diferite raporturi care formează, așa zice: psihologia națională franceză de atunci, foarte interesantă, cu atât mai mult, cu cât este în genere rău înțeleasă. Este o legendă a lui Henric al IV-lea, cum este, iar, o legendă a lui Malherbe, și este o legendă a întregii societăți franceze la această epocă; numai cît scopul meu nu este să apăr legendele, ci să le distrug, și o fac cu o plăcere deosebită.

Dacă se poate să scot puțin adevăr de supt acoperișul atră-

gător al legendei, o fac cu cea mai mare plăcere, dar, pentru a o face, trebuie să aibă cineva și oarecare competență. Eu n'am obiceiul să-mi atribui competență în niciun domeniu, în același timp când o acord aceluia care sînt nemulțămîți de felul meu de a scrie, de a gîndi, de a mă comporta. S'a întîmplat însă că această epocă am avut prilejul de mai multe ori s'o cercetez, scriind o carte care nu interesează și care se cheamă: „Încercare de sintesă a Istoriei Umanității“.

Este acolo o întreagă parte consacrată acestei epoci și care este scrisă și pe baza acelui izvor, bogat în nesfîrșite amănunte, care se cheamă: „Le Journal de l'Estoile“, de sigur una din sorgințile cele mai importante pentru cunoașterea întregii epoci a lui Henric al IV-lea.

Alături, cartea lui Hardouin de Péréfixe presintă, într'o formă imitată după formele clasice ale antichității, domnia lui Henric al IV-lea. E vorba însă, în acest cas de a presinta un model lui Ludovic al XIII-lea, noul rege. Dar trebuie recunoscut că domnia aceasta, așa de interesantă supt o mulțime de raporturi, n'a fost presintată cum trebuie nici de contemporani, nici de urmași. Se întîmplă că oameni foarte antipatici, chiar criminali de Stat și personalități perverse, să se învrednicească de cărți bune cu privire la dînșii, dar Henric al IV-lea n'are nici până în momentul de față o operă remarcabilă pentru ceia ce a represintat el ca om de Stat, ca rege și ca personalitate privată, atît de atrăgătoare.

Dar am avut plăcerea să mă ocup de aceeași personalitate și de aceeași epocă, mai mult de epocă decît de personalitate, într'o lucrare tipărită îndată după războiul, și, în această „Istorie a literaturilor romanice, în desvoltarea și legăturile lor“, este un întreg capitol în care mă silesc să reabilitez, împotriva lui Boileau, care l-a lăudat, pe poetul acelei vremi, Malherbe. De obicei trebuie să se apere memoria cuiva, nu contra aceluia care l-au atacat, ci contra aceluia care l-au acoperit de laude.

Din toate acestea voiu căuta să iau ceia ce trebuie pentru a încerca să explic fenomenul acesta, dacă voiți de preclasicism, dar mai curînd postromantism, din secolul al XVI-lea și începutul celui al XVII-lea. Pentru că Malherbe este mult mai aproape de Ronsard decît ceia ce a fost apoi, pe vremea lui Ludovic al XIII-lea și a lui Ludovic al XIV-lea, așa încît cineva care știa mult, de și ascundea știința sa și se exprima cam profesoral,



Faguet, avea foarte mare dreptate cînd scria, în legătură cu Ronsard, că între Malherbe și Ronsard este o legătură mult mai strînsă decît își închipuie cineva. Supt raportul să zicem : preclasic, întru cît el se poate desemna, dar mai mult în raport cu societatea, foarte vie, foarte variată, foarte umană, de la sfîrșitul secolului al XVI-lea trebuie prezentată psihologia regelui caracteristic, regelui simbolic. Pentru că Henric al IV-lea este, în rîndul întăiu, un rege simbolic. El simbolizează o întregă societate și e atrăgător tocmai prin sinceritatea cu care simbolizează societatea timpului său.

Aceasta este cea mai mare laudă care se poate face unui om. Dacă, simbolisînd-o poate s'o ducă puțintel mai departe, cu atît mai bine : meritul este mai mare, dar cea d'întăiu datorie este să fie omul timpului său, să cuprindă acest timp supt cit se poate mai multe raporturi.

În felul acesta îl înțeleg pe Henric al IV-lea, dar în felul acesta s'a înțeles el însuși pe sine : un om lipsit de orice fel de pretenții, un om extrem de spiritual, un provincial frances voios și satiric, ceia ce nu se întîmplă totdeauna, unul mult mai spiritual decît toți Parisienii din vremea lui, cari făcuseră prostiile pe care el le-a corectat. Așa voiu căuta să-l înfățișez, ceia ce nu va fi greu, pentru că el este de o perfectă transparență umană. Prin el se va înfățișa și epoca lui : în rîndul întăiu în umanitatea ei. Pentru că aceia ce este mai interesant în orice epocă nu sînt formele, care pot trece de la o societate la altă societate, ci umanitatea care se ascunde supt aceste forme.

Toată lumea aceasta, ori dacă se chiamă Henric al IV-lea, ori dacă se chiamă Maximilien de Béthune, duce de Sully, ori dacă se chiamă Malherbe sau Régnier, trăiește pe la 1600, numai cît ea nu s'a născut la 1600, ci vine de mai departe. Henric al IV-lea avea toată dorința de a părea veșnic tînăr, cum era cazul mai puțin față de întăia lui nevastă, cu care legăturile n'au fost din cele afară de strînse și care se presinta ca o personalitate cu totul ridicolă : pierduse părul și avea în buzunar o cantitate de păr fals, de care se servia pentru a-l adăugi, și, pe lîngă aceasta, o mulțime de apucături, care întreceau, într'un anumit domeniu, cu mult apucăturile în același domeniu ale soțului. Ar fi vrut să apară tînăr în legăturile cu cea de-a doua soție a lui, acelea, cunoscute, cu *la grosse banquière*, pe care a adus o de la

Florența, femeie lipsită de orice farmec și înțelegere, care desminția minunatul sînge italian al familiei de' Medici, din care venia, neavînd nimic din vitalitatea aceia superioară care a deosebit pe un Lorenzo de' Medici, ca și pe toți Medicisii din secolul al XVI-lea. Era o ființă incapabilă de a fi onorată vre-odată de o biografie, de și a avut cîntea de a fi presintată, în pînzele care sînt acum la Louvru, supt formă mitologică, de cineva care se chema Petru Paul Rubens, și care, de și nu Frances de origine, și-a consacrat o mare parte din activitatea sa de artist Franciei și se poate zice că a fost adoptat de Franța, fiindcă aici a fost cîmpul unde a arătat însușirile sale de mare evocator de curioase ființe, imense, amestecate cu dobitoace sălbatece, în procesiuni, în lupte, în înfățișări solemne.

Revenind la ce voiam să spun, Henric al IV-lea este un om care, de și doria să i se prelungească tinereța oricît de mult, cu toate acestea nu era, în vremea stăpînirii lui, un om tînăr. Malherbe însuși este născut la 1555: deci e vorba de oameni aparținînd prin naștere cam la jumătatea secolului al XVI-lea.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Ce înseamnă însă un om de la 1550 înainte, un om care se formează în vremea aceia? Aici este cheia puterii sufletești a oamenilor de cari mă ocup și, în mare parte, și a elementului care nu se observă în de ajuns în acest așa-numit preclasicism. Oamenii de la 1550 înainte vin după marile războaie dintre Francisc I-ii și Carol Quintul, care și ele sînt continuarea războaielor italiene. Ei sînt fiii acelor cari au combătut și cari nu mai pot să se lupte. Este acum o regalitate care nu vrea să se mai bată cu vecinii, după ce s'a trudit neconținut cu dînșii, și nu totdeauna cu folos. Anumite regiuni din Franța fură devastate, și au fost momente de o rușine mai mare decît înfrîngerea de la Pavia cu: „tout est perdu fors l'honneur“, și momentul cel mai umilitor nu este acela, ci cînd Francisc I-ii a semnat tratatul de la Madrid și nu l-a executat, ci s'a întors înapoi acasă, lăsînd pe Carol Quintul, un perfect cavaler, puțintel desabusat, pentru că el aștepta, firește, un rezultat care n'a ieșit la iveală.

Dar, după ce oamenii de atunci nu se mai puteau bate cu vecinii, pornirea pe care părinții o transmiseseră fiilor se cerea satisfăcută, și atunci aceștia din urmă încep să se bată înăuntru.

Este exact același lucru care s'a împlîntat după Marele Războiu,

cînd toată agitația tineretului, une ori cu intenții bune, alte ori cu intenții mai puțin bune, și une ori chiar cu rezultate discutabile, vine din faptul că ei sînt fiii oamenilor cari s'au luptat contra străinilor din afară. Prin urmare ei cred că trebuie să facă în interior ceva care să samene cu ceia ce a fost atunci: ei urmează deci în luptele acestea interioare o politică de războiu. Este adevărat că Ecaterina de Medicis i-a poftit la Curtea ei, o Curte care era imitația Curții florentine, dar cu foarte marea deosebire că Parisul de la 1560-90 nu era Florența, cu o educație de două generații, care lipsește Parisului de pe vremea Ecaterinei. Cu „batalionul de dame“ și poeți, Ronsard și membrii Pleiadei, cari se întrec în cîntecele lor, era o societate liberă, plină de spontaneitate, de inițiativă și pe lingă aceasta și de intrigi.

În aceste împrejurări apare admirabila poezie a lui Ronsard, care poate fi de aici, de la noi, și poate fi și de aiurea, — el este disputat între Poloni, cari sînt bucuroși să ia cît mai mult din istoria universală și nu este un păcat, între Unguri, cărora nu li ajunge poate nici toată istoria universală, și între Romîni, cari n'au nicio pretenție —, și de fapt el avea de sigur strămoși cari veniseră din astfel de regiuni, de și „Banul Mărăcine“ este o prostie de tinerețe a lui Alecsandri și numele de Ronsard n'are nimic a face cu *ronce* ci cu *roussin*, cu „calul murg“. Dar Ronsard nu este un pedant. Că în scrisul lui se găsesc o mulțime de cuvinte latine care n'au fost reținute, că limba francesă n'a rămas limba pe care ar fi vrut-o el, că este îmbătat și amețit de latinitatea clasică, aceasta este fără îndoială un lucru foarte adevărat. Dar cît de puternică este viața reală, sentimentul adevărat, înțelegerea pentru natură, puterea de a deosebi și de a represînta nuanțele la Ronsard!

Însă, pe de altă parte, sînt și acei cari se bat, catolici sau calvini, fără multă convingere religioasă. Unii cred că printre seniorii cari au combătut pentru o cauză sau alta: Coligny, Bourbon și alții, era patima oarbă a confesiunii. Dar nu era atît legătura de dogmă în fiecare tabără, ci plăcerea, de sigur deosebită, de a se lupta avînd chiar în virful săbiei o credință, purtînd panașul confesiunii, acel panaș, care, ca în bătălia de la Ivry, trebuia urmat de toți acei cari țineau la conducător. Era, de fapt, foarte mult panaș în aceste lupte religioase și nu o aprofundare a adevărurilor credinții, ceia ce întrecea cu mult și pregătirea și chiar inteligența

lor, pentru că nu toți erau oameni de o pricepere deosebită. Dar ei se frământau neconținut, și, cum se frământau în lupta cu dușmanii lor, pe câmpiile de luptă, seniorii, tot așa se frământau, în lupta cu deosebitele tendințe literare și culturale, ceialalți.

La unii și la alții este o tendință către aventură. Este foarte multă aventură la sfârșitul secolului al XVI-lea. Și aventura aceasta a dat o mulțime de rezultate, în atâtea întreprinderi, una mai curioasă decât alta. Alegerea lui Henric al III-lea în Polonia nu este o aventură? Dar ideea aceluiași, ca rege polon, de a-și anexa Muntenia și Moldova, sau de a face nu știu ce cruciată în Orient? Ori planurile Ecaterinei de Medicis de a reclama tronul Portugaliei, care ajunsese a fi liber după dispariția lui dom Antonio, priorul de Crato, nu represintă cea mai desăvârșită aventură? Ca și războiul contra Turcilor, la care a participat Mihai Viteazul, — și Alexandru-cel-Marc însuși este întrupat în Domnul român.

Și atunci să nu mire că, răsfoind opera lui Malherbe, — pe care mulți o cuprind în formula aceea pe care a dat-o Boileau și nu trec mai departe decât atîta —, să nu mire că în această operă, alături de strigăte contra tiraniei monarhilor și de adulări pentru Henric al IV-lea, de accente de imn pentru un moștenitor care din nenorocire n'a fost decât Ludovic al XIII-lea, se întîlnesc versuri de cruciată. Și versurile acestea de cruciată sînt foarte frumoase, dintre cele mai frumoase pe care le-a scris Malherbe. Avea un frate cavaler de Malta și cavalerii aceștia, odinioară de Rodos, erau printre luptătorii cei mai statornici contra Turcilor :

— „Déjà tout le peuple more  
A ce miracle entendu  
Et déjà, pâle d'effroi  
Memphis se pense captive,  
Voyant si près de sa rive  
Un neveu de Godefroi.

Deci Henric al IV-lea, care voia să facă o anumită politică în Europa Centrală și să pacifice lumea întreagă, este prezentat de principalul poet al vremii sale ca un nepot al lui Godefroi de Bouillon, vechiul cruciat. Cine ar aștepta de la Malherbe atîta entuziasm pentru un astfel de subiect ?

— „O! combien lors aura de veuves  
La gent qui porte le turban!  
Que de sang rougira les fleuves

Qui lavent les pieds du Liban,  
 Que le Bosphore en ses deux rives  
 Aura de Sultanes captives!“.

S'ar zice că această citație este luată din „Orientalele“ lui Victor Hugo, și ca avînt, și ca entuziasm și ca puterea însăși a formei. Prin urmare, pedantul cu ochelari, închis în odaia lui, gramaticul dînd legi pentru poezii cari vor veni, *nu* este așa.

Și, iată, tot din această carte, al treilea pasagiu :

— „Quelle moins hautaine espérance  
 Pouvons-nous concevoir alors  
 Que de conquêter à la France  
 La Propontide en ses deux bords  
 Et, vengeant de succès prospères  
 Les infortunes de nos pères,  
 Que tient l'Égypte ensevelis“, etc.

Fără îndoială, va recunoaște cineva un „romantism“ care nu se deosebește întru nimic, supt niciunul din elementele compunătoare, de romantismul cel mai curat, mai simpatic, cel mai modern și actual.

Dar să ne despărțim de Malherbe, în care trăiește deci un spirit care este spiritul secolului al XVI-lea. Veți întreba atunci : dar secolul al XVII-lea cu ce figurează în această sintesă ?

El figurează cu ceia ce dă Colegiul iesuit, învățătura de școală, care va avea un mare rol în viața ulterioară a culturii și literaturii franceze.

Oamenii aceștia cari s'au bătut, au creat o poezie cum este a lui Ronsard, — și între poezia d-nei de Noailles și a lui Ronsard între ceia ce este mai nou și ce este mai vechiu în acest domeniu este un strîns raport, fiind aceeași stare de spirit care revine supt influența unui nou aflux puternic de civilizație amestecată. Dar alături de această poezie, pe care unii o fac, alții o ascultă, pe care toată lumea este în măsură s'o guste și care a creat gloria neperitoare a lui Ronsard, sint memoriile timpului. Nu este, — fără a ofensa pe atîția vestiți istorici, — o istorie literară mai rău scrisă decît istoria literaturii franceze, și există și acolo despărțirea aceia nenorocită care se face, până în timpurile noastre, între literatura cu subiect literar și între literatura fără subiect literar, care aceasta poate fi înfînit superioară celeilalte, care dese or

nu este decît *subiectul* literar. Și, iată, decît mulți poeți, decît scriitorii dramatici cum este acel vestit scriitor care a făcut versurile următoare :

„Le voilà ce poignard, qui du sang de son maître  
S'est souillé largement: il en rougit le traître,

este literatura fără pretenții literare a povestirilor și atacurilor contemporane. Este mult mai vie o parte din: „La satire mé-nippée“ ori opera de filosofie politică a lui Ramus, mult mai vie toată colecția de pamflete din timpul Ligii catolice decît literatura propriu-zisă. Dar este mult mai vie, înainte de toate, literatura de memorii, admirabilele memorii ale unui d'Aubigné, ale unui Cheverny. Pentru că literatura ce este alta decît expresia puternică a unei viziuni adevărate sau a unui sentiment profund? Sînt doar pînă și unele mărturisiri de oameni din popor la Curtea cu jurați care cuprind mai multă literatură decît romanele la modă. Memoriile acestea sînt pline de viață, ca și Jurnalul lui L'Estoile.

Dar este măcar un paragraf din literatura franceză a timpului care-i aparține lui Henric al IV-lea însuși. Sînt scrisorile lui, care reprezintă și cea mai bună formă literară, adevărat franceză, de la sfîrșitul secolului al XVI-lea sau de la începutul celui al XVII-lea. Niciodată nu s'a gîndit el că aceste scrisori vor figura în crestomatii sau vor fi cetite într'o istorie a literaturii. Omul însă avea atîtea resurse sufletești, încît din singura lor presintare sinceră și fără pretenție a ieșit cea mai adevărată literatură. Și, în general, scrisorile ar trebui urmărite: sînt atîtea care se pierd, pe lîngă atîtea care nu s'au publicat, — și scrisorile d-nei de Sevigné, cu tot felul de schime înaintea oglinzii și cu tot felul de reveniri înaintea publicului, nu reprezintă, fără îndoială, cea mai bună producție epistolară pe care ni-a păstrat-o literatura franceză.

Și, acum, iată concluziile: În literatura franceză, de la acest preclasicism, — dacă este să-i spunem pe nume —, pe care l-am văzut frămîntat cu atîta romantism și însuflețit de atîta sinceritate și familiaritate și, înainte de toate, de această mare însușire recomandabilă oricărui societăți, pentru că de acolo vine tot restul umanității, pleacă în literatura franceză două curențe. Și poate că desfacerea acestor două curențe este mai interesantă decît însăși epoca aceasta preclasică.

Am vorbit de Colegiul iesuit, care își are, de alminteri, ca vecin, Colegiul din Germania și Colegiul de pretutindenii, și, aiurea, în Anglia, el se păstrează și azi, în mare parte, pe baza vechilor Colegii de odinioară. Colegiile acestea ce sînt? Școli de latinește, de grecește, — la „Collège de France“ era și a treia limbă, limba ebraică, în vederea discuțiilor asupra textelor biblice. Se studiază aceste două limbi, istoria nu, căci, cu relativitatea ei, ea nu intră, ci intră numai biografia regilor și, natural, ca basă, istoria sacră. Intră foarte multă matematică, foarte multă știință abstractă, care pentru epoca aceasta este matematica, fizica abia formîndu-se și transformîndu-se, iar chimia nici nu se născuse încă. Colegiul de latinește și grecește, de matematici este și Colegiul de bună presintare socială. Toți aceștia cari trec prin astfel de școli sînt meniți să fie consilieri ai regelui sau să figureze în rîndul întăiu al unei Curți care, să nu uităm, nu este încă formată. Căci Henric al IV-lea nu are Curte, și a trebuit să se deprindă cu această lipsă și Maria de Medicis, care nu era capabilă să-și creeze una în Franța, și aceasta a fost una din marile ei dureri, fiind deprinsă la Florența cu o Curte, cu un „anturaj“.

Dacă avem a face cu o epocă în care nu exista influența Curții, căci Curtea Ecaterinei de Medicis s'a împrăștiat, Colegiul care domnia nu avea în față o Universitate, Universitatea fiind doar vechea Facultate de Teologie, în completă decadență.

Nu este nici o literatură cetită de toată lumea, o literatură liberă; nu este nici o viață socială legată de dînsa, cum vor fi saloanele în secolul al XVIII-lea. Nu este, în acest timp, nici ziarul, pamfletul din timpurile noastre, care să poată contrabalanța influența Colegiului. Atunci, rigiditatea acestuia apasă asupra spiritului general; este un fel de disciplină de școală paniesuită care exercită o influență asupra societății, și mai tîrziu vom avea, ca o încoronare a acestei opere, dominația asupra spiritelor pe care o exercită cardinalul de Richelieu, și în aceasta e același spirit de Colegiu. Apoi, cum Ludovic al XIV-lea a fost crescut în acest spirit, el va trece asupra Curții, și îl vom vedea și la Bossuet și Fénelon, cari vin să aducă acciași influență, prin ceia ce clerul catolic avea mai ridicat în intelectualitatea francesă de atunci.

În literatura francesă, va fi deci o luptă, un duel continuu între ceia ce se leagă de tot trecutul, până în fundul evului mediu, și între ceia ce înseamnă un contact permanent cu viața populară,

ceia ce este în cel mai larg înțeles al cuvîntului și național și educativ, fiindcă, pe cînd se înțeleg literaturile celelalte, literatura de Colegiu n'o înțelege oricine. Salomon Reinach, poate din cauza caracterului său religios deosebit de al nostru, a îndrăznit să spună acest lucru: că se crede în frumuseța lui Racine pe cuvînt, dar cea mai mare parte din lume nu-l gustă și nu-l înțelege de loc. Dar, de vreme ce școala a spus că este un foarte mare poet, toți îl consideră astfel; această disciplină școlară îl menține în admirația adoratoare a generațiilor.

Sînt deci două literaturi. Este literatura pentru clasele superioare, supt influența Colegiului iesuit, supt aceia a Academiei și a școlanelor din secolul al XVIII-lea și, pe de altă parte, este literatura cealaltă, mult mai vie. Și în felul acesta povestirile evului mediu pleacă de la forme asemănătoare cu acelea ale unui Boccaccio în „Decameron“, ele merg la un La Fontaine, de la acesta trec prin anume povestiri ale lui Voltaire și de la povestirile acestuia înaintează în secolul al XIX-lea, poate prin Mérimée, ca să ajungă la Maupassant. Cealaltă literatură este mult mai sus, dar artificială, fără contact cu trecutul și viața populară.

Și tot așa teatrul medieval face sărituri, peste Rotrou, peste Corneille și peste Racine, ca să ajungă — unde? La scriitorii de comedie din secolul al XVIII-lea și mai ales la cel mai frances, mai medieval, mai popular și mai agresiv dintre toți autorii de teatru de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, Beaumarchais, care n'a găsit urmași în secolul al XIX-lea, din care cauză teatrul de azi este, dacă nu în afară de problemele societății, căci Alexandre Dumas fils le-a adus în discuție, dar în afară de viața generală a ei. Tot așa, de la vechea literatură a evului mediu, exprimată prin Villon, se ajunge, peste retorica lui Victor Hugo și peste tînguirile byroniene ale unui Lamartine, la Alfred de Musset. Și, apoi, în literatura contemporană, contactul cu trecutul medieval, — o epocă admirabilă în istoria civilizației franceze —, și contactul cu viața populară, care și acolo, ca oriunde, este capabilă să fie marea inspiratoare. De aici, din nou o literatură vie.

Și, în felul acesta, coborîndu-ne în trecut ca să putem găsi termeni de comparație, am putut proiecta o lumină asupra viitorului, prin care mi se pare că se lămuresc lucrurile pe care învățătura „livrescă“ nu este în stare să le explice.



## Câteva precisări în legătură cu medicul aromân din Viena Ion Nicolide de Pindo (1737-1828)

D. dr. Valeriu L. Bologa, profesor de istoria medicinei la Universitatea din Cluj, are meritul de a fi scos cel d'întîiu în evidență figura medicului aromân din Viena Ion Nicolide de Pindo. În lucrările domniei sale, *Știri despre Aromânii din Austria la începutul veacului trecut, I, Medicul vienes Ion Nicolide din Pind*<sup>1</sup> și *Medici aromîni în monarhia habsburgică*<sup>2</sup>, în *Începuturile medicinei științifice romînești*<sup>3</sup>, d. dr. Bologa consacră un capitol întreg medicilor aromîni, care par a fi cei d'întăiu în trecutul medical al neamului nostru.

În prima lucrare menționată, autorul ni reproduce, în traducere românească din limba germană, un necrolog al lui Nicolide de Pindo, în care ni se relatează viața și activitatea medicului aromân din Viena. Aflăm că s'a născut la 14 Martie 1737 în Gramostea Macedoniei, că a studiat în comuna sa natală și la Siaciște și că, fără voia părinților săi, a plecat la Viena, unde după multe greutăți și-a luat doctoratul. A fost numit medic al coloniei grecești din Viena și nobilitat cu numele de „de Pindo“. Știm că a fost filantrop, că ducea o viață de muncă dirză în vasta sa bibliotecă, din care a donat multe cărți coloniei greco-romîne din Viena și că s'a stins, senin ca un înțelept, în ziua de 12 Octombrie 1828.

Numai singur faptul că Nicolide era Gramostean ni dovedește originea lui românească. Mărturiile în plus pe care le-am aduce pentru a dovedi originea medicului vienes nu pot fi totuși inutile.

Un contemporan al lui Nicolide, anume G. I. Zavira Siacișteanul (mort în 1804)<sup>4</sup>, care, în opera sa «Νέα Ἑλλάς»<sup>5</sup>, înșiră pe cei mai de samă învățați ai Grecilor de la căderea Constantinopolului,

<sup>1</sup> În *Anuarul Institutului de Istorie Națională* (Cluj), V, pp. 503-10.

<sup>2</sup> În *Inchinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vrstei de șaizeci de ani* (Cluj, 1931), pp. 49-57. Cu privire la Ion Nicolide de Pindo a scris și dr. Simion Tovar, *Un ilustru medic vienes de origine gramostean*, în *Revista Macedo-romînă*, III, n-le 1-2, pp. 36-53.

<sup>3</sup> Cluj 1930.

<sup>4</sup> V. lucrarea recentă a lui Horváth Endre, *Η ζωή και τὰ ἔργα τοῦ Γεωργίου Ζαβίρα. Zavirasz György élete és munkái*, Budapesta 1937.

<sup>5</sup> Editată de G. P. Kremos, în 1872, la Atena.

vorbește și de medicul aromîn de care ne ocupăm, afirmînd că era „din Gramostea Macedoniei“ și „Vlah de neam“ :

„Ion Nicolidē, din Gramostea Macedoniei, Vlah de neam, medic-filosof, profesor la Facultatea de Medicină și membru al Asociației medicilor din Viena Austriei. În anul 1781 a obținut o diplomă din partea Împăratului Romanilor Iosif al II-lea, prin care devine membru al Asociației medicilor. De la 6 April 1785 el este membru și al Academiei din Viena (de sigur cel d'întăiu dintre fiii Bisericii răsăritene, cum scrie el însuși în anunț<sup>1</sup>). Acesta era bărbatul“<sup>2</sup>.

Relevăm chiar că Ion Nicolide e singurul Aromîn din cartea lui Zavira căruia i se recunoaște originea „vlahă“.

Și Papadopoulos-Vretos ni vorbește de Gramosteanul Ion Nicolide :

„Nicolaide (Ion), Macedonean din comuna Gramoste. A studiat medicina la Academia cesaro-crăiască din Viena, care l-a cinstit cu diploma de doctor în medicină și filosofie. A trăit pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea<sup>3</sup>.”

Ion Nicolide și-a trecut doctoratul în Novembre 1780. Titlul tesei nu a fost până acum dat în întregime. Îl redăm după *Bibliographie hellénique* a lui Émile Legrand, însoțindu-l de traducerea românească :

*Dissertatio inauguralis physiologico-medica sistens pyogoniam quam annuente inclyta Fucultate medica in antiquissima et celeberrima Universitate vindobonensi pro doctoris gradu publicae disquisitionis submittit Johannes Nikolides Macedo Gramostensis. Dis-*

<sup>1</sup> E vorba probabil de anunțul prin care Ion Nicolide făcea cunoscut publicului viitoarea apariție în grecește a instrucțiunilor medicale, operă a fostului său profesor, baronul de Störck.

<sup>2</sup> \*Ἰωάννης Νικολίδης, ὁ ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Γραμμόστου, τὸ γένος Βλάχου, ἰατροφιλόσοφος καὶ διδάσκαλος τῆς Ἰατρικῆς καὶ τοῦ ἐν Βιέννῃ, τῆς Ἀουστρίας τῶν ἰατρῶν Συλλόγου μέλος. Τῷ ἔτει 1781 ἔλαβε ψήφισμα παρὰ τοῦ τῶν Ῥωμάνων Καίσαρος Ἰωσήφ τοῦ Β' ἵνα γένῃ μέλος τοῦ Συλλόγου τῶν ἰατρῶν, καὶ ἐπομένως καὶ τῆς ἐκείνῃ Ἀκαδημίας μάλιστα πρώτος, ὅς αὐτὸς γράφει: εἰς τὴν εἰδήσιν. ἀπὸ τῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑκκλησίας τέκνων οὗτος ὁ ἀνὴρ! τῷ ἔτει 1785, Ἀπριλίου 6» : G. I. Zavira, Νέα Ἑλλάς, p. 365.

<sup>3</sup> \*Νικολαίδης (Ἰωάννης), Μακεδὼν ἐκ τῆς κοινότητος Γραμμόστου. Ἐδιδάχθη τὴν ἰατρικὴν ἐν τῇ Καισαροπόλει Ἀκαδημίᾳ τῆς Βιέννης, ἦρτι τὸν ἑσπέρου μὲ τὸ δίπλωμα τοῦ δόκτορος τῆς ἰατρικῆς τε καὶ φιλοσοφίας. Ἐξῆ περὶ τὰ τέλη τῆς 18<sup>ης</sup> ἑκατονταετηρίδος» ; Papadopoulos-Vretos, Νεοελληνικὴ φιλολογία, II, p. 312.

*putabitur in Universitatis Palatio die mensis Novembris MDCCLXXX. Viennae, typis Matthiae Andreae Schmidt, Universitatis Typogr.*

(„Disertație inaugurală fiziologico-medicală cu privire la pyogonie, pe care Ion Nicolide Macedoneanul Gramostean o supune discuției publice, pentru titlul de doctor, vestitei Facultăți de Medicină examinatoare a prea-vechii și prea-celebrii Universității din Viena. Se va discuta în Palatul Universității, în luna Novembre 1780. Viena, tipografia lui Matthias Andreas Schmidt, tipograful Universității“.)

E interesant în acest titlu precisarea originii autorului: „Macedo-Gramostensis“.

În *Bibliographie hellénique* a lui Émile Legrand găsim și descrierea acestei cărți a lui Ion Nicolide:

„În 8<sup>o</sup> de 8 file necifrate, 32 de pagini și 3 file nenumerate. Filele de la început conțin: 1, titlul iar pe verso sînt citate, însoțite de traducerea latină, două texte din Ipcrate; 2, dedicația către baronul Anton de Störck, rectorul Facultății de Medicină din Viena (filele 2-5 verso); 3, avisul către cetitor intitulat: Praefamen ad B. L. (filele 6-7). Filele nenumerate de la sfîrșit cuprind titlurile a cincizeci de tесе de susținut pentru candidat; apoi vine errata (verso din ultima filă). Biblioteca Parlamentului elenic“<sup>1</sup>.

În bibliografia grecească, apărută în 1856-7, a lui Papadopoulos-Vretos sînt pomenite două lucrări ale lui Nicolide de Pindo.

Prima poartă următorul titlu:

Διδασκαλίαι Ιατρο-πρακτικαί πρός χρήσιν τῶν στρατοπεδικῶν καὶ χωρικῶν χειρουργῶν ἔλων τῶν ἀουστριακῶν ἐπικρατειῶν συντεθεῖσαι μὲν εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν παρὰ τοῦ ἐκλαμπροτάτου Ἀντωνίου Ἐλευθέρου βαρῶνος ἀπὸ Στέρκ. Μεταφρασθεῖσαι δὲ καὶ ἐκδοθεῖσαι παρὰ Ἰωάννου Νικολίδου τοῦ ἀπὸ Γραμμύστεως τῆς ἐν Μακεδονίᾳ, Ιατρο-

<sup>1</sup> In 8<sup>o</sup> de 8 ff. non chiffrés, 32 pages et 3 ff. non numérotés. Les feuillets liminaires contiennent: 1<sup>o</sup> le titre, et verso duquel sont cités, accompagnés d'une traduction latine, deux textes d'Hippocrate; 2<sup>o</sup> la dédicace au baron Antoine de Störck, recteur de la Faculté de médecine de Vienne (ff. 2-5 verso); 3<sup>o</sup> l'avis au lecteur inutile: Praefamen ad B. L. (ff. 6-7). Les feuillets non numérotés de la fin sont occupés par le titre des cinq ante thèses à soutenir par le candidat; puis vient l'errata (verso du dernier feuillet). Bibliothèque du Parlement hellénique; É. Legrand, *Bibliographie hellénique du dix-huitième siècle*, II, p. 3.6.

φιλοσόφου τε και διδασκάλου της Ιατρικης κτλ. Τόμος Α'. αψηπε'. Έν Βιέννη 1785. Παρά Ίωσήπω τῷ Βαουμείστερω, εις 8-ον.

(„Instrucțiunii medicale practice pentru folosul chirurgilor militari și sătești din toate Statele austriace, compuse în limba germană de prea-strălucitul baron Anton Elefterie de Störck și traduse și publicate de Ion Nicolide din Gramostea Macedoniei, medic-filosof și profesor la Facultatea de Medicină, etc. Tomul I, Viena, 1785, la Iosif Baumeister, in 8<sup>o</sup>“.)

Aceasta e traducerea lucrării baronului de Störck, *Die praktisch-medicinische Lehre zum Gebrauche der Militär- und Landchirurgen*, de care vorbește d. dr. Bologa, în *Medici aromâni în monarhia habsburgică*.

Papadopoulos-Vretos ni spune următoarele despre această traducere a lui Nicolide : „Posed frontispiciul și prefața traducătorului, nu însă și lucrarea. De aceia nu știu dacă s'a tipărit“.

Lucrarea într'adevăr nu a apărut. De ce? Zavira ne lămurește. Iată ce scrie el în această privință :

„[Nicolide] a anunțat publicul că a tradus din germană în limba noastră vulgară instrucțiunile medicale practice ale baronului Anton de Störck, prim-medic al Maiestății Sale Imperiale Iosif al II-lea. Această carte e împărțită în trei tomuri. Primul cuprinde toate bolile acute. Al doilea, toate cele cronice, precum și cele excepționale și bolile de femei și de copii, iar al treilea catalogul, farmacia și farmacopeia. Acest bărbat iubitor al neamului voise să publice această carte excelentă. Entusiasmul mediocru al neamului nostru însă, care nu a corespuns zelului autorului, ne-a lipsit de această admirabilă și folositoare carte“.

<sup>1</sup> «ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ. Έχω ανά χειρας τὸ προμετόπιον καὶ τὸν πρόλογον τοῦ μεταφραστοῦ ἔχει ὅμοιος καὶ τὸ σύγγραμμα. Ένεκα δὲ τούτου ἀρροῦ ἂν ἐπισημῶναι: Papadopoulos-Vretos, ο. c., II, p. 78.

<sup>2</sup> «Α'. Έξέδοτο εἰς τὸ κοινὸν εἶδησιν ὅτι μετέφρασαν ἐκ τῆς γερμανικῆς εἰς τὴν ἀπλήν ἡμῶν διαλέκτον τὰς ἰατρικοπρακτικὰς διδασκαλικὰς Ἄντωνίου βαρῆνος τοῦ ἀπὸ Στόρκ. ἀρχικτροῦ τῆς Καίσαρικῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος Ἰωσήφ τοῦ Β'. Τοῦτο τὸ βιβλίον εἶναι εἰς τρεῖς τόμους διηρημένον. ὁ α' περιέχει ὅλας τὰς ἀξίας ἀβήρωστας. ὁ β', ὅλας τὰς χρονικὰς, ὁμοίως καὶ ὅλας τὰς ἔχωριστὰς ἀβήρωστας καὶ πάθη, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδίων καὶ ὁ γ', τὸν κατάλογον, τὴν φαρμακίαν, ἡμῶν ἀποσημῶν, καὶ τὴν φαρμακοποιαν. Τοῦτο τὸ ἄριστον βιβλίον ἠμελίωσαν οὕτως ὁ φιλογραφὴς ἀνὴρ καὶ ἐκδόσθη εἰς τρία. ἀλλ' ἡ χλιαρὰ περὶ τὰ τοιαῦτα προθυμία τοῦ γένους ἡμῶν, μὴ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν προθυμίαν αὐτοῦ, μᾶς ὑπερέργησεν ἀπὸ ἑνα ποσῶτον ἀξιόλογον καὶ χρήσιμον βιβλίον: Zavira, ο. c., pp. 365-6.

Sîntem deci lămuriți asupra cauzei pentru care nu a apărut traducerea grecească a lucrării baronului de Störck. E foarte probabil că publicul nu s'a grăbit să subscrie, și atunci Nicolide, care tipărise frontispiciul și prefața, s'a văzut silit să întrerupă publicarea cărții.

A doua lucrare pomenită de Papadopoulos-Vretos e următoarea: *Ἑρμηνεία περὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ θεραπεύεται τὸ γαλλικὸν πάθος, ἴγουν ἡ Μαλακρῶντιζα, συνθεμένον ἀπλᾶ βωμαϊκᾶ πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν καὶ διηρημένον εἰς δύο μέρη. Πόνημα Ἰωάννου Νικολίδου τοῦ Πίνδου. Ἐν Βιέννῃ, 1794. Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Ἰωσήφ τοῦ Βαουμαϊστέρου*<sup>1</sup>.

(Comentariu asupra felului cum trebuie vindecată boala franceză sau malafranța, redactat în greaca vulgară pentru folosul public și împărțit în două părți. Operă a lui Ion Nicolide din Pind. La Viena, 1794, în tipografia lui Iosif Baumeister.)

Observăm că în această lucrare Ion Nicolide adaugă la numele său și pe acela de „de Pindo“.

Iată ce scrie Zavira cu privire la această carte a învățatului aromîn :

„[Nicolide] a scris și a publicat un comentariu asupra felului cum trebuie să fie îngrijită boala franceză sau malafranța, carte redactată în greaca vulgară și împărțită în două părți, operă a lui Ion Nicolide din Pind, din clasa...<sup>2</sup> Sacrului Imperiu al Romanilor medic-filosof și profesor la Facultatea de Medicină, ba chiar și membru al Asociației....<sup>2</sup> din Viena Austriei și al Academiei din Viena Austriei, 1794....<sup>2</sup> Învățătura practică asupra boalei franceze, în limba germană, a prea-strălucitului baron de Störck, primul medic cesaro-crăiesc, tradusă în grecește și adăugată cu multe note. În partea a doua sînt cuprinse îngrijirile practice ale bolnavilor cari au suferit de afrodisiaca gonoree a bărbaților și afrodisiaca blenoree a femeilor, operă a lui Ion Nicolide din Pind<sup>3</sup>“.

<sup>1</sup> Papadopoulos-Vretos, *o. c.*, II, p. 98.

<sup>2</sup> Textul întrerupt.

<sup>3</sup> «B. Ἐγγράφη καὶ ἐξήχηση ἑρμηνείαν τοῦ πῶς πρέπει νὰ θεραπεύεται τὸ γαλλικὸν πάθος ἡ μαλακρῶντιζα βιβλίον συνθεμένον ἀπλᾶ βωμαϊκᾶ καὶ διηρημένον εἰς δύο μέρη πόνημα Ἰωάννου Νικολίδου τοῦ Πίνδου ἐκ τῆς ταπεινῆς τῶν ... τοῦ ἱεροῦ Ἡμεπερίου τῶν Ῥωμάνων, ἱατροφιλοσόφου καὶ διδασκάλου τῆς Ἰατρικῆς ἔστι δὲ καὶ ... ἱατροῦ καὶ τοῦ ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας τῶν ... Σολλέγγου καὶ τῆς Ἀκαδημίας μέλους ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας 1794 ... Ἡ ἱατροπρακτικὴ διδασκαλία περὶ τοῦ γαλλικοῦ πάθους ἀπὸ τῶ γερμανικῶν τοῦ ἐκλαμπροτάτου Ἀντωνίου φαρμάκου γὰρ Στάχα τοῦ α-ου καισαρικοῦ βασιλικῶ ἀρχιατροῦ μεταφρασμένη εἰς τὸ βωμαϊκὸν καὶ γλῶσσην»

Pe Nicolide de Pindo îl înțelegem bine dacă luăm în considerație epoca în care a trăit. Secolul al XVIII-lea a avut cultul științii. Românii din Peninsula Balcanică, mulțămită comerțului lor, au putut veni în contact cu lumea occidentală. Elementele civilizației și ale culturii apusene au putut pătrunde în regiunile locuite de Aromîni.

Nicolide e un om al secolului său, e setos de învățătură. Studiază mai întâiu în Macedonia, apoi trece la Viena. „Valahii cari întemeiaseră stabilimente la Viena<sup>1</sup>” erau numeroși. Capitala Habsburgilor devenise însă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea un centru unde se întilnia lumea orientală cu cea occidentală. Viena era capitala culturală a Europei sud-estice<sup>2</sup>.

Nicolide, care ieșise din mijlocul unui neam de păstori ajunși mari negustori și iubitori de cultură, înțelege să-și însușească știința medicală a Apusului. Mulțămită capacității sale, el a ajuns să fie apreciat de Împărat și bine văzut în cercurile științifice din Viena.

S'ar părea din titlurile cărților citate mai sus că Nicolide nu a fost conștient de originea lui românească. Se pune întrebarea dacă noi, Românii, putem revendica pe medicul vienes.

Lucrurile par a se lămuri dacă urmărim cele întâmplate în epoca aceia în mijlocul coloniilor greco-romîne din Statele Habsburgilor.

În epoca în care Nicolide a scris tesa de doctorat, traducerea învățăturilor medicale practice ale baronului de Störck și *Erminia*, era bună înțelegere între Grecii și Aromîinii din Austria și Ungaria. Nu se făcea pe atunci deosebire între Greci și „Valahi”.

Sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea aduc însă desbinarea în coloniile greco-romîne din Statele Habsburgilor. Supt influența școlii istorico-filologice care înfloria la Românii din Ardeal pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cu Samoil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, Aromîinii din Viena, Budapesta, Miskolcz, etc., încep să se cultive în graiul lor românesc.

πὲ πολλὰ σημεῖονατα εἰς τὸ ὅτι περιέχονται θεραπεῖαι πραγματικῆ ἀφρόδιστον ἀπὸ ἑπισχων ἀπὸ τῆν ἀφροδιτικῆν γυναικῶν τῶν ἀγρῶν καὶ ἀπὸ τῆν ἀφροδιτικῆν γυναικῶν τῶν γυναικῶν. Πόνημα τοῦ Ἰωάννου Νικολίδου τοῦ Πέδουου: Zavira, o. c., p. 366.

<sup>1</sup> E. M. Cousinéry, *Voyage dans la Macédoine*, I, p. 149.

<sup>2</sup> N. Iorga, *Idées et formes littéraires françaises dans le Sud-Est de l'Europe*, în *Études Roumaines*, III, p. 11.

Scriitorii ardeleni se ocupă de originea și trecutul Aromânilor. Gheorghe Șincai scrie, în ziua de 25 Februar 1804, istoricului Engel următoarele: „Mi-am propus să scriu analele întregului neam românesc, prin urmare și ale Cuțo-Vlahilor sau Țințarilor, cum sînt numiți“ („Meum quidem est annales universae nationis valachicae, proinde Cuzzo-Valachorum, quos Czenczaros vocant, conscribere“<sup>1</sup>).

Aromînul Constantin Ucuta Moscopoleanul, protopop la Poznan (Posen), în „Prusia meridională“ de atunci, tipărise la Viena, la 1797, în aromînă, însă cu litere grecești, *Noua Pedagogie sau Abecedar ușor spre a învăța pe copiii carte românească* (titlul e în grecește), care „s'a dat la tipar pentru gloria neamului“<sup>2</sup>.

Colonia aromânească din Miskolcz, din mijlocul căreia va ieși Andrei Șaguna, ține să precizeze în 1806 că biserica ortodoxă din această localitate a fost clădită cu „cheltuiala confrăților valahi din Macedonia“<sup>3</sup>. Aromînii din Budapesta cer în 1807 ca în biserică să se slujească în limba lor: „Indubitatum etenim est primitivam nostram linguam valachicam in qua Lyturgiae et sacrae functiones ubique celebrantur, communem nobis esse cum cacteris nationis hujus caesareo-regiis subditis“<sup>4</sup>.

La Budapesta, medicul Gheorghe Roja, care adaugă pe tesa lui de doctorat, la numele lui, naționalitatea și localitatea de origine, „Georgius Const. Rosa, Vallachus Voscopolitanus et Macedo“<sup>5</sup>, publică lucrări cu privire la limba și trecutul Aromânilor: *Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen welche jenseits der Donau wohnen*<sup>6</sup> (1808) și *Măestria ghiovăsirii (cetirii) romînești cu litere latine*<sup>7</sup> (1809). La Viena profesorul Mihail Boiagi publică o gramatică a dialectului aromănesc: *Romanische oder Macedono-wlachische Sprachlehre*<sup>8</sup> (1813).

<sup>1</sup> *Hronica Românilor și a mai multor neamuri*, de Gh. Șincai din Șinca, ed. 1833 (Iași), p. XII, nota 2.

<sup>2</sup> Per. Papahagi, *Scriitorii aromîni în secolul al XVIII-lea (Cavalioti, Ucuta, Daniil)*, p. 59.

<sup>3</sup> *Ibid.*, p. 46, nota.

<sup>4</sup> *Ibid.*, p. 22, nota.

<sup>5</sup> I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, III, p. 61.

<sup>6</sup> *Ibid.*, II, p. 537.

<sup>7</sup> *Ibid.*, III, p. 13.

<sup>8</sup> *Ibid.*, p. 93; Per. Papahagi, *Mihail Boiagi; Gramatică romînă sau macedo-romînă*.

Ardeleanul Petru Maior vorbește, la rîndul lui, în *Istoria pentru începutul Romînilor în Dacia*, de Aromîni: „Numele acela de Cuțovlahi nicicum nu întunecă vița Romînilor acelora. Că, măcar că limba lor a pătimit acea schimbare, totuși sîngele lor e curat românesc și sint adevărați Romani“<sup>1</sup>.

Vedem cît de convingși erau scriitorii aromîni și cei ardeleni de la începutul secolului al XIX-lea de comunitatea de origine a celor două ramuri ale neamului nostru. E demn de admirat acest naționalism înflăcărat printre Aromîni într'o epocă în care România nu exista și în care situația Romînilor din Ardeal nu era tocmai de invidiat. Aromîni, ca oameni practici, ar fi avut tot interesul să treacă drept Greci în Statele Habsburgilor. E surprinzătoare deci înfrățirea lor cu „Valahii“ oprimați din Transilvania.

De sigur că, în fața disensiunii dintre Greci și Aromîni, Nicolide va fi trebuit să ia o atitudine. El se va fi simțit Romîn. Și dovada e următoarea:

D. I. Mușlea, — citat și de d. dr. Bologa<sup>2</sup>, — care s'a ocupat de viața și opera doctorului Vasile Popp, ni spune că Nicolide a sprijinit pe tînărul Transilvănean, care își pregătia, în 1817, la Viena, tesa de doctorat, intitulată *Dissertatio inauguralis de funeribus plebeijs Daco-Romanorum sive hodiernorum Valachorum*. Învățatul Gramostean a dat lui Vasile Popp informații cu privire la Romîni sud-dunăreni. Iată ce scrie în această privință doctorul ardelean, în tesa pomenită: „Nec pauca de Valachis Transdanubianis (respectu veteris Daciae) familiare sermone mihi retulit Vir Clarissimus I. Nicolides Nobil. a Pindo“<sup>3</sup>.

Relațiile lui Ion Nicolide cu Vasile Popp ni dovedesc, — și aceasta este și părerea d-lui dr. Bologa, — că medicul aromîn din Viena simțea românește ca și compatrioții săi Mihail Boiagi și Gheorghe Roja. Vrîsta înaintată și boala l-au împiedecat probabil pe învățatul Gramostean să ia și el parte la activitatea culturală cu caracter național a Aromînilor din Statele Habsburgilor. Se prea poate însă ca, apoi, cercetările viitoare, descoperirile nouă în

<sup>1</sup> Petru Maior, *Istoria pentru începutul Romînilor în Dacia* (ed. 1887, Gherla), p. 209.

<sup>2</sup> În *Medici aromîni în Monarhia habsburgică*.

<sup>3</sup> I. Mușlea, *Viața și opera doctorului Vasile Popp*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională* (Cluj), pp. 86-143.



archive, să-l așeze pe Nicolide în rîndul conducătorilor mișcării culturale românești din Monarhia habsburgică.

Din frintura neamului nostru care a dat Bisericii românești pe Andrei Șaguna, a ieșit cel d'întăiu mare medic din trecutul nostru. Ion Nicolide de Pindo a fost Român și a simțit românește. El ni aparține.

Valeriu Papahagi.

## Scrisori din vremea lui Vasile Alecsandri

(Din colecția Institutului de Istorie Universală),

publicate de N. Iorga.

### I.

Le 23 août 1874.

Mon cher Basile,

Je suis heureux d'apprendre que cette pauvre petite Marie va mieux et que tu es un peu plus rassuré et un peu tranquille.

J'étais aussi inquiet de la savoir étreinte de cette diable de maladie qui, malheureusement, ne fait que trop de victimes, surtout parmi les enfants en bas-âge. Mais enfin tout danger a disparu d'après ce que dit Russ<sup>1</sup>, et il ne lui faut que des soins pour se remettre complètement, chose qui certes ne lui manquerait pas.

Je voulais venir te voir malgré mes infirmités qui me tiennent cloué, mais tu connais les superstitions du monde, ayant surtout un enfant dans la maison.

Je me borne donc, en te serrant affectueusement la main, à t'envoyer mes vœux de loin.

Embrasse Marie de ma part, en lui souhaitant une bonne santé et présente mes compliments à Pauline, qui doit avoir eu aussi bien de l'inquiétude et du fracas tous ces jours-ci.

Au revoir, mon cher, et tout à toi de coeur.

*C. Rolla.*

### II.

Ruginoasa, 9 septembre 1880.

A Mr. V. Alexandri, membre du Conseil de Famille de la Maison de Couza.

<sup>1</sup> Marele doctor Russ senior.

Mon cher Basile,

J'ai reçu bien la lettre collective que vous avez voulu m'adresser en même temps que, réunis sur l'invitation de la Princesse Hélène, vous veniez de formuler dans un procès-verbal les conseils que Son Altesse réclamait de votre expérience au sujet des mesures à prendre pour achever l'éducation de ses enfants, Alexandre et Démètre.

Je ne veux pas tarder à vous remercier bien sincèrement de ce témoignage d'estime spontané. Venant de vous, les vieux et loyaux amis, les serviteurs dévoués du Prince et de la Princesse, cet hommage rendu à mon passé m'est doublement précieux. J'ai l'orgueil de croire que j'en suis digne, et j'ai le droit d'ajouter qu'il n'a pas tenu à moi que je ne continuasse jusqu'au bout la tâche que la Princesse Hélène avait imposée à mon dévouement au lendemain du décès du Prince.

J'ai été particulièrement touché du soin que vous avez pris de rappeler en même temps, dans des termes si flatteurs, et les services que j'ai pu rendre à la Roumanie et ceux que j'ai pu rendre à notre cher et regretté Prince. C'est une noble satisfaction et une grande récompense pour moi de constater ces sentiments de gratitude chez des hommes tels que vous.

J'aurais voulu n'avoir rien à ajouter aux lignes que vous venez de lire, si ce n'est la promesse de continuer auprès de la Princesse Hélène, comme vous m'en priez, le rôle de conseiller respectueux et dévoué.

J'ai le profond regret de vous dire que ce rôle m'est absolument interdit désormais. Des circonstances pénibles, sur lesquelles mon respect pour Son Altesse ne me permet pas d'insister, m'imposent un éloignement complet. C'est assez, c'est trop déjà, d'avoir été contraint de subir dans ce voyage, que je n'ai pas recherché, des humiliations qui ne peuvent m'atteindre, mais qu'on aurait dû épargner à un homme de mon âge et de mon passé.

Je ne pourrai donc pas répondre aux espérances que vous émettez à ce sujet et que mon abnégation éprouvée vous autorisait à concevoir. C'est aux parents de la Princesse Hélène à prendre toutes les mesures nécessaires pour défendre Son Altesse contre les difficultés qui vont l'assaillir et éviter, s'il est pos-

sible le retour d'une situation qui peut avoir les plus douloureuses conséquences.

Je m'en suis expliqué avec Mr. Démètre et avec Mr. Théodore Rosetti.

Reçois, mon cher Basile, l'expression de mes sentiments de gratitude et de sincère amitié.

*Baligot de Beyne*<sup>1</sup>.

### III.

Bucarest, le 16 janvier 1884.

Mon cher ami,

Veillez m'excuser de n'avoir pas répondu à vos lettres jusqu'à présent. Il paraît décidément que le climat a une grande influence sur les hommes. Comme le nôtre va souvent d'un extrême à l'autre, aussi les hommes se livrent ou à un excès de travail ou à la paresse.

Ne m'en voulez pas que je suis le courant général et que parfois je suis saisi d'une horreur pour la plume, comme j'en abuse autrefois. Il me tient d'autant plus à coeur de vous écrire, que je reçois régulièrement des missives charmantes de votre frère, pleines d'intérêt et où les faits sont exposés avec une lucidité et une clarté parfaites. Votre idée a été excellente et nous n'avons qu'à nous féliciter. En attendant, ces pauvres Français marchent une méchante route, ou bout de laquelle pourra se trouver une nouvelle catastrophe.

C'est déchirant de voir une pauvre nation arriver à un pareil degré d'impuissance. Pussions-nous ne pas les suivre sur cette voie!

Vos amis, et j'en suis du nombre, se réjouissent à la pensée que vous viendrez bientôt dans la capitale.

Du reste votre présence et celle de Ion Ghika à l'Académie seront des plus nécessaires, car les affaires ne peuvent être laissées telles qu'elles sont aujourd'hui. Notre institution risquerait de devenir une succursale de Mr. de Rosny.

Je suis chargé à cet effet d'une commission de la part du Roi. Ci-joint une lettre de Mr. de Rosny à la Reine. On est très

<sup>1</sup> Fostul secretar al lui Cuza-Vodă.

embarrassé de ce qu'il a à faire. Vous savez que Mr. de Rosny est un farceur, qui, dans une séance de l'Académie Roumaine, a déclaré avoir cru trouver dans notre pays des troglodytes et qu'il est émerveillé de voir des êtres à face humaine. Ce même Monsieur a publié un album roumain, dans lequel se trouve une planche avec une nudiste impudique, sous laquelle on lit comme inscription: „jeune fille d'Argesch“.

C'est un collègue de notre secrétaire général, qui a coûté beaucoup d'argent à l'État pour immortaliser le génie du pseudo-Ureche et la jeune fille d'Argesch.

Il est évident que Mr. de Rosny veut se donner pour mission d'être le porteur du diplôme pour la Reine.

Pourriez-vous empêcher cette mauvaise plaisanterie? Voici le plan que je vous sou mets et que j'ai exposé au Roi. De la Cour on répondrait à Mr. de Rosny que c'est vous qui êtes chargé de régler cette question, et vous écririez à celui des célibataires qui vous paraîtrait le plus apte, pour lui dire tout bonnement que c'est lui qui doit venir remettre le diplôme. Une députation serait considérée comme quelque chose de trop et on ne désire pas faire une démonstration politique. C'est tout simplement un hommage rendu à la Reine, et je crois que les célibataires pourraient envoyer à cet effet quelqu'un qui puisse les représenter dignement et nous faire plaisir à tous. Mr. de Rosny ne rendrait toute l'affaire que ridicule.

Veuillez me répondre, cher ami, ce que vous croyez aussi, afin que L. L. M. M. puissent prendre une décision.

Je présente mes respects à M-me Alexandri. Ma femme vous envoie à tous les deux ses meilleurs compliments.

En attendant le plaisir de vous revoir, peut-être plus tôt que vous ne le croyez, je vous serre la main bien affectueusement et bien chaleureusement.

Votre tout dévoué ami,  
*D. Sturza.*

#### IV.

Martî, 15 Maiu.

Iubite Cucoane Vasilică,

Cetește, te rog, aci-alăturata notiță biografică a lui Horațiu și, dacă-ți convine, — făcîndu-i corecțiunile pe care le vei găsi de

cuviință —, întoarce-mi-o spre a o da lui Socec întru tipărire.

De la Socec încă nu am primit niciun rînd din corecturile „Fintinei Blandusiei“. Nu înțeleg ce ar putea să fie această întârziere.

Pe George Focșa, din cauza nu prea-bunelor referințe ce avea, i s'a redus un an din pedeapsa de care suferă. Dacă dar a făcut deja trei ani de închisoare trecuți, în curînd va scăpa. Nu am întîlnit încă pe Voinov spre a-i cere o lămurire asupra casului acestuia.

Ieri cetiam în jurnale că d-nii Capșa și Marcovici ar fi fost la Mîrcești pentru d-ta. Adevărat să fie aceasta? Lucrul m'a îngrijat foarte, mai ales că, după cum scriai dăunăzi, așteptam din zi în zi a ne întîlni cu norocire în Capitală.

Pe aici de vre-o două zile suflă vîntul și cam trage o ploaie, de și căldura tot e puternică pe la mijlocul zilei.

Notița asupra lui Horațiu este cu totul alta decît aceia publicată în „România Liberă“. Nu am vroit —, fiindcă ai avut extrema bunăvoință, de a-mi permite să-mi însemnez numele în josul ei —, ca un lucru deja publicat să slujească de două ori. Am avut chiar un moment ideea de a-i da o formă epistolară acestei notițe, însemnînd într'însa mai multe incidente din viața poetului, dar m'am ținut să nu fac o lucrare prea voluminoasă, care nu ar fi fost potrivită cu cadrul strălucitei comedii a d-voastră. Socotesc că, astfel cum este, va fi îndestulătoare și, dacă am adăugat pomelnicul de cocoane și de amici de la sfîrșit, este pentru a atîrna de poalele peplumului lui Horațiu, pentru nemurire, pe acelea ce l-au iubit și pe cei ce l-au îmbărbătat și l-au mîngîiat în viață. Cu chipul acesta și eu pe lîngă dinșii voii fi admirator și părtaș credincios al triumfului cărții, împreună cu cea mai mare glorie literară a lor și a noastră.

Dorînd grabnică și desăvîrșită îndreptare a sănătății, te rog a primi omagiile mele cele mai respectuoase, din tot sufletul.

*Olănescu.*

De la prințul Ghica știi ceva?

V.

Madame,

Je suis bien sensible au témoignage de sympathie de Mr. Basile Alessandri et heureux qu'il m'ait fait parvenir son offrande

par votre entremise. Soyez, je vous prie, assez bonne pour lui en transmettre mes sincères remerciements, si vous en trouvez l'occasion.

Veillez agréer, Madame, les respectueux hommages de votre dévoué serviteur,

*A. Mellinet*<sup>1</sup>.

## VI.

Lom-Palanka, 10 X-vrie 1877.

Cucoane Vasiliică,

Scrisoarea d-voastră de la 16 Novembre, datată din Mircești, am primit-o ieri aici: mi-a causat o vie și plăcută mulțămire, pentru care vă mulțănesc din toată inima; este o adevărată consolatie în mijlocul turmentelor și desagreumentelor de tot felul, într'o țară aproape sălbatecă și la o așa depărtare, să vezi că nu ești cu totul uitat de amicii ce ai lăsat în țară; această impresie crește în proporție cu distincția celui ce binevoiește a-ți aminti că nu te-a uitat: a mea dar a fost mare. Cu această ocazie vă rog să mă iertați dacă nu v'am răspuns la prima scrisoare ce mi-ați adresat în Turcia: sînt vinovat și încă odată vă cer iertare; eu însă v'am îndeplinit dorința: am dat trompetului Andreieș Mihai douăzeci de franci și am însărcinat pe nevastă-mea să vă arăte respectuoase amiciții și felicitările mele sincere pentru maritagiul prea-iubitei d-voastră fiice.

Aici sîntem un mic corp din șapte batalioane Dorobanți, două regimente Călărași și douăzeci și două de tunuri. Cred că sîntem destinați a face asediul Vidinului, cu ajutorul altor trupe romine ce probabil se vor trimite din cele ce au fost la Plevna, sau poate împreună cu Sirbii, cari au intrat în fine în acțiune, cam la spartul tîrgului. Pentru moment însă orice acțiune este paralizată din cauza timpului și a noroiului ce au făcut așa-zise drumurile din Bulgaria impracticabile. Lomul este un oraș destul de important, într'o poziție prea frumoasă pe malul Dunării, însă, ca toate orașele turcești, murdar și rău ținut. Trupele trăiesc cu greu pe aici; oamenii sînt goi și desculți, nu au de loc cămeși, mîncare nu ni dă Guvernul: trăim din averile turcești ce

<sup>1</sup> E vorba de o subscripție pentru Franța, la 1870-1 (?).

s'au dat pradă, dar până cînd, nu se știe. O să lăsăm o tristă și urită suvenire prin aceste locuri. Locuitorii nu ne pot suferi. Sintem în suferință mare de bani, și plățile sînt cu totul înapoiate. În fine aproape miserie. Cu toate acestea soldatul nu murmură și-și face datoria. Armata romînă se poate defini astfel: incapacitate, imoralitate, prudență exagerată în șefi; bravură, abnegație în soldați. Pe lîngă aceasta se petrec lucruri revoltătoare. Recompensele se dau în ordine inversă cu adevăratul merit. În războiu ca și în timp de pace tot ai buni de gură și răi de treabă sînt recompensați: nu se dau recompensele pentru ceai ce faci, ci pentru ceia ce te lauzi că ai făcut; în fine, tot pehli-vanii tari și mari. Cînd cetesc prin jurnalele noastre cum se descriu faptele ce se petrec pe aici, pufnesc de rîs.

Termin, rugîndu-vă să primiți felicitările mele cele mai sincere pentru fericirea în căsătorie a iubitei d-voastre fiice și a presenta omagiile mele respectuoase doamnei Alecsandri.

Al d-voastră amic, care vă respectă și iubește.

BCU Cluj Locotenent-colonel Pereț. library Cluj

## VII.

Paris, 17 mai 1884.

74, Bd. St. Germain.

Cher vieux ami, j'ai reçu dans le temps le journal roumain qui me disait votre succès. Je n'en avais pu douter. Pourquoi ne traduiriez-vous pas vous-même votre oeuvre? Elle est d'un intérêt général: tout le monde aime et connaît Horace, tout le monde devrait vous connaître et vous aimer aussi.

Moi, qui ai ce bonheur-là, je vous envoie tous mes voeux. Je sais que vous avez eu bien de chagrin et des ennuis dans ces derniers temps. Moi je n'ai eu que des chagrins: un grand qui renouvelait tous les autres et mettait le comble et le sceau suprême: la solitude complète. Car je reste le dernier de ma famille, et me voilà seul au monde depuis la mort de mon frère.

Vous n'en êtes pas là, mon cher ami, et vous n'y serez jamais. Car vous avez su vous faire une famille et, quelque prix que l'on paie ce bonheur, c'est toujours un bonheur. On vit au moins, ne serait-ce que par les peines qu'il vous cause. On ne tombe pas dans le vide où s'engloutit le reste de ma vie. Mais

ne me croyez pas découragé. J'irai vaillamment jusqu'au bout. Il me reste deux bâtons de vieillesse: la poésie et l'amitié.

Un moment, j'ai faibli. J'ai cru que je ne pourrai vivre ainsi, dans cet affreux isolement. L'idée me vint de me donner des devoirs, une occupation forcée: je songeai à rentrer dans la carrière diplomatique. Le ministre des Affaires Étrangères se trouvait un de mes amis, du temps où nous combattions l'Empire. Je fus sur le point d'accepter un poste à l'étranger. L'idée de représenter la France, dans la modestie fière qui sied à des vaincus comme nous, ne me déplaisait pas et convenait à ma tristesse. Je rêvais même un instant d'aller soit à Athènes, soit en Roumanie, près de vous. Ce bon rêve me soutint quelque temps et me ranima. Puis vint l'heure de la raison. Je me dis qu'on ne recommence pas une carrière à l'âge de la retraite, à soixante ans passés. Je déclinai toute offre. Je me remis au travail, et je finirai un jour dans la paix et la solitude.

Cher ami, j'ai voulu aller voir votre frère<sup>1</sup>, dont j'ignorais jusqu'ici la maladie. Il n'était pas visible. Dites-moi quand vous voudrez le voir, vous. Soit à Aix, soit à Paris. Je veux vous embrasser encore. Écrivez-moi vos projets. Moi, je retourne à Baume, demain. C'est là qu'il faut m'écrire. J'ai achevé un dernier poème, que je publierai l'hiver prochain.

Adieu, mille tendres et fidèles amitiés.

E. Grenier.

### Războiul Crimeii într'o mărturie englesă uitată

În memoriile lui lord Malmesbury, vechiu prieten de zile grele al lui Napoleon al III-lea (*Mémoires d'un ancien ministre (1807-1869)*, par lord Malmesbury, Paris 1885), se arată, la începutul războiului Crimeii, că Împăratul trata de „dobitoci” pe Turci („des alliés si bêtes que cela!”; p. 193). Asupra incapacității lor pe Mare, pp. 193-4. Și ofițerii își rîd de Turci, recunoscînd abia succesele de la Cetate și Oltenița; p. 194. Asupra distrugerii flotei turcești, pp. 194-5. Într'o scrisoare a lui lord Lonsdale: „Les Russes ont, à l'entrée du Danube, un fort assez gênant; j'espère que notre flotte le détruira” (p. 196). Omer-Pașa ar fi rău bolnav; p.

<sup>1</sup> Ioan Alecsandri, bolnav de cancer.



198. Malmesbury se teme ca Rușii să nu ocupe Varna și acuză incetineala engleză; p. 201. În April se spune că arhiducele Albert ar fi să între cu 200.000 de oameni în Serbia, „cu învoirea Porții”; *ibid.* În Franța, războiul e impopular: ar prefera unul cu Prusia; p. 202. Persigny declară amicului englez că e opera personală a Împăratului („sans plans, d'après sa seule inspiration, et les ministres ont été fort surpris d'apprendre qu'une armée partait pour Gallipoli“). El, Persigny, era „pour un coup de main“, dar Împăratul „a voulu qu'on allât a Varna et à Andrinople“ (!); pp. 216-7. „*On aurait dû discuter en dernier lieu la question du Danube, afin de se concilier l'Autriche.* Persigny est pour la paix et dit que la France entière y aspire. Il suppose que nous revenions à la question primitive: la sécurité des provinces danubiennes et de la Turquie, et la défense de Constantinople“. Să se împiedece Napoleon de a merge acolo; la spatele lui ar fi o revoluție. Ar trebui, crede Persigny, o răscoală în Polonia și Ungaria; numai o „cru- ciată“, și cu Austria și Prusia, ar putea birui pe Ruși; pp. 216-7.

La 21 Octobre 1855, Malmesbury scrie: „On ne sera assuré de l'avenir que lorsqu'on aura enlevé à la Russie la Crimée et la Bessarabie et fait de la Mer Noire un lac pacifique“; p. 226. El crede că s'ar putea face din Crimeia o nouă Belgie supt protecția Puterilor, însă dăruită „Piemontesilor“, cari „ar face mai mult decît orice altă nație pentru a o civiliza și a o transforma în țară de comerț“ (pp. 226-7) (!!). Doar Genovesii au fost cândva pe acolo... Dar, pentru că Turcii ar putea închide pe Piemontesi prin Strîmtori, mai bine să se dea Crimeia Sultanului, „supt garanția neutralității Puterilor“, și, apoi, *proclamer l'indépendance des Principautés danubiennes*; p. 227. De altfel, recunoaște că e „ridicul“ să se discute asupra Crimeii, care nu e cucerită. Napoleon n'ar voi el, dacă dă Turcilor Crimeia, Creta sau Ciprul? (*ibid.*). De altfel, spirit practic, Malmesbury crede că era mai bine să se fi lăsat Francesilor toată lupta pe uscat; Englezii și-ar fi trimes numai flota, „și marina francesă nu s'ar fi perfecționat, cum a făcut-o“ (!) (pp. 227-8). Astfel „am fi stabilit pentru viitor supremația noastră maritimă peste toată lumea; p. 228.

În Iulie 1856 și Malmesbury, vorbind de lipsa de bună credință a Rușilor, cari au reocupat Insula Șerpilor, și de alte călcări de drept, pomenește de discuția asupra celor două Bolgraduri, pe care au stîrnit-o ei; pp. 233-4. Și Derby arăta în Anglia că Napoleon

pregătește o apropiere de Ruși, sprijinit pe siliuțiile lui Morny, trimis la Petersburg, care e fermecat de d-ra Trubețcoi, fiică naturală a lui Nicolae I-ii. „Peste puțin Guvernul nostru va avea de ce să se înroșească pentru pacea pe care a bostăngit-o“ (*bâclée*); pp. 233-4. În chestia Bolgradului, Malmesbury crede că Franța e pentru Ruși, și Palmerston, vorbind de congresul care se va ocupa de această chestie și de a Insulei Șerpilor, spune că ar prefera ca el să se adune la Petersburg, „mai puțin rus decât Otelul Walewski“, pp. 235-6. De altfel, autorul Memoriilor e contra mojicieii politice a lui Palmerston; *ibid.*

La 10 August 1857, Malmesbury știe că Napoleon vine la Osborne. „Le motif de leur visite demeura secret, mais je suis persuadé qu'il s'agit de discuter la question des principautés danubiennes, sur laquelle les Gouvernements français et anglais sont en désaccord. L'empereur est depuis longtemps mécontent de lord Palmerston et, Persigny n'ayant pu obtenir de concessions, son souverain sera venu lui-même pour régler l'affaire directement avec la reine. Il a amené son ministre des Affaires Étrangères, et la présence des lords Palmerston et Clarendon donne à la réunion tout l'air d'une conférence“; p. 247. Pază grozavă în jurul împăratului. Ca rezultat final, e interesantă opinia lui Malmesbury: „Palmerston a cédé sur la question des Principautés, et c'est l'opinion de l'empereur qui a prévalu... Au lieu de perdre du temps à des correspondances oiseuses, Napoléon est venu en personne et la question a été réglée immédiatement. Je ne prétends pas décider si Palmerston avait tort ou raison, mais son échec a dû lui être très cruel“. Din nou acuzația că „miniștrii lui Napoleon, mai ales Walewski, sînt absolut cîștigați de Rusia“; pp. 247-8.

Tot acolo, în 1859, visita la Londra a lui Mihail Obrenovici cu soția ungueroaică, „réputée pour sa beauté“: veniseră ca să consulte medici englesi în vederea unei posterități; p. 288.

La 25 Novembre 1862 Derby desaproabă ideia de a se așeza în Grecia ducele de Edinburg; s'ar jigni Rusia și Franța.

Același (23 Decembre), despre cedarea către Grecia a Insulelor Ionice, incredințate Angliei contra pirateriei. Trebuiau păstrate: „această sarcină ni crea o situație importantă în Adriatică“. Pledează pentru „cheltuielile și greutatea de a observa constituția“. Dar nu se poate face cedarea față de „o nație în plină revoluție“, care

nu-și știe nici Suveranul, e în stare de faliment, n'are o adevărată flotă și nu se gîndește decît la despoierea unui vecin ; pp. 328-9.

În 1867, visita Sultanului la Londra ; pp. 358-9. La balul Ministeriului Indiei, soția ambasadorului turc, Musurus, cade trăsniță.

N. Iorga.

## Un abecedariu rus din 1831

În legătură cu concursul pentru redactarea abecedariului oficial organizat de Ministeriul Educației Naționale, d. N. Iorga s'a gîndit la cărțile vechi de școală, care, fără îndoială, au avut și ele părți bune și care astăzi ni-ar putea da unele sugestii. Cu acest scop mi-a fost comunicat un abecedariu în limba rusă, apărut la 1831, în a patra ediție, la Moscova. O carte frumos cartonată, îngrijit tipărită, cu numeroase și foarte fin colorate deseme în text.

Autorul, M. Gutt, al cărui nume trădează originea germană, o intitulează astfel : „Abecedariul complet de limbă rusă, alcătuit după cele mai nouă metode, cu înlesniri pînă acum necunoscute în predarea cetitului“.

Abecedariul de față, prin felul cum este alcătuit, a avut în vedere pe copiii de orășeni sau copiii de nobili așezați la țară ; nici într'un cas el n'a fost destinat maselor mari.

Ceia ce constituie o notă originală este prefața adresată către părinți și perceptori : „...Abecedariul ca și celelalte științe trebuie să aibă teoria și metoda sa ; din nefericire însă ele sînt considerate fără însemnătate și în felul acesta se învață greșit“ (p. IV). Autorul caută să arăte că metoda obișnuită pe vremea aceia în predarea cetitului, simpla denumire a literelor și memorisarea lor, nu-și atinge scopul. O literă odată arătată elevilor trebuie să fie urmată de silabe corespunzătoare, iar silabele să formeze cuvinte simple cuprinzînd litera indicată. El crede că urmînd această metodă se poate face predarea cetitului „în mod ușor, scurt și plăcut“ ; *ibid.*

Apoi ei stăruie pentru predarea treptată a literelor, fiecare literă fiind însoțită cu o serie de cuvinte. După ce o literă a fost memorisată, urmează numai decît și scrisul ei pe nisip, mai întăiu a părților ei principale și apoi litera întreagă. Literalele sînt predate în ordinea asemănării între ele, stăruind în mod special și asupra deosebirilor între ele.

Acestea sînt pe scurt cîteva indicații care ilustrează metoda propusă de Gutt.

În ceia ce privește materialul, Abecedariul cuprinde tot ce face parte din abecedarele noastre actuale, partea întâia și a doua, și cartea de cetire pentru clasa a doua. Materialul este împărțit în bucăți de religie și rugăciuni, fabule și istorioare morale, noțiuni de geografie, noțiuni de științe naturale, noțiuni sociale, raporturi între oameni, arte și meserii, istoricul și valoarea banului, reguli de bună purtare și cuviință. Apoi urmează istoria națională pe scurt, gramatica și cele patru operații ale aritmeticii.

Fiecare istorioară, fiecare povestire din Vechiul sau Noul Testament este însoțită de unul sau mai multe tablouri frumos și plăcut colorate.

Ultima pagină a abecedariului e adresată către elevi :

„Către cetitorii tineri,

„Vă felicit, dragi copiii! Voi ați învățat să cetiți. Iată calea care vă duce spre lumină. Voi ați pășit în marea arenă a cunoștințelor. Îndreptați-vă în totdeauna către acest scop nobil! Să țineți la învățătură : ea luminează mintea voastră ; ea va umplea viața voastră cu cele mai curate plăceri și vă va aduce, dacă nu fericire, cel puțin mulțămirea ; oare putem dori mai mult ?“

Am ținut să aduc în întregime acest cuvînt de încheiere, de oare ce el este caracteristic pentru spiritul general al abecedariului, care creiază un fel de intimitate între școlar și autor. Autorul nu se ascunde în dosul paginilor ; el parcă stă de vorbă, iubitor și binevoitor, cu micuțul lui cetitor.

Dacă vre unul dintre domnii profesori, cari lucrează la alcătuirea abecedariului, oficial ar dori să cerceteze acest abecedariu, sînt rugați a se adresa la Biblioteca Institutului pentru studiul Istoriei Universale din Șoseaua Bonaparte 6, București.

Valeria Costăchel.

## Originalul slavon al „Alfavitei sufletești“ din 1755

D. N. A. Gheorghiu a dovedit suficient că *Alfavita sufletească* a fost tipărită la 1755, pe vremea lui Matei-Vodă Ghica și a Mitropolitului Iacob Putneanul : era ajutat de unul din cele patru exemplare aflătoare la Academia Romîună, de la care s'a păstrat numai partea de sus a foii de titlu, în care se poate ceti numele Domnului

și ierarhului de mai sus. Dovada tehnică adausă la argumentare mărește și mai mult credința în dreptatea părerii sale<sup>1</sup>. Deci, d. Dan Simionescu, la alcătuirea nouă a bibliografiei românești vechi, va face rectificarea datei greșite, mutînd-o de la 1785 la 1755.

Credem că nu-i de prisos dacă vom adăuga cîteva informații despre originalul slavon din care biblioteca Institutului de istoria dreptului vechiu românesc posedă un exemplar. Este complet, dar fără foaia de titlu. Exemplarul nostru începe cu Tabla de materie, împărțită în trei părți: prima are douăsprezece capitole, a doua zece și a treia iar douăsprezece. Ele corespund exact celor publicate de d. N. A. Gheorghiu<sup>2</sup>. Are o sută optzeci și șapte de foi, deci două sute și ștezece și patru de pagini (pagina s'a făcut pe foi), avînd cîte douăsprezece rînduri pe pagină. Pe margini sînt indicații de izvoare. În partea de sus a fiecărei pagini din stînga scrie „АЛФАВИТЪ Д[С]ХОВНИИ“ „Alfavit duhovni“; iar în cea din dreapta se completează cu arătarea părții și capitolului corespunzător. Unele din capitole sînt împărțite în fragmente, fiind indicate prin litere mari, cu însemnare de numerale. Fiecare capitol începe cu frumoase inițiale ornamentate sêpate în lemn. Tăietura literei este frumoasă și tipăritura foarte limpede. Formatul e de buzunar. Nu are nicio însemnare. Neavînd foaia de titlu, nu putem stabili unde și cînd a fost tipărit. Părerea noastră se îndreaptă spre tipografia din Lavra Pecerscâi din Chiev.

O altă tipăritură românească s'a mai făcut în 1803, la Sibiu, pentru trebuința clerului românesc neunit din Ardeal<sup>3</sup>.

Ștefan Gr. Berechet.

## O mărturie asupra campaniei din 1913<sup>4</sup>

Autorul cărții de care ne ocupăm, martor ocular și chiar participant direct la acțiunea militară, în calitate de inginer consultant la Comandamentul batalionului tehnic, om de cincizeci de ani (p. 24), se afla la Paris cînd i-a parvenit vestea izbucnirii conflictului balcanic. Doritor

<sup>1</sup> În *Biserica ortodoxă romînă*, LV (1937), n-rele 1-2, Ianuar-Februar pp. 30-5.

<sup>2</sup> *Ibid.*, pp. 32-4.

<sup>3</sup> I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, II, 1910, p. 443.

<sup>4</sup> József Lipkowski, *Wojna na Bałkanach* (Războiul în Balcani), Varșovia 1913, VII - 172 - 3 hărți.

de a participa la această acțiune și mai ales animat de o adâncă simpatie pentru popoarele slave, pornește spre Sofia, unde se angajează voluntar. Resultatul acestei participări efective este cartea citată, care, dacă nu atinge decît foarte puțin acțiunea noastră, pentru că autorul se ocupă numai de prima parte a războiului, are un conținut foarte bogat informativ cu caracter pur militar, așa că poate folosi celor ce s'ar ocupa de istoria integrală a războiului din Balcani, tocmai pentru că izvorăște de la un participant imparțial, căruia i s'au pus la dispoziție toate datele și amănuntele de organizare ale armatei bulgare. Autorul ține să se prezinte într'o lumină interesantă și oarecum demnă de invidiat: spune că bunicul lui, generalul Kałyszko, a fost tovarăș de arme și mîna dreaptă a lui Koszciusko (p. 25).

Cartea se împarte în trei părți. Prima parte (pp. 15-72), intitulată „Odiseia mea balcanică“, se subdivide în șase capitole, partea a doua (pp. 75-111), „Causele războiului și caracterizarea luptătorilor“, în două capitole, și, în fine, partea a treia (pp. 115-172) e intitulată: „Războiul“. La fine dă trei hărți foarte detaliate și pline de interes pentru cel ce s'ar ocupa de acest războiu.

În prima hartă-tablou se dau în mod foarte amănunțit efectivele armatei bulgărești după mobilizarea din 1912.

Autorul, lucrînd la Marele Stat Major, a avut posibilitatea să obțină repartizarea pe regiuni și efective a brigăzilor și divisiilor ce au cooperat la acțiuni; de asemeni nu omite să ni dea cifra recruților din 1912, 1913, reserva, numărul bateriilor, pionierii, intendența, căile ferate etc. Credem că acest tablou este foarte folositor și astăzi. Harta a doua ni dă campania în Tracia în 1912, planul strategic al luptelor desfășurate. În fine harta a treia are planul cuceririi Adrianopolului la 26 Mart 1913, și a forturilor, cît și, în anexă, un tablou de efectivele armatei bulgărești și turcești în luptele de la Cnirchilise, 22 și 23 Octombrie, Liulè-Burgas, 28 Octombrie și 1-iu Novembre, și Merhamli-Techiè, 27 și 28 Novembre.

Autorul nu omite să dea și două planșe fotografice: în prima e Țarul, generalul Savov, comandantul suprem, și generalul Ficev, șeful Statului Major, în cea de-a doua comandamentul batalionului tehnic din care face parte și autorul.

Să presintăm pe scurt conținutul fiecărui capitol.

După o introducere, scurtă (pp. 5-11), în care analizează situația popoarelor din Peninsula Balcanică și în cursul căreia ni se desvăluie ca un înțelegător și apărător al Slavilor asupriți, conchizînd cu vechea devisă: „Balcanul al popoarelor balcanice“, Lipowski atacă partea întâia.

Ni presintă atmosfera înfierbîntată și oarecum neliniștită de la Paris la auzul izbucnirii acestui conflict, hotărîrea lui de a participa, drumul pînă la Sofia, via Belgrad, presărat cu interesante descripții și observații, oprirea la Sofia, presinterea la oficialități, greutățile ce le întîmpină și în fine primirea în calitate de voluntar, ca inginer consultant la direcția construcției Nu omite să accentueze că a participat din simpatie față de un popor slav oprimat, căci se gîndia la frații lui, Polonii. Tot acum ni dă numele cîtorva din corespondenții observatori ai cotidianelor: Ludovic Naudeau, „Le Journal“, Alain de Penneunrun, „L'Illustration“, René Puaux, „Le Temps“, Stanhope, „New-York-Herald“, Ashmed Bartlett, „Daily Telegraph“. Cartea întâia se încheie cu descripția luptelor de la Merhamli-Techiè, capitularea lui Iever-Pașa și cucerirea forturilor Cartal-Tepè și Papaz-Tepè, de lângă Adrianopol.

În cartea a doua, autorul încearcă să înfățișeze, după judecata și observațiile sale, cauzele războiului și caracterisarea luptătorilor. După ce face un succinet istoric al Bulgarilor, din clipa așezării lor în Europa, se ocupă de cucerirea otomană, de desființarea ultimului Stat bulgăresc, de opresiunea suferită de acest popor pentru ca să ajungă la deslănțuirea războiului din 1877-78, moment în care nu uită să presinte și acțiunea romînă, luptele de la Plevna și repercusiunile favorabile pentru recunoașterea Bulgariei. Încheie amintind și subliniind rolul, de foarte multe ori nefericit pentru soarta popoarelor sud-dunărene, al Austriei în acest conflict și în celelalte. Încheie cu maxima: „La grandeur d'un peuple dépend de la sagesse de son roi“.

În ultima carte descrie capacitatea de luptă a fiecărui beligerant. Se ocupă atît de situația geografică, de bogății, de numărul locuitorilor, cît și de potențialul și aportul ce-l aduce fiecare. Apoi descrie cu lux de amănunte luptele și operațiile la care a luat parte. Printre acestea e plin de interes un capitol (pp. 129-37), consacrat lipsurilor de organizare din armata bulgară și mai ales greșelilor tactice săvîrșite. Măntuie cu presinterea operațiilor fiecărui participant și redarea tratatului de la Londra din 20 Maiu 1913.

Horia Oprișan.

## Ceaslovul slavo-român al lui Antim Ivireanul din 1703

---

Ni se pare că, la alcătuirea volumului I din „Bibliografia românească veche“, autorii ei nu au avut la îndemână un exemplar din Ceaslovul slavo-român, tipărit de Mitropolitul Antim Ivireanul la 1703<sup>1</sup>. Credem aceasta, fiindcă, dacă ar fi avut un asemenea exemplar, nu s'ar fi mărginit numai la săracele indicații pe care ni le dă Carataev<sup>2</sup>, neuitînd să ni amintească vre un exemplar din Biblioteca Academiei Romine. Este cu putință ca de la 1903 Biblioteca Academiei să fi dobîndit un asemenea exemplar.

Noi, avînd un exemplar în biblioteca Institutului de Istoria vechiului drept românesc din Iași, vom da mai multe lămuriri asupra acestei cărți.

Lămuririle ce vom da ne vor sili să numim de acum înainte această carte „Ceaslov slavo-român“. Nici exemplarul nostru nu are foaia de titlu. El se începe cu *Svara Ceaslovului*, din care trei pagini românești nepaginate cuprind tabla de materie, urmînd o foaie ruptă. De la pagina 3 la 32 se cuprinde textul Polunoșniței în slavonește, avînd pe frontispiciul fiecărei pagini, din stînga, cuvîntul românesc *Polunoșnița*, iar toate explicațiile d'întîntea fiecărei rugăciuni și troparului fiind redade în românește. Toate aceste explicații sînt scrise cu cerneală roșie. Textul propriu zis al Ceaslovului ține pînă la p. 252.

Între pp. 262-229 se cuprinde *Minologhion* adecă *Sinaxariu*, cu arătarea numelor sfinților din fiecare zi în românește, iar troparele și condacele lor în slavonește. De la 449 la 512 avem troparele și condacele Triodului și Penticostariului, ale Voscresnelor și de peste tot anul. Pe pagina 512 avem icoana Bunei Vestiri, săpată în lemn destul de iscusit, și după care urmează *Slujba cîntării acathistului* (pp. 513-54), toată în românește. La p. 554 găsim chipul Mîntuitorului, avînd la stînga pe Maica Domnului, iar la dreapta pe Ioan Botezătorul, foarte bine reușiți. Între 555 și 569 este textul *Canonului de umilință către Domnul Nostru Isus*

<sup>1</sup> I. Bianu și N. Hodoș: *Bibliografia românească veche*, I, București, 1903, p. 454. Autorii ni-au dat o prea sumară descriere, după *Hronologhieskoe kaja rospisj* a lui Carataev, no. 1208.

<sup>2</sup> Cf. Picot, *Anthime*, p. 545, no. 24. Descrierea este făcută după un exemplar al Bibliotecii Imperiale Publice din Petersburg.



*Hristos*, tot în românește. De la 570 la 586 avem *Canon de rugăciune către prea sff[î]nța Născătoare de Dumnezeu, ce să cîntă la toată scârba sufletului și la vreamă de nevoie*, tot românește. Între 587 și 603 cetim: *Canon de rugăciune către îngerul păzitorul vieții omului*, în aceeași limbă românească. Tot în românește sînt tipărite și: *Slujba Sfintei Precestanii* (pp. 606-57), care-i precedată de chipul unui potir în care este așezat Mintuitorul pînă în briu, cu următoarele cuvinte: „*His, pîinea cea de viață purtătoare, cu darul credinții credincioșii pururea hrănește*“; *Canonul de rugăciune ce să cîntă către Puterile cerești și către toți sfinții* (pp. 658-68); *Rânduiala exepsalmului* pp. 669-88, terminîndu-se cu *Pashalii, cu ajutorul lui Dumnezeu, de patruzeci și patru de ani, începîndu-se de la 1703 pînă la 1746*, ceia ce dovedește precis apariția cărții în anul 1703, ținînd pînă la pagina 720. Cele două foi de la sfîrșit sînt din altă carte românească cu învățătură asupra zilelor cînd se mănîncă de dulce sau se postește. Probabil că sînt foi de prisos, care au slujit la legarea acestui Ceaslov. După arătarea cuprinsului nu mai putem să-l numim, cum l-au numit autorii Bibliografiei românești vechi, „Ceaslov slavon“, ci Ceaslov slavo-romîn, avînd aproape jumătate de text românesc.

Pe prima pagină a „Scării“ de la început cetim următoarea însemnare, scrisă în 1729: „*Să să știe de cîndu au fostu armașului Andrei rău, de au fostu să moară. Și s'au dus la mănăstirea la Sfetii Necolai Stolbov. Și mi-au venit în vis un omu bătrîn și mi-au zis: de voiu lăsa tot fruptul, mă voiu scapa. Iar, de nu-l voiu lăsa, voiu muri. Și îndată m'amu deșteptat. Și am dat moleabenu și am lăsat carnea și untul și oav și tot fru[?]tu! a-l mănca dă la lt. [1]729*. Pe foaia lipită pe ultima scoarță de lemn avem trei însemnări din trei ani diferiți, precedate de aceleași frază stereotipă: *Măna știu că va putrezi, iar numele văzînd să va pomeni*; 1736, April 9. A doua este: 1795, Ghenar 16. *Vartholomeiu*; iar a treia: 1797, *Fev[ruarie] 17*.

Cartea este bine păstrată, fiind legată în scoarțe de lemn, peste care s'a lipit piele, încheindu-se și cu două chiotori. Ea are formatul de buzunar. Caracterele tipografice sînt foarte clare<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Atragem atenția teologilor noștri asupra unui obicei vechiu bisericesc cu privire la „*Înălțarea Panaghiei, cum, și cînd era, și pentru ce*“, expusă în acest Ceaslov, tot în limba românească, între paginile 167 și 170.

## Despre Armenii în Capadocia

Cesareia din Capadocia, de și afară de hotarele Armeniei propriu-zise, a fost totuși unul din centrele armenesti cele mai însemnate, fie pentru că era un popas în timpul așezării elementului armenesc în patria sa definitivă, fie pentru legăturile permanente pe care le-a avut cu Statul armenesc, fie pentru rolul ce l-a jucat în viața armeană în timpurile mai recente.

Și iată că un cercetător neobosit, d. Arșag Alboiagian, într'o lucrare monumentală, ni dă în limba armeană o istorie monografică, unde este studiat în mod conștiincios trecutul Armenilor în această provincie: *Istoria Armenilor din Cesareia*, Cairo 1937, două volume, pp. 34 - 2479.

Prima parte a lucrării d-lui Alboiagian (pp. 1-44) conține date geografice despre Capadocia, și în special despre districtul Cesareii.

Urmează partea cea mai însemnată a lucrării (pp. 49-644), despre trecutul Cesareii și împrejurimi și despre viața Armenilor în această provincie în decursul secolelor. Autorul relatează în șaptesprezece capitole, scrise cu o erudiție vădită și cu o mare putere de sintesă, toate etapele acestui lung șir al secolelor.

1. Capadocia din timpurile depărtate până la dominația lui Alexandru, în anul 322 (timpurile cele mai antice, perioada hittită, perioada năvălirilor până la Cir, și stăpînirea persană în Capadocia).

2. Armenii și Cimerienii în această perioadă antică. (Autorul examinează toate versiunile, vechi și noi, despre originea poporului armean și contactul rasei armenesti cu diferite popoare cu care ea s'a întâlnit în Capadocia.)

3. Capadocia supt dominația macedoneană și Capadocia independentă (între anii 322 și 317).

4. Viața Armenilor din Capadocia în această perioadă.

5. Capadocia ca provincie romană (anii 17-395).

6. Armenii în Capadocia în decursul acestor patru secole.

7. Capadocia ca parte a Imperiului Bizantin (anii 395-1067).

8. Rolul Armenilor din Cesareia în viața economică, militară, intelectuală și morală în această lungă perioadă de dominație bizantină.

9. Principii armeni vasali în Capadocia și rolul lor în întemeierea regatului armeno-cilician.

10. Capadocia supt dominația danișmendă (anii 1080-1169).

11. Starea Armenilor din Capadocia în această scurtă perioadă de nouăzeci de ani.

12. Districtul Argeas din Capadocia supt Sultanii seleucizi (anii 1169-1300).

13. Viața Armenilor din Capadocia supt Seleucizi, mărirea numărului lor și rolul lor: comercianți, artiști, intelectuali, etc.

14. Cesareia și împrejurimile ei supt diferite stăpîniri succesive (anii 1301-1471), dominația tatară (1308-1326), domnia beifului Alaeddin Artina (1326-1381), domnia cadiului Ahmed Burhaneddin (1381-1392), stăpînirea otomană (1392-1393), dominația Caramanilor (1393), a doua dominație turcă (1393-1402), dominația Zulcadiroglilor (1403-1405), a doua stăpînire a Caramanilor (1405-1431), aceia a Zulcadiroglilor (1431-1437), a treia dominație a Caramanilor (1437-1471).

15. Viața Armenilor în Capadocia supt aceste regimuri succesive.

16. Provincia din Argeas supt stăpînirea turcească (din anul 1471 până în zilele noastre).

17. Armenii supt Turci.

Partea a treia a lucrării d-lui Alboiagian este consacrată (pp. 669-884) descrierii localităților care compun eparhia bisericească armeană din Capadocia.

Partea a patra (pp. 891-1595) descrie amănunțit viața socială a Armenilor în decursul secolelor (bisericele, organizația eparhială, mănăstirile, școlile, viața intelectuală, socială, politică și economică).

Partea a cincea (pp. 1595-1810) studiază demografia și folklorul Armenilor din Cesareia (urmele armenesti în dialectele din Capadocia, dialectul armenesc din Cesareia, familia armeană, moravurile armenesti, medicina populară, credințele, superstițiile, creațiile populare, basme, legende, proverbe, fabule, metafore, cimilituri, blesteme, binecuvintări, etc.).

În partea a șasea (pp. 1838-1911) sînt studiate manuscrisele armenesti care sînt scrise în Capadocia, sau ale căror memoriale conțin date și note despre Armenii din Capadocia. Aceste manuscrise sînt împărțite în trei perioade: Perioada influenței ciliciene (secolele XII-XIII), Perioada renașterii (secolele XV-XVII), Perioada decadenței (secolele XVIII-XX).

Partea a șaptea (pp. 1911-2257) înglobează pe Armenii Cesareii din afara patriei lor, pribegi, coloni, figuri marcante în diferite țări (unii cu renume mondial, savanți și artiști, duhovnici, intelectuali, liber-profesioniști, oameni de Stat, militari, comercianți, revoluționari, industriași, editori, ziaristi, etc.).

Urmează un apendice (pp. 2257-2318) și un index alfabetic (2321-2479).

Impodobită cu 687 ilustrații și 17 hărți în colorii, scrisă într'un stil simplu și curgător, lucrarea d-lui Arșag Alboiagian aduce o contribuție de mare valoare științii despre Armenii, iar „Uniunea patriotică a Armenilor din Cesareia și împrejurimi“, care a suportat cheltuielile, merită recunoștința cercetătorilor.

H. Dj. Siruni.

## Politica lui Beust și Români

În rara carte *L'Empire astro-hongrois et la politique du comte de Beust, esquisse politique des hommes et des choses de 1866 à 1870 par un Anglais, traduite de l'anglais*, Paris 1870 (cu o hartă, în care în Ardeal se arată Români pe aproape întreaga suprafață) un ordin vienez din 10 Novembre 1866 cu privire la chestia fortărețelor sârbești (pp. 147-9), un raport din Londra asupra aceleiași chestiuni (p. 150), unul din Constantinopol, al lui Prokesch-Osten (pp. 151), care dovedește că *Rusia doria în Iunie 1868 să așeze în Serbia, printr'un vot al adunării sârbești, pe prințul Muntenegrului* (refus turcesc), un raport următor al aceluiași (20 Iulie), care anunță că Poarta a acordat beratul lui Milan Obrenovici (pp. 152-3): ambasadorul austriac face să se iulature diu acest act expresia de „ales“, care ar infirma dreptul de succesiune dinastică (se pune în loc că Adunarea „s'a enunțat în favoarea lui Milan“). Beust apare ca mediator în afacerea Cretei (1867; pp. 154-72).

Pentru istoria Românilor, scrisoarea, din 17 Mart 1867, a lui Beust către Gheorghe Știrbei, care, trimis de Carol I-ii la Viena, arătase, la 12 ale lunii, care sânt dorințele noului Domn: „cartel de extradiciție a răufăcătorilor“, „aranjamentul tinzând să asigure celor două țări, în materie de comerț, ușurințele reciproce cele mai intinse“, legătura cu calea ferată a Ardealului (se întrebunțează aici termenul de „România“, dar, mai jos, „prințul Moldo-

Valahiei), schimbarea regimului consular, stabilirea unui agent la Viena, asemenea cu cei de la Constantinopol și Paris (pp. 173-4).

La 5 April 1868, același arată agentului austriac de la București, baronul Eder, că a întâlnit pe I. Cantacuzino, întors din Petersburg (și se observă că nu ceruse a fi primit atunci când se ducea acolo). Ambasadorul austro-ungar în Rusia arătase „lipsa de importanță politică a transacțiilor trimesilor moldovalahi“ în acea țară. Se adaugă visita lui D. A. Sturdza, ginerele lui Cantacuzino. Ambii arată dorința Guvernului român de a întreținea bune relații cu Monarhia. Ei adaugă că prezența radicalilor în fruntea țării e datorită politicii interne și nu e „uu semn de reavoință“ față de acești vecini. Li se răspunde că politica austro-ungară nu se îndreaptă după astfel de schimbări ale partidelor. „Dacă e, deci, din nenorocire, adevărat că starea raporturilor noastre cu Moldo-Valahia nu e așa de satisfăcătoare cum era pe vremea când prințul Știrbei era pus în fruntea Ministeriului, nu trebuie să se atribuie opiniilor inaintate ale d-lui Brătianu și ale colegilor lui. Adevărata piedecă opusă unei înțelegeri france și loiale între noi și Guvernul moldovalah trebuie să fie căutată în felul cum privește el situația generală a Imperiului nostru și eventualitățile viitorului lui. Cum să ne înțelegem, în adevăr, cu cineva care-ți contestă orice vitalitate și se prinde în speculații care au drept basă slăbirea dumatăle, dacă nu chiar nimicirea? Voim să credem și socotim chiar ca foarte probabil că aceste apreciații nu sânt născute în țara însăși și că ele nu sânt decât importate din afară. Nu e mai puțin sigur că raporturi de încredere nu se vor putea stabili intru cele două Guverne atâta timp cât la București, în loc de a studia laptele fără pretenție, se va urma primirea cu o regretabilă ușurință a tuturor sugestiilor răuvoitoare, a tuturor judecăților false și superficiale pe care cutare Cabinet străin binevoiește a le debita pe sama noastră.

Rostindu-mă în acest sens către dd. Cantacuzino și Sturdza, am căutat și să-i incredințez că orice proiect dăunător țării lor era foarte departe de gândul nostru și că, din potrivă, dorim să vă fie asigurată independența, dar o independență egală în toate direcțiile<sup>14</sup>.

Se admit de autor toate zvonurile cu privire la prigonirea

<sup>1</sup> Pp. 175-7.



Evreilor. Se reproduce circulara lui Beust către agenții săi, cu prilejul scenelor din Bârlad și Călărași. În acest act se trimite și ordinul engles către consulul general din București (21 April). Se amenință România cu o hotărâre a Puterilor garante, *care „s'ar putea crede deslegate de îndatoririle pe care se sprijină existența politică a Principatelor Unite“*, și se cere „reprimarea actelor de barbarie care sînt rușinea epocii noastre“<sup>1</sup>. Se dă și nota, amănunțită, a lui Eder către ministrul-președinte, Ștefan Golescu (24 April)<sup>2</sup>.

La 21 Maiu, Beust se declară jignit de desmintirea opusă de acesta Agentului austriac din Iași, Wohlfarth<sup>3</sup>, și el nu socotea înlocuirea lui Ștefan Golescu cu generalul Nicolae Golescu ca o satisfacție. Ea trebuie dată întreagă, cu presintarea de scuse. Cabinetele din Paris și Londra s'au solidarizat cu aceste cereri.

Atunci se așază noul Guvern, în care Dimitrie Ghica era unit cu Kogălniceanu. La Viena și Paris se numesc alți agenți. La 5 Februar 1869, Beust recomandă noului Agent, von Zulauf, să nu arăte noului regim „o atitudine de receală și neîncredere“, continuând însă supravegherea. „Nu ignorăm că, în ciuda aparențelor favorabile ce se arată acum la București față de noi, se importă acolo arme și se pregătesc neconținut la războiu fără a se pune piedecă; știu iarăși că mișcările revoluționare n'au încetat între populațiile românești în Ardeal și Ungaria. Veți declara prințului Carol ca și consilierilor lui, de câte ori va fi prilejul, și în terminii cei mai preciși, că nimic nu e mai departe de gândul Monarhiei austriece decât să facă anexiuni sau cuceriri pe socoteala Principatelor Unite și că dorim sincer să trăim pe un picior amical cu Guvernul moldovalah. Se înțelege de la sine că toate acestea nu ne împiedecă de a privi relațiile dintre Poartă și Prinț ca neapărat basate pe menținerea îndatoririlor stipulate în tratate. N'am putea fi spectatori indiferenți, și încă mai puțin simpatici, dacă afacerile Principatelor dunărene ar tinde să degenereze în procedări dușmănești sau amenințătoare față de Puterea suverană.

„În ce privește lucrurile din Ardeal, nu sântem cătuși de puțin dispuși, cum am fost invinuiți, să acordăm credit unor zgomote alarmante cu privire la mașinații românești pe teritoriul nostru,

<sup>1</sup> Pp. 178-80.

<sup>2</sup> Pp. 180-3.

<sup>3</sup> Pp. 184-5.

dar ni e imposibil să înlăturăm impresii defavorabile față de fapte ce nu se pot tăgădui.“

Se vor întreține relații bune mai ales cu consulul francez Mollinet, apoi cu al Angliei, Green, și cu al Prusiei, Keyserling<sup>1</sup>.

După alegerile care întăresc regimul din București, șeful Guvernului austriac scria, la 26 April, lui Zulauf, să felicite pe Ghica și pe Kogălniceanu. Acest rezultat cuprinde și „dovada puținei simpatii ce inspiră țării tendințele extreme ale înaintașilor lor“. „Politica de ordine și de pace“ e acum „consacrată“. Se vede acum la București acel spirit de loialitate, de înțelepciune, de respect pentru drepturile altora, care, departe de a exclude adevăratul patriotism, e complementul lui necesar“. Nu se uită „rătăcirile Ministeriului precedent“<sup>2</sup>.

„Englesul“ pare a fi însărcinat de Beust însuși cu apărarea politicii sale.

N. Iorga.

### În preajma răscoalei lui Horea

— Un raport inedit al episcopului Petru Petrovici —

Am înfățișat în această revistă<sup>3</sup> răpirea de către țărani a vice-comitelui arădan Andrei Forray de la conacul lui din Săvirșin, după interesanta versiune a lui Ioan Monorai. În eliberarea vice-comitelui, dar mai ales în potolirea, pentru câțva timp, a spiritelor agitate, un rol determinant l-a avut Petru Petrovici, episcopul abia venit în fruntea eparhiei arădane.

Lipsa unei monografii asupra trecutului acestei diecese nu ni îngăduie să cunoaștem mai de aproape personalitatea și activitatea acestui episcop, care a contribuit la apărarea intereselor noastre, atunci când acestea se confundau cu ale ierarhiei sârbești, sau a stat în calea noastră, atunci când, în Banat, Mihail Roșu, alias Martinovici, trăgea primele jaloane ale învățămîntului nostru, laic și teologic, în sens românesc. De aceia câteva amănunte, scoase în cea mai mare parte din arhiva Consistoriului arădan, sînt necesare.

În urma morții, credem subite<sup>4</sup>, a lui Pahomie Cnezevici,

<sup>1</sup> Pp. 185-9.

<sup>2</sup> Pp. 189-90.

<sup>3</sup> XXIV, (1938), n-le 4-6, pp. 133-8.

<sup>4</sup> „Inaudita... morte.“ Concept din 5 Iunie 1783; Fasc. sub „Conceptus

venită la 19 Maiu 1783<sup>1</sup>, episcopia Aradului fu administrată de la 1-iu Iunie, același an, de către Pavel Avacumovici, arhimandritul mănăstirii Bezdin<sup>2</sup>. La 16 Novembre, el anunță lui Ioan Beöthy, vice-comitele Bihorului, alegerea sa ca episcop de Pacratz<sup>3</sup>. Poate că această numire s'a hotărât în același sinod, ținut în Carlovăț, la 29 Octombree 1783, cînd se dispunea mutarea și a lui Petru Petrovici, episcopul de Carlstadt, la Arad.

Această schimbare e aprobată de Împăratul Iosif al II-lea la 26 Ianuar 1784. Mitropolitul Moise Putnic anunță confirmarea împărătească la 8 Februar<sup>4</sup>. Sosirea și instalarea lui Petru Petrovici la Arad au întârziat însă citva timp. Astfel ședințele Consistoriului arădan, ce se țin la 4, 26 Ianuar și 26 Februar 1784, sînt presidate tot de Pavel Avacumovici<sup>5</sup>.

Petru Petrovici abia la 3 Mart își lua în primire eparhia<sup>6</sup>. Instalarea lui, fixată pentru 21 ale Iunii, s'a aminat. Vice-comitele Bihorului, Ioan Beöthy, trebuia să represinte Consiliul de la Buda la această solemnitate, alături de represintantul Mitropolitului din Carlovăț. Dar Beöthy era bolnav în pat de trei luni, la băile termale de lângă Oradea, de unde își redactează scrisoarea<sup>7</sup>. El cere episcopului o aminare, pe care ar obține-o de la Buda<sup>8</sup>. Instalarea s'a făcut abia la 1-iu Maiu, cu un mare ceremonial. Ins-

---

*latini in officiosis expediti de annis 783, 784, 785 et 786*, No. 37; Archiva Consistoriului, partea necatalogată.

<sup>1</sup> Pavel Avacumovici către Consiliul locotenențial de la Buda, Concept din 12 Iunie 1783; *ibid.*

<sup>2</sup> P. Avacumovici către comitele suprem al Bihorului, Iosif Ürményi, Concept din 1 Iunie 1783; *ibid.*

<sup>3</sup> *Ibid.* Tot aici e vorba și de plîngerile lui Moise Dragoși, episcopul unit al Orăzii, contra exceselor clerului neunit.

<sup>4</sup> Datele de mai sus în adresa Mitropolitului, redactată în sîrbește, însoțită de copia intimatului din 26 Ianuar 1784; Archiva Consistoriului arădan.

<sup>5</sup> Protocoalele sesiunii Consistoriului, sub aceste date; *ibid.*

<sup>6</sup> Și o pretenție de 1500 fl. pentru timpul cit a girat episcopia de Carlstadt, adecă de la 1-iu Novembre 1783 la 3 Mart 1784, Concept din 13 Maiu 1784, sub *Conceptus Latini...*, No. 37<sup>1</sup>; *ibid.*

<sup>7</sup> Scrisoarea e redactată: „*In termis pone Varadinum, 9-a Martii 1784*”; Supt „*Litterae Splis V.-Comitis Bihariensis Beöthy de a 1784*”, No. 16; Arch. Co. sist. arădan.

<sup>8</sup> Cf. *Rev. Ist., I. c.*, p. 134.



truțiile cu privire la deslășurarea ceremoniei, din fericire, ni s'au păstrat <sup>1</sup>.

Situația în care episcopul Petru Petrovici își găsia eparhia nu era dintre cele mai bune, dacă ne gândim la lupta ce se desfășura pentru menținerea acestui Bihor în care răsărise o nouă concurență, episcopia unită a Orăzii <sup>2</sup>. Dar noul episcop nu-și cunoștea încă nici păstorii, cind izbucni criza de la sfârșitul lui Iulie, grav simptom al răscoalei ce se apropia <sup>3</sup>.

Cu toate acestea, Petru Petrovici avu un rol de samă în eliberarea lui Andrei Forray și în domolirea țaranilor răsculați din regiunea muntoasă a comitatului Arad. Ni s'au păstrat conceptele a două rapoarte, ambele din 5 August 1784, cu privire la această întâmplare. Unul e adresat de episcop Camerei aulice, pe care o roagă să-l susțină pe lingă Împărat <sup>4</sup>. Se amintește aici și de un raport al lui Sigismund Lovász, administratorul domeniului cameral al Aradului <sup>5</sup>, dar acest act nu l-am aflat. În schimb, publicăm mai jos amănunțita dare de samă pe care o făcea Petru Petrovici lui Iosif al II-lea despre misiunea sa la Dumbrăvița, satul în care se afla ostatec vice-comitele Aradului. Bogăția de informații pe care le conține acest raport vine să limpezească unele confuzii ce s'au strecurat în presintarea acestui cas de la Săvârșin.

„Augustissime Imperator et Rex Apostolice! Infrascriptus (si-  
quid in tristi, insperato et fatali, vix unquam in I. Regno hocce  
Hungariae, usque hodiedum sat pacifico, audito casu, Majestatis  
Vestrae Sacrae veri et fidelis subditi devotissimae preces va-  
lent), pro clementia et vitae gratia praedonibus et latronibus in

<sup>1</sup> Adresa în sârbește a Mitropolitului de la Carlovăț din 8 Februar 1784 și anexele: *ibid.*

<sup>2</sup> Pentru acțiunea lui Pahomie Cnezevici, cf. și articolul nostru, *De la episcopul Pahomie Cnezevici la episcopul Petru Petrovici*, în *Biserica și Școala*, LXI (1937), n le 2 și 3.

<sup>3</sup> Cf. mai departe raportul lui P. Petrovici.

<sup>4</sup> Supt „*Conceptus latini in officiosis expediti de annis 783, 784, 785 et 786*”, no. 37<sup>o</sup>; Archiva Consist, Arădan.

<sup>5</sup> Sigismund Lovász de Utriniș arendase acest domeniu pe timp de trei-sprezece ani cu 190.000 de florini, în baza contractului din 8 August 1774. Cf. *Urbar. et Cons.*, Fasc. 141, no. 2<sup>o</sup>, în Archiva Tribunalului Arad.

districtu buthyiniensi adjacenti grassantibus, benigne ac paterne, e clementia ea caesareo-regia, qua erga ipsos latrones et criminum reos semper ferri dignatur, velut, quamvis sera, seria tamen poenitentia ductis et a praedociniis hucadusque exercitis desistere cupientibus, clementer impertienda et sociorum eorum, in publicis I. Comitatus aradiensis carceribus constitutorum, velut per Mattem V. Sacram, in expiationem criminum suorum ad determinatos annos damnatorum, liberatione et dimmissione, coram Augustissimo Mattis Vestrae Throno et Solio Regio, de genu supplicii instat, motivis rationibusque in conservationem pacis, tranquillitatisque publicae solum et unice directis, subsequentibus:

1<sup>o</sup>. Quia, die 27-a praeteriti mensis Iulii, horam circa 4-am postmerid., e propria domo sua residentiali soborsiensis per praefatos malevolos praedones, gratiam quidem et facultatem ad patrios lares libere redeundi exorantes, ex defectu tamen activitatis, soli summo Terrae Principi competentis, consequi nequunt, Majestatis Vestrae Sacratissimae Consiliario, Ordinis S. Stephani Regis Apostolici parvae crucis equite et ordinario I. Comitatus aradiensis hujus vice-comite, Andrea Forray, citra omnem tumultum, laesionem omnem corporis et humanitate reverentiaque, de praedonibus vix praesupponibili, inter juga montium, ad possessionem Dumbravitza dictam, a dicta sede forrayana soborsiniensi multum dissitam, consocii reliquorum praedonum domum, quo facilius et citius exoratum ab I. Comitatu gratiam intermediatione sua consequi valeant, in obsidem abducto existente, I. Universitas Comitatus aradiensis, in particulari congregatione, die 29-a, aequae praeteriti mensis Iulii celebrata, insimul constituta, resoluta, usque Mattis Vestrae Sacratissimae subsecuturam vitae gratiam, salvo-conductu, ne interea etiam miser seniculus et aetate fractus, multorum annorum fidelibus servitiis publico praestitis bene meritis, dictus v.-comes per supradictos praedones adfligatur, curis et cogitationibus variis imminentissimisque vitae periculi, velut in faucibus constitutus, horrore percussus, in desperationem conjectus, vitam suam abbreviet, supplicante, in eo quo supplicans, nulla spe liberationis ex I. Cottus parte praehabita, operam suam adhibere velit, debite requisivit, idemque coram Matte Vestra Sacratissima flexis genibus instans, velut recenter per Mattem Vram Sacram dioecesi huic aradiensi praepositus, nunquam seu iisdem praedonibus, seu partium harum

incolis adhuc visus, seposito omni, quod facile sane praemetui potuit, vitae periculo, ad eliberandum toties dictum d-num v-comitem et praeservandam miseram contribuentem plebem a rapinis, semet itineri ad oppidum Buthynum commisit; quia, 2<sup>o</sup>, eo adveniens et vix adhuc ad sibi assignatam domum quarterialem conscendens, duobus armatis, ut deputatis ad supplicansem ex missis praedonibus, iterum gratiam nomine totius turmae exrantibus, diu multumque a patratibus et commissis praedociniis suavis exhortationibus monitis, nullam tamen fidem adhibere volentibus, jurejurando caesareo-regiam gratiam et ad possessionem Dumbravitza suum crastina die adventum promittere necessitabatur; ac, 3<sup>o</sup>, quia instans, sequenti die, 31-a nimirum ejusdem Augusti<sup>1</sup> mensis die, concomitatus numerosioribus d-nis comitatentibus officialibus ad fatam possessionem Dumbravitza, ut speluncam praesidiumque latronum et domum ubi praenominatus v-comes sub securo custodia adservabatur, adveniens, declinatibus armis, mox tamen ingrediente cubili, denuo elevatis et reis sumptis, non obstante praevia die, coram delegatis deputatis, deposito juramento, denuo coram praesente turma (reliquis consociis, in praeda constitutis; domo absentibus), e cubili amandato saepefato d-no v-comite et reliquis comitatentibus officialibus, nihil pollicitationibus et obsecrationibus opitulantibus, nulla alia ratione dimissum et e faucibus eorum ereptum, quam solemni, armis ad inferendam necem attractis et directis, novo juramento super eo quod tam diu Augustam Mattem Vestram exorare non sit praetermissurus, donec vitae non sit secutura gratia deposita, atque salvo-conductu eis consignato potuit habere. Quia, 4-to, nisi Mattas Vestra Sacratissima eorum et supplicantis sorti clementer misereri et veniam delictorum dare dignata fuerit, sane, velut nulla erga comitatenses d-nos officiales fide et confidentia habita, sola adhuc spe et fiducia in supplicansem locata existente, si ea adhuc jure iterato jurando appromissa frustratos et elusos semet haberi comperierint et experti fuerint, a nefanda hac cohorte praedonum, seu supplicans, seu ejus dioecesani, multo minus vero cottenses d-ni officiales securi haud sunt futuri, totiusque districtus buthyiniensis incolae, qui alioquin, ex concomitantibus circumstantiis, praedonum clan-

<sup>1</sup> De fact: *Julii*.

destini fautores et protectores esse observantur, si non alio ex fundamento perfaesi, tamen rapinarum et sui expillationum ipsorum nefariam societatem et castra sequi necessitabuntur, quibus allectis patriae partium illarum vel ex eo deploranda erit sors, quod jam modo etiam tenellae aetatis pueri, nullius criminis aut sceleris rei, detestandam hanc vitam amplecti et sceleratam societatem sequi visi et observati sint. Quas praemissas praedonum preces, eo etiam quod, aequo juramento mediante, emendationem vitae iidem praedones appromiserint, Matti Vestrae Sacratissimae, ex incumbenti sibi munere fidelitatisque depositi juramenti obligamine, detegendo et iterum iterumque vitae gratiam exorando, idem supplicans Mattis Vestrae clementiae devotus emovetur.

Sig. : Aradini, 5 Augusti 1784.

Devotissimus clyens  
et Subditus fidelis

Petrus Petrovits, eppus aradiensis <sup>14</sup>.

Peste câteva zile sosia de la Viena hotărârea împăratului Iosif al II-lea, prin care se acorda țăranilor răzvrățiți mult dorita grațiere <sup>15</sup>.

Ed. I. Găvănescu.

## DĂRI DE SAMĂ

Gh. Ungureanu, *Istoria avocaturii în Moldova, volumul I, pînă la anul 1880, Istoricul instituției, avocați, documente*, Iași 1938.

E o lucrare de cea mai mare importanță, plină de lămuriri culese cu o admirabilă răbdare în Arhivele moldovene pe care le conduce și le cunoaște așa de bine d. Gh. Ungureanu. Meritul acestui recurs la inedit e cu atît mai mare, cu cît în Introducere ni se spune că autorul însuși a scăpat de la distrugere întreg materialul de informație pe care ea se sprijină: „I-am adunat”, spune el, cu o emoție pe care o resimțim și noi, „bucățică cu bucățică, foaie cu foaie, din mormanele de hirtii aruncate”. Altă dată, amintește el, a salvat atîtea cărți domnești „din grămezi

<sup>14</sup> Supt *Conceptus latini in officiosis expediti de annis 783, 784, 785 et 786, no. 37; Archiva Consist. araden.*

<sup>15</sup> Cf. Nic, Densusianu, *Revoluția lui Horea în Transilvania și Ungaria 1784-1785, scrisă pe baza documentelor oficiale*, București 1884, p. 224.

de hirtii cărate cu sacul într'un colț de pod sau șură, peste care se arunca gunoiul scos de prin camere". Se înseamnă și înțelegătorul patronajul al d-lui decan P. Pogonat. Și subscriem la conclusia inimosului cercetător: „orice lucrări istorice muncite pe basă de documente sînt pietre de granit la temelile instituțiilor noastre șubrezite de străinism“.

Într'un studiu despre avocatura pînă la 1837 se revelează anafora din 1827, redactată de însuși Andronachi Donici, în care se reclamă exercițiile acestei funcțiuni de știință și cunoștință pentru singuri „pămîntenii“; p. 5. „Vechilii“ avocați apar încă de la jumătatea veacului al XVIII-lea, în locul simplilor delegați *fără cunoștință de drept*, ca și fără procură, de cari trebuie osebiți cu luare aminte (cf. p. 7, nota 1). Se ieau măsuri ca să nu se poată strecura în această calitate străini; pp. 11-3. Ca avocat în pricini penale se admite la 1832 încă un Constantin Hrisochefal; p. 14. Urmează reglementările din această vreme a profesiunii. Statul își numește jurisconsulți: Flechtenmacher, Bojincă, N. Docan; p. 25<sup>1</sup>. Pentru cei particulari situația lor se exemplifică (p. 43 și urm.) prin cazul bunicului meu Costachi Iorga, care trece examenul în 1842.

Și la 1868, cînd se supun din nou la examen avocații, se răsping Evreii Ilie Rotenberg și Iosif Fain; p. 94. Numai la 1876 trebui să se primească Samuil Goldenthal; p. 151.

Biografiile ce se adaugă, și cu portrete une ori, sînt o contribuție deosebit de importantă la istoria culturii în Moldova.

Aflăm că istoricul dreptului Dimitrie Alexandresco (n. 1850) învățase liceul și Facultatea (— 1875) la Paris, urmînd și lecții de medicină și declamație. Ioan Anghelichi (p. 153) ținea pe o soră a bunicului meu, Gheorghe Arghiropol. Gheorghe Apostoleanu (1840-79), din Focșani, fusese, după studii și la Brașov, la Berlin, elevul lui Gneist, dar adăugise un doctorat de Paris; pp. 153-6. Emanuil Arghiropol, avocat de la 1872, e fratele mamei mele p. 156; Nicolae Aslan (n. 1832) e *Cear*, nu „Ciaru“: el a făcut o mare carieră politică (v. pp. 157-8, cu un portret din tinereță; avea și moșia Negrești, din județul Vasluiu). Gheorghe Balș venia de la o Academie din Hesa („de Pressenae?“; p. 158. Teodor Boian a fost primarul reformator al Bo-

<sup>1</sup> La p. 26, d'Aguesseau, nu „D. Aguesseau“

toșanilor (p. 159), Sandu Bonciu, un tip curios, mare maestru la șahului (p. 160). Se dau datele privitoare la Teodor T. Burada, scriitorul (n. la Iași, 3 Octombrie 1839; licențiat de la Paris; nu profesia încă la 1852, ci e vorba de tată; p. 161); o întreagă serie de Buiclii; unul Ioan, e doctor de la Bruxelles; pp. 161-2. Mihai Buznea a fost și profesor de istorie la liceul din Iași; p. 162. Se vede că istoricul Alexandru Papadopol Calimah profesia încă din 1859 p. 163; Iancu N. Cantacuzino venia de la Lausanne p. 163), Alecu Catargiu, de la Paris (p. 164). Cimara, cu procesul jidovesc de la Darabani, era din Cefalonia și învățase la Siena; pp. 166-7.

Multe lucruri nouă despre M. Kogălniceanu însuși (trecut în ordine la C); p. 168 și urm. Il vedem gata de plecare spre Apus în 1834; „îndemnat de părintele său, precum și singur avînd toată plecarea și rivna spre știință, și după bunăvoința prea-înălțatului Domn“. Avea șaptesprezece ani și i se dase titlul de Căminar, fiind și cadet. E tolerat a pleda pînă la 1847. La 1844, Maiu, e în Viena, și Mihai-Vodă Sturdza îi anulează pașaportul pentru ca, la întors, de și maior, să fie exilat, „periorisit“, la Rîșca, unde tatăl recomandă egumenului Teodorit pe „acest tânăr nevinovat, ce pătimește numai din înmulțirea păcatelor mele“ (Octombrie); pp. 169-70; fusese vorba, scrie bătrînul Vornic, a-l „surghiuni... în Turchia“. El continuă a cere arhimandritului să-l sprijine pe „Mihalachi“ la „disperație ce are“, îngăduindu-i și mincare de carne în post. Dar să nu-i lase corespondența. Și în Novembre Mihail era tot la mănăstire. „I se umflă picioarele.“ Numai „în privirea apropierii praznicului Sf. Nicolae“ i se dă voie a trece, supt cură de medici și numai cu visita tatălui, la moșia Hilița (Fălciu). Acolo „îi curge sînge pe d'înainte“ și are „spasmos la piept“, iar „în toată seara ca un fel de desperare“. În sfîrșit se permite trecerea la Iași, dar i se iea dreptul de a pleda. Era dator și sărac. Abia în Maiu 1845, Ilie Kogălniceanu îi capătă voia de a pleda, dar „întru cît va păzi buna cuviință“ p. 177; Diploma o are numai din 1847. Dar nouă interzicere la 1848, pentru că „s'au abătut din buna cuviință, amestecindu-să pînă și în lucrări răsvrătitoare asupra cîrmuirii, care îl supun la o invinovățire criminală“. Din Cernăuți, el protesta. La 1851 e în comisia de revisuire a codurilor. Face și un birou de avocatură *pentru ambele țări* (dar numai cu Moldoveni: Cozadini, Strat, Mir-

zescu; sucursale numai moldovenesti). Mențiune a pledoariilor lui, dar se uită aceia pentru Maria Cananău, publicată de mine, întregă, în *Studii și documente*. Odată el declară, elocvent, că nu va opri o contestație „în cită vreme în țara Moldovei vor fi legi și Domni și pe cit Dumnezeu imi va da cuget și glas“.

Se rectifică greșeala că Vasile Conta, de altfel fiu de preot nemțean, ar fi fost Armean (învață la Bruxelles după studii terminate la Iași în 1879; pp. 188-9; și o scrisoare francesă). Bogate știri despre Dimitrie Cornea (p. 189 și urm.) și fiul lui, Mihai (p. 192). Cozoni, vărul lui V. Alecsandri; p. 193.

Se vede că Degrea († 1900), de fapt Degré, era fiul unui farmacist ungar de origine francesă, și făcuse studii la Cernăuți, Sibiu, Budapesta și Iena; soția lui era fiica vestitului dr. Russ; p. 195; cf. și p. 90. Necunoscut „pravilistul“ Ștefan de Dunca, fost la „forumul nobilimii“ din Bucovina, mutat în Moldova la 1835; pp. 197-8. N. Gane e înscris la 1868 p. 199; Ștefan Gane aduce diploma din Gand; p. 200. O scrisoare a lui C. Hurmuzachi; pp. 202-5 (e contra Camerei de „ciocoi“ în 1860; p. 204. În 1862 e bolnav de urechi la Viena. „Mitică“ exilatul pare a fi D. A. Sturdza). Scrisori ale lui N. Ionescu (doria o catedră de „istorie critică“, de „istorie a patriei în particular“, de „filosofie istorică“, de „istoria și literatura națională“; pp. 208-9).

Multe știri despre bunicul meu, Costachi Iorga, pomenit și mai sus, Născut în 1799, fiu al „eforului negustorilor pămînteni“ de la Botoșani. Tradiția familiară a studiilor la Viena, păstrată de mama mea, se întărește prin aceia că el spune cum că „s'a înlesnit a se hrăni prin străini cu condeiu“; p. 210, nota 5. Așa vorbește într'o cerere din 1833. La 1831 e funcționar la „Divanul împlinitor“ și stringe împosite în Putna. La 1833, în Botoșani, pune la cale averea rămasă de la tată (mama, Zoia, era din familia Costea; frați: Alecu, magistrat în 1843, p. 211, nota 2, și Iancu, apoi director de prefectură și trecut printr'o catastrofă de condamnare, de pe urma jocului de cărți). Practică avocatura în Botoșani (am avut scrisoarea lui către un Goilav). La 1836, Iulie, după un atestat trimis de autor, el apare în calitate de „cinovnic Agiei orașenești“, avînd, de la Mart 1834 pînă acum, cînd, „nu l-ar mai erta interesurile sale acele de sine închipuite“, „însărcinarea slobozirei ade-

verinților de drum, a milduirei pasaporturilor străine și a păzirei regulii acestor doi predmeturi după întocma povățuire a esturcțiilor ce sînt statornicite întru aciasta"; se certifică „bunele sale purtări“, „pentru nepripunire cînstei sale în punctul privitor cãtrã credința slujbii și neabaterei la niciun felu de catahri-suri în toată curgire arãtatii mai sus vremi, spre a-i sluji de patriotizmul drit la prilejul ce nacialstva l-ar lua la o a ei bunã cunoștință, pentru mulțãmire ce aratã Agiia jertvirilor sale și spre a li cunoscut de vrednic cinovnic“. Demisia o dăduse pentru a-și căuta de pagubele făcute averii pãrintești la 1821: cu gîndul la bunicul sãu, „galeongiul“, marinarul în serviciul Sultanului, poate și prin Insulele Ionice, devenind apoi bãcan botușãnean, ca soț al unei localnice, Ecaterina, el se face „natif de Céphalonie“, de și, adauge singur, „nãscut și crescut în Botoșani“, numai sã poatã intra ca supus britanic și sã-și capete despãgubiri. Consulatul din Iași, prin Samuel Gardner, face din acest Moldovean de treizeci și șase de ani un „natif de Cephalonie“ (!), supt numele de „Constantin Georgiu, negotiant (*sic*), marié“ (cu Maria Bucur) „et avec trois enfants, demeurant à Bottoschan“ (cel mai mare, Manole, nãscut în 1833). Dar la 1839, în Mart, el „jãlește driturile patrioticești, de care, această vremi, a fost isterisit“, și-i pare rãu și de înaintarea în funcții, „protorisirea“ ce ar fi putut avea, așa cã-și cere înapoi naționalitatea:

Iată, sã mi se îngãduie a le publica, aceste curioase acte:

„Copie de pe jaloba lui Costachi Iorga din tîrg Botoșanii.

În privire cã supușii streini sã despãgubesc de pãgubirile ce au avut în vremea rãzmiriței, ca unul ce o sãmșitoare pagubã au suferit averea noastrã, am alergat și eu cãtrã strãinã proteesãc, socotind cã cu aceasta voi putè folosi a despãgubi; undi acum vãzindu-mi greșala și jãlind driturile patrioticești de care această vremi am fost isterisit; cã, dupã documenturile ce pãstrez de cele mai vajnice și prejmeduisã(?) slujbe sãvirșite patriei, putem prohorisi mai departe decit mã gãsãc, întru tot plecat mã rog cinstitei isprãvnicii ca sã binevoiascã, pe de o parte, a pãimi patenta sudeției și, pe de alta, a înșuțința cuviinciosului loc ca sã amovațarisascã(?) greșala și sã mã primascã iarăș într'a patriei



ocrotire după driturile ce cu trudnica osteneală le-am fost  
cîștigat, numărât fiind atuncea în rindul diecilor Visteriei.

Iscălit: Costachi Iorga.

1839, Mart 13.

Pentru întocmai,  
Iancul Gavriil<sup>1</sup>.”

„Visteria  
Prințipatului Moldovei.  
No. 4514.  
Anul 1839, luna Aprilie 16.

Cătră Cinstita Postelnicie.

Isprăvnicia ținutului Botoșanii, pe lingă raportul cu No. 2455, pristavlisăști Visteriei atit jaloba ce au primit de la d. Costachi Iorga, viețuitoriu în tîrgul Botoșanii, prin care cere desfacerea de protecția britanicească, ca unul ce ar fi drept pămîntean (născut și crescut în acest prințipat), precum și patenta de protecția ce au avut primită de la acel consulat. Deci Visteria are cinste a împărtăși Secretariatului, atit copia de pe pomenita jalobă a numitului spre pliroforie, cît și patenta în original, spre cè din parte sa regularisire, adăo-gîndu-să tot odată că numitul au fost în rindul cinovnicilor cu osăbite încredințări la desiiințatul Divan Înplinitoriu.

Ministru Finansului și Cavaler : Iordachi Ghica, Vel Visternic.

Resoluție.

La secția supușilor streini spre regularisire, răspunzînd tot odată Visterii că, după pilda de mai înainte, asăminea cereri au fost totdeauna priimate, păstrîndu-să însă conso-laturilor dreptate ce au avut asupra asemenea feță pentru pricini ce ș'au luat începere lor supt străină protecție<sup>2</sup>.”

„Secretariatul de Stat  
al  
Prințipatului Moldaviei.  
No. 839.  
1839, Aprilie 27.

<sup>1</sup> Arhivele Statului Iași, tr. 1764, opis 2013, dosar 1213, fila 19 De la d. Ungureanu.

<sup>2</sup> *Ibid.*, fila 18.

## Cătră Departamentul Finanțelor.

Asupra adresului acelu Departament supt No. 4514, gios iscălițul are cinste a răspundi că, cerirea dumisale Costachi Iorga fiind primită, să poate cunoaște di raeă, cu aceasta însă ca, după prințipiile statornicite, avind pricini incepute după canalul protecsiei de mai înainte incepute, să urmeze a li da sfirșit tot într'acest chip."

La 1839, în sfirșit, Costachi Iorga se așează: se cere avocat cu examen la Iași, dar nu se hotărise cercetarea. Continuă deci a profesa la Botoșani, cu „atestat“ de vechil, „primul care l-a căpătat“, și e cercetat din nou la 1842 (v. și pp. 276-80), jurind în Ianuar 1843. Dar numai la 1857 se strămută în Iași, unde e făcut Spătar și apoi Agă. E contra Unirii și luptă la 1866 pentru Moldova osebită. Moare la 1-iu April 1869 (p. 213, doi ani înainte de nașterea mea).

Maiorescu apare că „licențiat în drept“ și avocat, încă din Februar 1866; pp. 218-9. Gheorghe Mirzescu aduce, în 1858, o diplomă din Paris (pp. 120, 220), iar Iacob Negruzzi una din Heidelberg, la 1863 (pp. 81, 223); N. Gane, fără studii în străinătate, se înscrie la 1868 (p. 95).

Date noi asupra lui Anastase Panu, fiu al unui Român macedonean, Aga Panaiotachi, și al Elencăi Miclescu, născut în Iași, la 1810 (case în Huși); avocat de la 1851; pp. 226-7. Pentru Rolla, fiul d-rului Eistatie și al Catincăi, sora lui Vasile Alecsandri (studii la München în 1833; plan de călătorie la rudele din Rusia, în același an); p. 229.

Multe (p. 229 și urm.) despre Alecu Russu, fiul (dar nu și al surorii dragomanului austriac Constantin Rosolino) cavalerului (de decorație rusească) Iancu. Întors de la studii în 1838, se așează, un timp, la moșia suceveană Negrișoara. Tatăl, bolnav, merge în 1840 la Constantinopol, lingă rudele nevastei a doua, cu copiii Cleopatra și Ahile (Patroclu și Aspasia rămîn). Alecu conduce pînă la Galați. Iancu revine, prin Viena, peste doi ani. Încă din 1841 Alecu e „asesor“ la judecătoria din Putna; rămîne acolo pînă la 1844, cînd, după grele chinuri, moare, la Galați, tatăl. Fiul e la 1846 exilat pentru alusii în piesa sa *fignițerul*

*Vadră*. La 1853, i se iea dreptul de a pleda pentru că „s'au sumeșit cu întinderea condeiului a ataca respectul cuvenit autorităților“, și-l vedem scusându-se că a greșit doar din „iuțeala polemiciei profesurilor“ și cere a fi iertat de Domn, „fiind profesia de avocat chipul viețuirii“ sale (v. și pp. 60-4); moare la 4 Februar 1859, în momentul chiar al Unirii, și de dînsul dorită.

Lîngă Strat, cu diplomă din 1859, e D. A. Sturdza, cu una din 1861; p. 240. Ceva nou, afară de recente descoperiri, despre Ardeleanul Petru Suciu, profesor la Seminarul din Buzău între 1845 și 1848, iar la Iași din 1836; pp. 241-2. Octav Teodori, care a fost și profesor la Liceul din Iași, învățase la Mîinchen până în 1857; p. 243. D-rul Costachi Vîrnav apare și ca avocat; p. 245. Se vede A. D. Xenopol luptînd la 1871 ca să aibă dreptul de a pleda fără nostrificarea diplomei; pp. 248-9.

Se adaugă un număr de acte, începînd cu anul 1803.

\* \* \*

Barbu Theodorescu, *Constantin Lecca*, ed. Academiei Romine, București 1938.

Monografie plină de lucruri nouă asupra vechilor pictori de modă clasică din epoca Renașterii noastre politice.

E sigur că între Leculești, cu un *e* sau cu doi, nu e o legătură de familie. Numele e albanes: Lek, și înseamnă Alexe. Pe larg, despre împrejurările culturale de la Buda: Leca se pierde în ele. Foarte bine, anii de profesorat la Craiova. O folositoare bibliografie a articolelor apărute în revista lui Leca, *Mosaicul*; p. 30, nota 2. După Bogdan-Duică se semnaleză imprumul lui Alecsandri de la unul din ele; p. 34. Se sugerează și un altul; *ibid.*, nota 2. Căsătoria cu Victoria Otetelișanu; p. 35. Note despre vechii pictori mireni înainte de dînsul; p. 39 și urm. Studiile lui Leca la Viena și Roma; pp. 43-4. Și inedit din Archivele Statului pentru activitatea lui în legătură cu bisericile; p. 49, nota 1; cf. și p. 50, nota 3. Lista operelor; pp. 52-3. Am mai văzut una în casa arendășiei de la Brîncoveni, proprietatea d-lui C. Brîncoveanu; nu știu unde se va mai fi aflînd. Multe și foarte frumoase reproduceri.

\* \* \*

Anton Balotă, *Satul izvor de viață românească*, București 1938. E, în margini restrinse, o carte de mare însemnătate, plină de

observații noi și de prețioase îndrumări naționale. Se promite și o a doua lucrare, menită a scoate la iveală aceleași adevăruri, *Țară și Stat*.

Asămănări cu viața de peste Dunăre, cu împrejurările din Galia narbonensă lămuresc și mai bine ceia ce știința a izbutit a stabili până acum. Interesantă observația privitoare la falimentul romanisării Ilirilor deveniți Albanesi; p. 17. Lucruri noi în orânduirea sâtească a Albanesilor se notează și la pagina 24. Frumoasă definiția, întreagă și precisă, a satului, la pagina 27. Escelente observațiile asupra ortodoxiei românești; p. 29 și urm. Și forma literară e plină de un nobil avânt.

\* \* \*

Teodor Neș, *Oameni din Bihor, 1848-1918*, Orade 1937.

Prețioasă culegere de știri, în mare parte necunoscute, din partea de la Apus a neamului. De și în parte prelucrări, ele sînt adesea o revelație.

Este și o împărțire originală a acestei perioade, și e foarte potrivit titlul de „perioada naționalismului oportunist“ pentru cea de pînă la 1881. Urmează a „atoniei politice“ până la 1905, ca să se treacă la a „naționalismului intransigent“. Foarte multe explicații despre frăția romîno-maghiară de la 1848 în aceste regiuni. Rămîne cineva uimit de bogăția, atunci, a unei producții literare, fie și mediocre. E o întreagă istorie nouă pentru perioadele următoare; de aici va trebui să plece orice lucrare ulterioară. O largă bibliografie încheie prețioasa lucrare.

\* \* \*

G. Călinescu, *Viața lui Ioan Creangă*, București 1938.

Noua carte a d-lui G. Călinescu începe cu considerații istorice și antropologice asupra populației moldovenești spre Prut, care sînt de sigur incompetente (femei „slabe, cu fața anguloasă și gura tăiată larg“, sau „împlinite“ (*sic*), dar cu „maxilarul de jos proeminent în modul slav“ (*sic*). Cităm ca o curiositate și această apreciere: „Nu se mănîncă semințe ca peste Nistru, dar se vorbește clocotitor, inconcludent și nu se îngăduie nimănui să stea de o parte fără atitudine“; p. 6. Dincolo de Siretiu, Ceahlăul „fumeșos de nourî ca un vulcan“. E o sforțare literară modernistă pe care n'o cerea nimeni pentru a înțelege pe Creangă. Dar sînt și observații bune într'o limbă inteligibilă. În general o grabă de generalizare care face une ori să suridem.

Ca informație, chiar citindu-se izvorul, ca o aserțiune a bizarului fiu al povestitorului, e greu să admitem fuga din Ardeal a strămoșilor lui Creangă din cauza „răscoalelor Moșilor“ (*sic*). Altfel, toată această migăloasă observație presupune muncă multă și onestă. Resultatul e înfățișat clar și concis. Capitolul despre familie e foarte bogat.

Modernismul revine însă în presintarea Iașului, cu închipuiri, ca „stilul italian“, „coloanele venețiene“ ale dughenilor, cu „preavasta Mitropolie“ și „Palatul domnesc destul de vast“. Se va zimbi iarăși la această caracteristică dată de noul profesor ieșean: „Născut peste un oraș de lemn (*sic*) de abia de curînd (*sic*), Iașul părea mai mult o tabără pentru mai multă vreme a unei Curți venite călare și în vehicule“ (*sic*). Celim și: „slugile înșiși“; „boieri.. nobili austrieci și rusești tot de odată“, „Copoul este un fel de Bois de Boulogne în drum spre Crim“. Nu știu de unde e d. Călinescu, dar cu astfel de descrieri nu va cîștiga mulți prieteni la Iași, care merită să fie înfățișat cu alt adevăr și cu altă duioșie decît aceste grosolane injurii de parvenit al occidentalismului însușit în doi, trei ani de studii. Să nu uităm și descrierea Goliei cu „zidul de piatră gălbicioasă“ (*sic*): clopotnița „samănă cu turnurile Italiei medievale și ale Bizanțului“ (acesta din urmă, mai ales...). Mai sus, „o înaltă turlă gotico-romanică“ (o și vezi...). Iată, tot acolo, și „o cișmea orientală într'un baroc bizantinisant“ (ciudată definiție...). „Biserica însăși este un curios și fericit amestec de Renaștere și stil oriental, ba chiar puțin moscovit“ (i-auzi...). Are o „vegetație exotică de turla cu căciuli joase de tablă, așezate pe tambururi încrețite și pline de minuscule ferestre oarbe. Monumentul e fantastic (!) și demn tot de odată (!), și dă privitorului impresiunea că un templu grec, incolțind (!), a crescut mai departe în era bizantină“ (p. 91) (arhitecții și istoricii artei vor admira definiția). Alături, amănunte netrebnice și ridicule ca aceasta: „Tinăra soție se alege cu arsuri dureroase, ceia ce, până la tămăduire“ (nu și pe urmă...), „pro-duse multă supărare“ (*sic*) diaconului“; p. 93. Și cum a putut crede un om serios, profesor, pe diletantul ieșean Gr. Alexandrescu că, la rebeliunea din 1866, Mitropolitul Calinic Miclescu a fost „ascuns în chip grotesc sub un polohoc din pivnița crișmei lui Stîhi de la Sf. Vineri“, cu adausul: „dovadă că revoluția o făceau

mai mult bind“; clericul fiu care a fost Calinic e gratificat cu calificativul de „nebulun Mitropolit“.

Plecarea de-acasă a soției e pentru Creangă încă „un lucru foarte supărător“; p. 99. Numai pentru că e „o față bisericească“ „chestiunea ăra gravă“. Autorul hotărăște negativ dacă biata femeie „fusese prinsă cu un bărbat în casă“ (cu un „bărbat“ și nu afară; se vede apoi că nu e un „bărbat“, ci un călugăr, și autorul întreabă serios dacă, după secularizarea lui Cuza-Vodă, nu era însuși „egumenul“ care „conrupsese“). „Totuși“, încheie autorul, „nu e dovedit că Ileana și-a înșelat propriu-zis (*sic*), soțul.“ E vorba și de pira „surorilor“, de visite refușate, de „scandal motivat sau nu“, ba chiar de bătăile administrate de Creangă soției, „voind să-și ferece muierea nelalocul ei“. Cită decență și pietate în aceste nemernice mahalagisme, care desonorează memoria unui scriitor! Era să uit că, „juducînd drept, chiar fără a cunoaște purtările Ilenei, este hotărit că Creangă (*sic*) n'a fost iubit de nevasta care, dacă l-a înșelat cumva (*sic*), a făcut aceasta cu cugetul cel mai onest“ (!!); p. 100. Atunci Creangă, urmărit de o „umoare neagră“, „fu fericit, cînd, redevenit țaran, își luă o fiitoare din prostime“, ca s'o „bată în lege“; p. 101. Nu lipsește nici bastardul cu o maică. Urmează o Evreică și Madame Braun (pentru aceasta, trimetere la... *Povătuitorul la cetire...*).

Ca formație spirituală, se discută dacă nu cumva credința lui Creangă a fost atînsă de conferințele lui Maiorescu despre budism; p. 106...

Capitolul despre legăturile cu Eminescu e „istorie romanțată“. Credincios părerii că „poesia populară e plină de obscenități“, d. Călinescu reproduce cuvintele cum le scrie, în răvașe familiare, Creangă (p. 195). Sînt puse la contribuție toate legendele, și cele mai idioate, ale proștilor dintre contemporani. Spusele lui Gheorghe Panu nu sînt luate, prin excepție, ca pasagii din Evanghelie. Cuvintele lui Maiorescu despre Gruber și audiția colorată, cu cercețări apreciate de Wundt, sînt nedrepte (p. 205): ele trec fără comentariu. Gruber *nu era* Evreu; p. 277.

În același ton de greoaie glumă e presintată și viața zbuciumată a fiului militar al lui Creangă.

La urmă, un asalt contra valorii înseși a operei, care n'a fost așa de sus ridicată ca să merite apoi să fie coborîtă așa de jos.

Analisele abstracte din acest capitol cuprind păreri personale, care nu explică nimic. D. Călinescu nu apreciază nici limba, nici imaginația lui Creangă. Ca resumat, „tot talentul lui Creangă stă în a auzi bine vorbirea țărănească vie“; p. 339.

Din punct de vedere biografic, Creangă nu interesează în deosebi și nu trebuie prezentat în vulgaritățile traiului, de care, mai mult sau mai puțin, se împărtășește orice om. E crud a le sublinia, e nedrept a le exagera. Din punct de vedere al operei, e evident că d. Călinescu n'are ce i-ar trebui pentru a o înțelege, în tot ce e în ea reprezentativ și în partea, importantă, pe care scriitorul a adăus-o ca element original.

• \* \*

Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești, volumul X, Acte și scrisori (1637-1660)*, București 1938.

Al zecelea volum din colecția d-lui Veress aduce mult mai puțin nou de cât celelalte, cum se poate vedea și din prefața în care se resumă, despre legăturile țărilor noastre cu Ardealul, lucrurile în de obște știute.

Vedem, în 1637, pe Matei-Vodă ajutînd un misionar la clădirea Bărăției bucureștene (no. 2. Anton Mathaei, care strînge banii, nu pare a fi Italian, cum crede d. Veress, ci Bulgar paulician. Reproducerea în facsimile a pașaportului tipărit, din partea nunțului, pentru ajutători, Gian-Antonio de Via și Bartolomeo Locadelli nu era de nevoie). Micile știri despre lungul conflict dintre Matei și vecinul moldovean sînt de ordin secundar. Pentru planul, din acest an, al trimeterii în Moldova a lui Ioan Movilă, scrisori; nle 4, 33, 87. Logofătul Sava; no. 9. Se întregesc știrile despre campania lui Vasile-Vodă în Țara-Românească (Kemeny la Vălenii-de-Munte în Novembre: două scrisori; interesant cuvîntul de *rezes, răzeș*, întrebuițat de el la Matei; no. 13). La 1658, Vornicul Șoldan promite lui Rákóczy a-i da pe cei trei Mikes fugiți prin Moldova în Țara-Românească; no. 20. Urmează tratatul dintre prinț și Matei (17 Septembrie) no. 21; (v. și no. 20 și no. 26). Cel cu Moldova, 29 ale lunii, no. 22 (v. și n-le 27, 31, 33). Vasile scrie din Botoșani, 1639. Între actele cu privire la hotarul ardelean cu Moldova, d. Veress, cu cit e deprînsa ceti din vechea noastră scrisoare, nu se putea încumeta să deie zapisul din Moldovița (1638) de la no. 25. „Vakad Agatton“ e...

„Vlădica“ Agafton, de Roman. Nu poate fi „Vidiecul“, ci „vidicul“, Ținutul. Și numele celor cinci munți par rău cetite. Nu s'a observat ortografia, fie și a copiei din 1768 („Octombrie“ !). V., pentru această afacere, și n-le 31, 61-2, 64. Un pas al lui Rákóczy pentru Ghenadie Vlădica (5 August 1639); no. 34. Foarte interesant zvonul, tot din 1639, că Vasile-Vodă, de ai cărui mercenari germani se vorbește, ar fi făgăduit cuiva episcopatul catolic al Ardealului; no. 35. O solie a lui Matei contra Domnului Moldovei în acel moment; no. 36. *E una din cele mai prețioase bucăți* (nu se zice: „osirdești“, ci „sirguiești“). Scrisoare a lui Vasile din Iunie 1640; no. 41. La acest nr. se observă greșeli într'o copie dată mie de Alexici; ele sînt, oricum, mai mici decît ale d-lui Veress în actul de la Moldovița. O scrisoare a lui Hrizea Vornicul; no. 46 (era întrebuințat la clădirea cetății Giurguiului). Cerere de adăpost, în cas de nevoie, a lui Matei, în 1641; no. 49 (v. și n-le 50, 54). „Asak“ e Azovul; no. 50. Altă solie a lui Matei prin Logofătul Sava; n-le 50-1, 54. Planul lui Vasile de a-și da fata după fiul lui Alexandru-Vodă (al lui Radu Mihnea), no. 52. „Cazulii“ sînt „Cazilbașii“, Persanii; no. 55. Cu privire la fiul Țarului refugiat în Moldova și ucis din ordinul lui Vasile a publicat într'un ziar, dăunăzi, un foileton d. P. P. Panaitescu (v. no. 55). O listă de obiecte; no. 56 (nu se zice: „sipeturi“, ci „sipete“; nu se traduce: „kutnik“, ci „cutnie“; v. și „bogasie“; „harațiu“ e imbosibil; nu „dolman“, ci „dulamă“; nu se zice: „în culoarea portocalei“, ci „portocaliu“; „tabla de joc turcesc“ (!) e jocul tablelor; nu se zice „frîmbie“; „spaoglan“ e „spahio-glan“). Cumpărături ale lui Matei la Viena (1641); no. 57 (altă scrisoare; no. 58; a treia, no. 63: „Razczik“ e Rusciuc; a patra, no. 65 (1642). Una a lui Vasile (facsimile; no. 59 și alta no. 60). Alte solii de la Matei; n-le 69-70, 73.

În cearta de hotare Vasile răspunde, la 1642, că, dacă e vorba de reclamații, și *el ar putea cere Ciceul și Cetatea-de-Baltă*, dar n'o face, stăpînirea Moldovei acolo fiind întreruptă; no. 66. Se plînge și de cetatea făcută de Gabriel Bethlen pe pămîntul Moldovei, la Oituz. V. și n-le 68, 72, 74. Iarăși necunoștința geografiei și istoriei noastre: nu „Sohard“, ci „Suhard“, nu „Contra“ ci Condrea, nu „Kokriz“, ci Grecul Cocris, — dacă s'ar osteni harnicul colecționator, care nu citează niciodată așa de precis o carte a lui Sirbu despre relațiile lui Matei-Vodă cu străinătatea, să răsco-



lească prin colecțiile noastre!—, Ilie „Șeptiloești de Elisești“ e Ilie Șeptelici de Hilișești; no. 74. Cf. no. 75. Amintiri despre relații românești cu Ardealul din trecut, în scrisoarea unui preposit catolic de Nicopole; no. 76. Scrisoare de la un Petrașcu Clucerul, de pe Jiu, în 1643; no. 79. Altă îndatorire a lui Matei-Vodă în acest an; no. 80; v. și no. 83. Pentru planul de nuntă a Ruxandei Lupului cu Sigismund Rákóczy; no. 82. Scrisoare a lui Vasile; n-le 85-6, 88 (negocieri prin Acațiu Barcsai, și pentru pace între cei doi Domni. V. și n-le 91-2, 95). Dar îndată planul nunții aceleiași Domnițe cu Ianus Radziwiłł; n-le 93, 96-7, 98, 99, 101, 103. La no. 94, „Magos-Mort“ e Mogoș-Mort. La no. 97: „Regep“, nu „Recep“. Pentru războiul moldo-muntean de la 1644, no. 100 și urm. „Gheorghită“ de la no. 103 e viitorul Domn Gheorghe Ștefan. V. și n-le următoare. Scrisoare a lui Matei-Vodă către Zulficar-Efendi; no. 110. V. și no. 122. Ale lui Vasile din același an 1645; n-le 112 și urm. Legătura cu el, 4 April 1646; no. 116; cf. și no. 125; cu Matei, 22 April; no. 122. Drusiana Bogáthy, văduva lui Marcu, fiul lui Petru Cercel; n-le 115, 192. Solie a lui Matei; no. 119; v. și no. 122. Scrisoare a Doamnei Elena, no. 120, a Doamnei Ecaterina, no. 126. Scrisoare a lui Moise Movilă, 18 April 1647; no. 121. Scrisoare a lui Nicolae Logofătul, 29 Iunie; no. 124.

Plângere că Moldovenii au ocupat muntele Tulgheș (1648), în apropierea căruia fratele Domnului face o mănăstire; no. 131.

Invoiala cu al doilea Rákóczy (18 Februar 1650); no. 175. V. și no. 197. Matei-Vodă, pentru moartea prietenului ardelean; no. 132 *Cumpărături ale lui Matei-Vodă la Veneția, prin Ștefan Bablai*; no. 133. Relații ale noului prinț ardelean cu Vasile-Vodă, Ianuar 1651; no. 138. Pentru nunta Ruxandrei cu Timuș; no. 139. Căsătoria lui Sigismund și felicitările Domnului Moldovei; no. 141. Dar v. și no. 152. Lauda frumuseței Ruxandrei; no. 152. Scrisoare a lui Vasile, din Roman, cu asigurări de prietenie către Rákóczy; no. 155. Dar moartea tinărului frate al acestuia; no. 160. Urmează deci nunta cu Timuș; n-le 162-4, 166. Plan de căsătorie între Clucerul Socol și o Szalanczy; no. 147 (d. Veress vorbește însă, în Prefață, p. VII, de „fiul Spătarului Diicul“, — v. și no. 147 —, și de fapt se deslușește Clucerul cu numele vechiului Socol a fi fiul viitorului pretendent; v. și n-le 148 și urm., 161). La no. 153 „Dy“ e Diul, Vidinul. Matei se plinge (Ianuar 1652)

de un sol ardelean în cale spre Constantinopol; no. 154. Și alte scrisori ale lui; n-le 156-7, 159. La no. 161: Bugeac, nu „Buceag“. Vin, acum, știri, de oarecare noutate, asupra războiului din Moldova la 1653; n-le 170 și urm.

Recomandare pentru conducerea catolicilor în aceste părți a cunoscutului Petru Parcevič (1652); n-le 168-9. Pas pentru plecarea căpitanului Nemților lui Vasile-Vodă, Johann Georg Aussell, Iulie 1653; no. 175. Jos pecetea, latină, frumoasă, a noului Domn Gheorghe Ștefan. Vedem pe Vasile invocând ajutorul Comisului Gligorașcu; no. 181: dorește intervenție pe lângă „ruda noastră Ștefan-Vodă“, pentru liberarea Doamnei și a fiului. Gheorghe Ștefan își cere Doamna din Ardeal; no. 182. El scrie „prietenului“ care-l înlocuise și-i recomandă slugi pe care, în sărăcia sa, nu le mai poate ținea; no. 185. Altă scrisoare a lui Gheorghe Ștefan; no. 187. La 30 August însuși Matei cere ajutor ardelean contra unui pretendent ce vrea să-l aducă Siavuș (nu Siavus)-Pașa; no. 180. La no. 185: Șirin-beiu, nu „Sirin-be“. Scrisoare de la Constantin Șerban, noul Domn muntean, către Rákóczy; no. 186. Un act al lui Constantin către Bucovăț; no. 197. Înțelegerea lui, pentru restaurare, cu Rákóczy (1658); no. 213. V. și n-le 216-7, 226 (din Tîrgul Murășului, 6 Octombrie 1659).

Scrisori din 1655, anul răscoalei Seimenilor. A lui Gheorghe Ștefan (16 Iunie 1655); no. 189; Alta, no. 196 (și altă pecete), și o a treia, no. 199. V. și n-le 201, 203, 207. Măcelul rebelilor „grași“; no. 194. La no. 200, markgraful, electorul de Brandenburg nu e „duce“. La no. 203: „vrea să iese“ e o greșeală de limbă. La no. 207: „Pukojnik“, neinteligibil, odată ce e vorba de Cazaci, trebuie lămurit ca: „polcovnic“. „Zlatin“, la no. 208, e Sniatyn.

Scrisoare a lui Mihail Radu-Vodă, iscălitind încă: Mihne, la 20 Mart 1658; no. 215. V. și no. 219. Alături, din Bacău, a lui Gheorghe Ștefan; no. 218. Facsimilele iscăliturilor tratatului de la Rucăr: Vlad, „Intoe“ (?), Barbul Vel Vor., Radul Vel Logiet, Stroe Vel Vist., Dumitru Vel Spat., Mihai Vel Cliucer, Gherghe (?) Vel Post., Chirca Rudenul, Μάγτα Βλάχω ... (?), ...Ivașco Vel Pit..., Μάγω ἰδεφλερω (sic) βιστιάρης, Pana Vel Pitar, Iordachi Pit., Dobričan..., Radul Serd. Crețulescul, Dumitraș cap., Odor capt., Balea capt., Dumitru căp., Oprea căpt., Mihalache căpt., Manea căpt., Neacșul căpt., Vlaica (sic), căpt o[ft] roșii, Pavel căpt., Dadul

căpt., Pană căpt., Badea, căpt. ot Ruș, Tudorii căpt., Papa căpt., Stadorachi (*sic?*) căpt., Duțul căpt. Legături între soția principelui ardelean și Doamna Nedelea a lui Constantin-Vodă; no. 229. Prima scrisoare a lui Ghica-Vodă, din București, 4 Ianuar 1660; no. 229. Actul din Mart al lui Constantin însuși e intitulat de editor „pitanță“ (!); no. 250. În inventariul averii lui Mihnea Radu (no. 231), „Iotă“, la pagina 347, nu pare o traducere bună și încă mai puțin *mintenele* căptușite cu samur“, „bățul frumos“; nu se zice: „alobarde“, nici „turchize“. Pentru moartea Domnului, spoveduit la Iesuiți, în Sătmar ori „lîngă Nagyszöllös“, la 5 April 1664, no. 232; v. și n-le. 233, 234. Gheorghe Ștefan ca țugar la Laxenburg, 16 Maiu; no. 255. Scrisori din Iași ale lui Ștefan Lupu, 21 Iunie, 10 Iulie și 22 August; n-le 236-7, 241. Paisie Ligaridi pribeag la Pojon; no. 239. Cf. și no. 240.

\* \* \*

Nicolae Petrescu, *Anglia, societatea, Statul, civilizația*, București 1938.

Cunoscutul sociolog de formațiune engleză consideră subiectul și din punct de vedere geografic, istoric și actual politic. Ici și colo nesiguranțe în ce privește istoria („tratatul cu Olaf și Iustin în 991“; p. 18, nota 1; unirea baronilor cu „poporul“ pentru *Magna charta*, fără definirea „libertăților“; p. 21; cf. și pp. 81-2, unde se vorbește, cu totul greșit, de „slăbiciunea în care se aflau nobilii după cucerirea normandă“; pp. 102-6: ar fi fost necesar să se arăte pe ce basă principală e presintată această parte). Descoperirilor industriale li se dă numai nota 1 la pagina 60. De o mare bogăție, cu o neconținută trimetere la cărțile esențiale, și variată, lucrarea e de inspirație sociologică. De semnalat capitolele, complete, despre instituții și acela despre partide. Nimic despre literatură și artă. În genere elementul sintetic lipsește. Încheierile acestui cercetător competent pot fi de mare folos pentru formarea la noi a unei serioase conștiinți politice.

Acesta a fost și scopul cărții, care trebuie nu numai citită, dar și meditată.

\* \* \*

Anton D. Velcu, *Steagul lui Ștefan-cel-Mare de la Museul Militar este ostășesc sau bisericesc?*; București [1938].

Într'o polemică fără sens, atît de limpede fiind adevărul, d.

Anton D. Velcu arată, cu o mare bogăție de argumente, că, și în ce privește steagul de la Athos al lui Ștefan cel-Mare, „prapur“ bisericesc și steag de luptă nu sînt două lucruri deosebite, că se mergea la războiu supț steagul Bisericii. De altfel, „stegarul“ e și azi la Ruși „praporcic“, și „praporul“ mielului arată că noțiunea privește numai o întindere oarecare de pînză sau de ce i-ar corespunde. Praporul bisericesc nu e, de fapt, decît semnul alaiului. Dar d. Velcu greșește cînd crede că steagul de Domnie de la Turci avea un caracter național sau creștin; p. 7. Pentru steagurile cu sfinți nu se uită cele din oastea de la 1663-4, în Iorga, *Acte și fragmente*, I. Cu Sfînta Treime era steagul de luptă al lui Tudor Vladimirescu.

\* \* \*

Richard Feller, *Die schweizerische Geschichtsschreibung im 19. Jahrhundert, mit Beiträgen von Giuseppe Zoppi und Jean R. de Salis*, Zürich-Leipzig 1938.

D. Zoppi vorbește de „colaborarea culturală în Elveția“ între cele trei nații „principale“. D-lui de Salis i se datorește o viaie însemnare a scrierilor de istorie universală datorite Elvețienilor,

Partea de temei, aceia care corespunde mai mult titlului, e a d-lui Feller, despre istoria națională. Frumoasă caracterizarea lui Johannes von Müller și dreaptă observație că restituirea libertății elvețiene fără o luptă a cetățenilor a avut o rea influență asupra moralului politic după 1815. Se vede marele rol pe care, după Müller, după Glutz și Höttinger, l-au jucat istoricii „romanzi“, Vulliemin și Monnard. Hazlie caracterizarea, de Zschokke, a lui Rousseau ca „Hanns Jakob Rousseau, ein weiser Mann von Genf“; p. 82. Noua direcție începe încă de pe la 1830 cu Kopp: se dărimă fără milă frumoasele legende și se părăsește grija stilului. Dar o revenire la simțire și la sintesă urmează.

\* \* \*

Ion Podea, *Monografia județului Brașov*, I, Brașov (1938).

E o lucrare comemorativă, din inițiativa prefectului Tocineanu, a douăzeci de ani de la Unire, foarte larg concepută, bine tipărită și din bielșug ilustrată. Descripția geografică e clară. Urmează, începînd cu preistoria, pagini de narațiune. Izvoarele străine au dat cea mai mare parte, ba chiar totalitatea, informației. Prețioase

știrile statistice. Mult spor la clădiri. La p. 260 frumosul iconostas din Săcele (Baciu). Minunat cel, în lucru, de la Sita Buzăului; p. 179. Biserica din Zîrnești, remarcabilă, la pagina 268.

N. Iorga.

\* \* \*

G. H. R. von Koenigswald, *Neue Pithecanthropus-Funde*, în *Forschungen und Fortschritte*, 14, No. 19, 1938, pp. 218-19.

Descoperirile din 1890-1890 ale doctorului Eugène Dubois, făcute în straturile pleistocene din insula Iava, care aveau să aducă la determinarea unui tip de tranziție între maimuță și om, — cunoscut din 1894 sub numirea de *Pithecanthropus erectus* —, sînt în prezent cunoscute de toată lumea. În cercul oamenilor de știință au urmat discuții aprinse în jurul problemei dacă acest „pithecanthrop“ face parte sau nu din grupa hominidelor. Între timp, în 1929, Davidson Black descoperia la Șu-cu-Tien, la 40 km. spre S.-V. de Peking, un nou tip, *Sinanthropus pekinensis*, ale cărui caractere somatice sînt foarte apropiate de acelea ale „pithecanthropului“ și ale omului de mai târziu. Cu aceste descoperiri se pune și problema existenței omului terțiar în China. Cercetările în Iava au continuat, dar fără prea mult succes. Anul trecut însă, geologul Koenigswald, ca asociat la „Carnegie Institution“ din Washington, a avut norocul să dea peste noi date în legătură cu pithecanthropul. Astfel el a descoperit craniul unei femei, cu o capacitate mai redusă (750 m<sup>3</sup>) decît a craniului descoperit de Dubois (900 m<sup>3</sup>), precum și un maxilar inferior, care nu aparține craniului amintit. Dinții au toate caracterele unei ființe omeneste, presintind, pe de altă parte, analogii cu sinanthropul din China și „homo heidelbergensis“, care este reprezentantul cel mai autentic al rasei noastre (paleoliticul inferior, perioada chelleană). Noile descoperiri din Iava au darul de a preciza mai mult seria evolutivă, cel puțin din punct de vedere morfologic, care începe cu „pithecanthropus erectus“, se continuă cu „homo heidelbergensis“ și apoi cu „homo neanderthalensis“ sau „homo primigenius“ din mousterian. În plus, descoperirile lui Koenigswald dovedesc în mod cert că „pithecanthropus“ aparține grupei hominidelor, fiind și cel mai vechiu reprezentant al acestui grup.

\* \* \*

A. Jirku, *Das Hakenkreuz-Zeichen in einer Siedlung Palästinas aus dem 4. Jahrtausend v. Chr.*, în *Forschungen und Fortschritte*, 14, No. 19, 1938, pp. 219-220.

Civilizațiile preistorice ale Palestinei întrețin relații foarte strânse cu Anatolia, Mesopotamia, Creta și arhipelagul grecesc. Raporturi cu Africa se constată mai ales în epoca paleolitică și mesolitică. Unele analogii se pot urmări și în Europa continentală. Orientările acestor legături le determină fără îndoială așezarea geografică a Palestinei. Descoperirile de la Teleilat-Ghassur, aproape de vărsarea Iordanului în Marea Moartă, pot servi la adîncirea problemei raporturilor culturale ale Palestinei cu ținuturile amintite. A. Jirku prezintă deocamdată o svastică încisată pe o măciucă de la Teleilat-Ghassur (3500-3000 în. de Hr.), care ar orienta Creta și Europa. Svastica este „spre stînga”, ceea ce a făcut pe unii arheologi să-i dea o semnificație magică, punînd-o în legătură cu noțiunea de nenorocire, de „rîul de moarte”. Aceasta s'ar potrivi și cu prezența acestei svastici pe o armă. În schimb svasticile „spre dreapta”, — destul de rari în Palestina și dintr'o vreme mai tîrzie —, reprezintă ideea binelui.

Conclusia autorului este destul de interesantă: „Svastica noastră de la Teleilat-Ghassur este fără îndoială, nu numai cea mai veche găsită până acum în Palestina, dar mai ales una dintre cele mai vechi ale istoriei civilizațiilor. Aceasta este o nouă dovadă cît de puternic a fost locuită Palestina, în cele mai îndepărtate timpuri ale istoriei sale de popoare care nu erau semite”.

\* \* \*

Ed. Beninger, *Ein westgotisches Brandgrab von Maros-Lekencze (Siebenbürgen)*, în *Mannus*, vol. 30, 1938, pp. 122-141; și extras.

Autorul publică un mormînt de incinerare de la Lechința-de-Mureș, — numită tot ungurește —, descoperit în 1916. Cenușa mortului se afla depusă într'o urnă funerară cu trei mănuși (una ruptă, probabil după un vechiu rit), pe care se află modelat în relief cîte un șarpe. Vasul e ornamentat cu cercuri concentrice stampilate. Restul inventariului se compune dintr'o strachină, un urcior și o fibulă din placă de argint (tipul de fibulă „mit ungeschlagenem Fuss”). Pe baza acestei fibule, întilnită foarte frecvent în bogatul cimitir de la Sint' Ana-de-Mureș, precum și în Oltenia (castrul Drubeta), d. Ed. Beninger datează mormîntul pe la 300 d. Hr. sau pe la începutul secolului

al IV-lea d. Hr. El observă de asemenea că lucrarea din placa de argint este străină atelierelor Ostrogoților și că o atare tehnică au învățat-o Visigoții la Pont, introducînd-o apoi în Europa centrală. În ceramica mormintului, d. Ed. Beninger recunoaște, atît în forme, cît și în tehnică, un caracter celtic, noi am zice mai degrabă: daco-getic. Trebuie de văzut aici o supraviețuire a civilizației tirzii La Tène și o influență a culturii provinciale romane. D. Beninger vorbește chiar de o „Latène-Renaissance”, pe sama căreia trece chiar fibula. Avem a face cu elemente locale de tradiție La Tène, pe care nu puteau să le păstreze și să le impuie neamurilor germanice (gotice) decît populațiile băstinașe, a căror prezență la începutul secolului al IV-lea se poate dovedi și pe această cale.

La fig. 6 d. Ed. Beninger, dă cinci localități cu obiecte „visigotice”. Aceste localități sînt mai numeroase, dar necunoscute cercetătorului vienes. În a doua parte a studiului, autorul se oprește asupra urnei funerare cu șerpi, care era un exemplar neîntîlnit pînă acum în morminte germanice și pe care d. Ed. Beninger o pune în legătură cu cultul lui Mithras. Asemenea vase s’au mai descoperit la Carnuntum și Poetovio, în mediul roman din Panonia. Alte descoperiri similare provin tot din lumea romană, sau greco-romană. Vasul de la Lechința nu poate fi nici el înțeles decît în cadrul Daciei romane. Prin ornamentarea lui realizată prin stampilare, vasul cu șerpi face parte din grupa „ceramicii stampilate”, care în Dacia este frecventă cu deosebire de la 150-250, dar cu supraviețuiri și în secolele V-VI. D. Beninger îl datează *după* 250 și *înainte* de 271, dar pierzînd din vedere că viața romană nu încheiază cu desăvîrșire la această dată. Vasul în discuție este, după d. Ed. Beninger, un vas mithriac și provine dintr’un mithraeum din Dacia, așa de bogată în monumente mithriace. El a fost folosit apoi ca urnă funerară. Prezența șerpelui pe un atare vas s’ar explica (după Drexel) în legătură cu credințele vechi grecești. Șerpele simbolizează sufletul mortului. Am încercat de curînd (v. *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1938) să arăt ca șerpele din stindardul Dacilor era simbolul sufletului înaintașilor, al strămoșilor, respectiv al întregului neam daco-getic. Vasul-urnă de la Lechința-de-Mureș, în afară de afinitățile sale cu cultul zeului Mithras, nu pare a fi străin nici de credința localnicilor și nici de acelea ale lumii germanice.

## C R O N I C Ă

Foarte multe știri istorice privitoare în general la trecutul orașului Pitești, în lucrarea profesorului Ion Gr. Rădulescu, *Comerțul și Industria în trecutul orașului Pitești* (Pitești 1938). Autorul este în curent cu toate publicațiile, din care culege cu atenție ceea ce privește subiectul său. Se reproduc în întregime însemnările din socotelile Brașovului pe care le dădeam în volumul XI din Hurmuzaki.

Pentru vremea mai nouă, se reiau scrisorile de negustori din colecția d-lui D. Z. Furnică și cele citeva acte care se pot culege din „Istoria Romînilor“ a lui V. A. Urechia.

De mare interes este lista negustorilor și meșterilor români din timpurile cele mai noi.

Astfel de lucrări ar fi de dorit să se alcătuiască pentru toate orașele țării, servind ca basă pentru opera de reromanisare care nu mai poate întârzia.

\*

În *Prager Rundschau*, VII, 6, un articol al d-lui Franz Wollmann despre „Știința literară comparată slavă“: se întâlnește teoria influențelor rivale venite din Răsărit și din Apus și, cu toate acestea, autorul, un om de idei largi, crede că s'ar putea ajunge la „o totalitate socială“ a ceea ce numește el „Die Slavische Wortkunst“.

Tot acolo, de d. Urzidil, interesante știri despre legăturile dintre Goethe însuși și dintre gânditorul ceh E. Purkyně.

\*

Un nou studiu, foarte întins, asupra lui Saint-Simon și saint-simonism a apărut supt auspiciile Societății știinților și literelor din Varșovia, datorit d-lui Ion Eugeniu Grabowski, Varșovia 1936.

\*

Pioasa carte a d-lui Horia Teculescu, *V. Onițiu educator* (București, 1937) e nu numai un omagiu adus profesorului și scriitorului brașovean, dar și o întregire prețioasă la cunoașterea recentului trecut cultural. Dar nu ar strica mai puține etimologii, și, la întrebuintarea cărților, ceva mai multă alegere. Se reproduc și unele scrieri ale lui.

\*



O bună prelucrare de știri istorice în lucrarea ieromonahului Dionisie I. Udișteanu, *Seminarul monahal, studiu istoric și anexe (Contribuții la Istoria școalelor călugărești*, Tipografia „Cernica”, 1937). Intreaga bibliografie e întrebuițată, și nu lipsește nici recursul la inedite. Foarte interesante știrile despre noul Seminar. Se vede că el adună călugări de pretutindeni. Nu lipsesc documente, de la 1843 înainte. Listă bibliografică. Cîteva ilustrații.

De la același harnic cercetător, *Episcopia Hușilor, prescripții și însemnări*, „Seminarul monahal Cernica” 1938.

\*

Nu odată istoria Romînilor e atinsă în lucrarea, publicată de d. Josef Skrzypek, *Poludniowo-wschodnia polityka Polski od koronacya Jagielly do śmierci Jadwigi i bitwy nad Worskla (1386-1399)*.

\*

Observații asupra tratatelor internaționale din evul mediu, de d. Carol Koranyi, în „Archiva Societății științelor din Liov”, partea a 2-a, XIX, 1936.

\*

Prețioase știri, culese de d. Iosif Neghină, din părțile Bistriței și Năsăudului, în *Arhiva Someșană*, Iulie-Septembrie 1937. La 1756 Grigore Coșbuc, jude în Hordou; pp. 69-70, 90-1. Inceputurile lui Gheorghe Coșbuc într'un *Calendariu pedagogic* pe 1868; p. 152. Se dă traducerea, de Iulian Marțian, a călătoriei din 1793, *Reise von Pressburg nach Hermannstadt*, 1780. Și a unei părți din Memoriile lui Ioan Kemeny. Se adaugă „Figuri grănițerești năsăudene”, de d. Iuliu Moșil.

\*

Asupra nunciului în Ardeal Malaspina, în legătură și cu Mihai Viteazul, v. Runar Lönnqvist, în *Historisk Tidskrift* din Stockholm, 1937, 4.

\*

Largă bibliografie critică a fascismului, în Antonio Canepa, *Sistema di dottrina del fascismo*, II, Roma, 1937.

\*

În *Revista Fundațiilor Regale*, 1-iu Decembre, două scrisori ale lui T. Maiorescu către Gh. Dima (1875, 1880).

\*

În *Rivista storica italiana*, n-1 din 30 Septembrie, d. G. Cardinali despre cauzele fundării Imperiului Roman. Și note despre concepția lui Gibbon.

\*

E de mirare că, în același nr. din *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift* (Iulie-December), se răsping ideile d-lui Schiopul despre falsitatea diplomelor de basă pentru Sași, dar d. Gustav Treiber e admis să decreteze, pe basa vechiului plan al Bacăului, că orașul e și el o fundație germană!

\*

Se anunță din Ardeal moartea profesorului Gustav Kisch, ale cărui studii asupra Sașilor aruncă lumină și asupra trecutului românesc.

\*

La articolul d-lui Aurelian Sacerdoțeanu e de observat că Vădeni sau Brodnici, în această revistă, nu poate fi de sigur un nume de popor, dar că între un nume de popor și o ocupație (Vlah-păstor, Neamț-mașinist, etc.) se fac legături populare. „Brodnicii“ de la noi sînt Vădeni, asemenea cu vechii *vădăni* de la Bizantini, și ei trebuie căutați la vaduri: am propus pe ale Dunării-de-jos. Aiurea pot fi alții, oricît de mulți.

\*

În *Ateneo Veneto*, Mart-April, d. Marcello Cimilucci analizează un poem despre latinitate al d-lui N. Davidescu.

\*

Știri noi despre Creangă, de d. Mihail Sadoveanu, în *Tradiție și actualitate românească*, II, Focșani 1936. Foarte important studiul d-lui Dumitru Murărașu, *Eminescu în fața criticii literare*. Se citează batjocurile din *Perdăful*, din *Literatorul* și ale lui N. Xenopol, cunoscute, din *Telegraful*. Interesante primele recunoașteri, și în străinătate.

\*

De d. Pavel Berariu un studiu, *Economistul ardelean Visarion Roman, 1833-1885*, Cluj 1937.

\*

Despre colonelul Pappasoglu (Papazoglu), cunoscutul scriitor și editor de tablouri, d. Gh. Petrescu-Sava, în *Gazeta Cărților*, 15-30 Iunie 1938. Despre O. Goga, d. T. T. Socolescu.

\*

În *Revista Clasică*, VIII, 1936, d. N. I. Herescu dă o admirabilă bibliografie a lui Horațiu.

\*

D. Octavian Floca publică, sub titlul *Sargetia*, „buletinul Muzeului județului Hunedoara“ (Deva 1937). Pe lângă material preistoric (sabia de bronz de la Boiu; vastă cercetare), directorul și d. Daicovici dau descoperirile noi de la Sarmizegetusa (și una din rarile vile). D. Floca a aflat și două morminte scitice, aiurea interesante mici obiecte romane. Intins studiu despre un relief „dac“ de la Grădiștea-Muncelului.

Ziarul „Viitorul“ dă această înștiințare :

„A apărut de curînd, în editura Junker-Dünnhaupt din Berlin, un volum datorit d-lui Egon Heymann, intitulat *Balkan, Kriege, Bündnisse, Revolutionen, 150 Jahre Politik und Schicksal* („Balcanii: războaie, tratate, revoluții, 150 ani de politică și de destin“).

„Această întinsă lucrare, avînd peste patru sute de pagini, se ocupă cu evoluția modernă a Statelor din Balcani, printre care e pusă și România. Principalele subdivisiuni sînt intitulate : Balcanii și popoarele balcanice, chestiunea Orientului, Noile State balcanice și vechiul joc al Marilor Puteri, Rivalitatea franco-italiană, Zona de risc a expansiunii germane, Emanciparea Iugoslaviei, Războiul etiopic și ecurile lui în Sud-Est, Balcanii pe drumuri noi, Balcanii ca factor al politicii europene. Volumul e complectat cu numeroase ilustrații, hărți, liste dinastice și un indice.

„E o lucrare a unui fost corespondent al ziarului „Münchner Neueste Nachrichten“ la Belgrad. Așa se explică importanța dată considerațiilor asupra Iugoslaviei, precum și exactitatea știrilor despre această țară, pe cînd pentru celelalte State balcanice autorul acestei cărți dovedește, din nefericire, o informație foarte pripită. În deosebi, paginile privitoare la România supără pe cititor prin lipsurile și datele greșite pe care le prezintă pe alocuri. Astfel contribuția militară a României în războiul de la 1877-78, atît de decisivă, e trecută complet cu vederea. De asemeni mențiunile despre intervenția noastră în Războiul mondial se reduc la ocuparea Bucureștilor de către mareșalul von Mackensen. Iar contribuția României la realizarea pactului balcanic nu e prezentată în adevărata ei măsură.

„Sînt lacune regretabile, fiindcă altminteri e vorba de o carte foarte interesantă, care, în special în ce privește Iugoslavia, bine cunoscută de autor, presintă chiar o reală utilitate.“

\*

În *Ateneo Veneto* pe Februar 1938, un studiu al d-lui Mino Pellegrini despre poetul engles Robert Browning la Veneția și la Asolo, și altul al d-lui Angelo de Benvenuti despre cele două fortărețe Obrovaț, în Dalmația.

\*

În publicația sa *Întregiri*, ca „buletin al Institutului de istoria dreptului vechiu românesc“, I, d. Șt. Gh. Berechet tratează despre două noi manuscrise juridice românești (copie a Basilicalelor sec. al XIX-lea; *Cîrja arhierească*, de popa Cosma, 1754) (planșe). În bogata introducere se citează copiile „Sintagmei“ lui Matei Vlastaris, la 1474, de călugărul Ghiervasie de la Neamț, de grămaticul Damian pentru Ștefan-cel-Mare, de însuși învățatul episcop de Roman, Macarie (era menit Moscovei, de unde fusese cerut lui Alexandru Lăpușeanu), de episcopul de Roman Eustratie, pe lingă altele, mai nouă. Se semnalează și ordinul din 1729 al lui Nicolae Mavrocordat, ca Domn muntean, de a se întrebuița Codul lui Vasile Lupu, copiat de preotul Stanciu (v. p. 3, nota 1; p. 10, nota 1). D. Gh. Ungureanu despre vechiul drept penal moldovean (și despre calău; despre înfierarea cu „bour“ pe frunte; bătăi „cu bice cătrănite“). Măsurile de-ale lui Miron Bar-novschi le cercetează d. Ilie Minea (de fapt e vorba de luptele pentru tron în Moldova la începutul secolului al XVII-lea). D. Mihail Galan despre dreptatea supt ocupația de la 1828 la 1834 (cu o largă privire în trecut; totul după atente studii în arhive). Documente publică d. Berechet. Darea de samă despre cartea lui N. Iorga privitoare la instituțiile din Sud-Estul european cuprinde și întregiri, ca și aceia despre lucrarea recentă a d-lui Zepos.

\*

Cetesc, într'o mișcată notiță la Academia de Inscriptii din Paris despre regretatul Perdrizet, această caracterizare care trebuie reținută: „acea grijă rece și abstractă a denigrării în care unii văd sarea științii, pe cînd nu descopăr în ea decît oprobiul caracterului“ (*Comptes-rendus*. 1938, p. 278).

D. Iosif E. Naghiu dă o *Bio-bibliografie a lui Vasile Bogrea*, Cluj 1937.

Știri nouă despre V. Bogrea, în revista *Vatra Bașoteștilor*, I, n-le 3-4 (născut din Arghir și Agripina, la Tîrnauca, în 26 Septembrie 1881). La 1902, tînărul (n. 1881) putea spune: „Veni-va și timpul cînd nici Carpații nu ni se vor părea prea înalți, nici Prutul prea adînc“.

Concepții potrivite cu ale noastre, așa cum le-am prezentat și la ultimele cursuri de vară, despre sensul hotarelor, în articolul d-lui Jacques Ancel, în *Le Monde Slave*, 1938, II (extras din cartea *Géographie des frontières*).

În *Historisk Tidskrift* din Stockholm, 1938<sup>2</sup>, d. Erich Wittenberg dă o întinsă cercetare a cugetării lui Ranke. Interesante scrisori franceze despre schimbarea dinastiei suedese în 1809. Asupra relațiilor suedo-rusești, în secolul al XVII-lea, pp. 201-2. Despre noi publicații asupra lui Carol al XII-lea, pp. 204-6. O dare de samă despre publicarea, de d. Babinger, a expunerii soliei lui Hiltebrandt (și la noi); pp. 216-7.

Se semnalează pentru Rusia preistorică noua lucrare, apărută la Paris în 1937, a lui Paul Miliucov, *Ocerchi po russcoi istorii, culturi*. Dare de samă largă, în *Le Monde Slave*, April 1938. Ar fi și desemne ca acelea din peșterile apusene. Se amintesc descoperirile de la Chiev.

În *Știința militară și doctrina românească*, București 1937, căpitanul Mircea Tomescu apără ideia că fiecare nație are condiții de luptă speciale și, cea care se conduce după o doctrină generală, pierde folosul ce poate veni din ele. De aici înfrîngerile românești din 1916, cînd am neglijat întreaga noastră tradiție.

De păr. Olimp N. Căciulă, *Hristologia Sf. Ioan Damaschin după tratatul despre cele două voințe în Hristos* (București 1938). Se întrebuintează o informație vastă. Urmează buna traducere a tratatului.

În cartea maiorului C. M. Sandovici, *Turlucaia, ideologie militară în ultimul veac*, București 1930; „am putea spune că bătălia de la Mărășești nu a fost câștigată de tunul francez, ci de Pirotehnia armatei române, care a asigurat în condiții cu adevărat romantice consumul de munițiuni”; p. 73. Constatări demografice triste la paginile 90-1.

\*

Statistice asupra naționalităților din Statele Unite, de d. Nicolae Petrescu, în *Buletinul Institutului American din România*, IV (1937). D-na Lucia Cosma despre istoria muzicii în America.

\*

În *Le Monde Slave*, April 1938, d. P. Vostocov despre noile lucrări rusești cu privire la arta religioasă a trecutului și despre ale d-lui Grabar cu privire la Teofan Grecul și Andrei Rublev, secolul al XV-lea. Foarte interesantă, în corespondența a cărui publicare urmează, aserțiunea, din Mart 1826, a Țarului Nicolae I-ii că el nu consideră pe Greci decât ca rebeli și că socotelile pe care le va face cu Turcii n'au această basă; pp. 142-3.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

\*

O bogată carte de antropogeografie e a d-lui Al. Bărbaț, *Desvoltarea și structura economică a țării Oltului, cu un plan de organizare*, Cluj 1938. Statisticile sînt îmbielșugate. La urmă cîteva prețioase biografii și unele documente. Largă bibliografie.

\*

Păr. N. V. Hodoroabă publică *Monografia parohiei Sf. Atanasie și Chiril din Iași, cu biserica filială „Vulpe”* (Iași 1934). Prima biserică ar fi din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în legătură cu familia Petriceicu. Se vede că filosoful C. Dimitrescu-Iași era fiul lui D. Dimitriu și nepotul lui Economu din Piatra-Neamț; p. 40. La 1783 clopotarul Pavel (pp. 43-4). Zugravul Grigore Ostafi (1814) (p. 48), zugravul Iancu Grebliș, de la Bucecea († în. de 1916); p. 47. Ecaterina Asachi, născută Țintă, după mamă Rîpta, în 1844; p. 50. Note despre Teodor Burada, ca episcop. Un Anton Cobîlcescu, staroste al blănarilor, de și profesor; e înaintașul geologului; p. 111.

Biserica Vulpe e a breslei brăhărișilor (apoi și a blănarilor). O icoană dată de Costachi Iorga la 1846; p. 119.

\*

Bogate note despre predarea în trecut a cetirii și scrisului, în Constantin Moscu, *Istoria didacticei la Români*, Bacău 1938 (extras din *Pedagogia experimentală* a d-lui Gr. Tabacaru). Foarte bună informație. Listă completă a „Bucoavnelor“.

\*

În revista *Rassegna monetaria* din Roma, d. Octav Floca înfățișează monede dacice din Ardeal. Ele sînt evident din lumea dacică. Se constată existența monedelor de bronz sau argintate.

\*

În studiul *Afirmarea românească în Someș, patru ani de gospodărie liberală*, Cluj 1937, prețioase știri statistice. Și multe ilustrații. Știri istorice despre cetatea și domeniul Ciceului. Nu lipsesc (v. pp. 40-1) și documente ca acea cerere din 1784 a unui număr de comune care vor „a se șterge și a se omori numele iobăgesc“. Lista celor uciși de Unguri în 1918; p. 57. Cîteva „mănăstiri“, la Necula, la Lăpuș, la Rohia (aceasta la pagina 67).

După același plan, și *Administrația românească în județul Cluj*.

\*

Despre un postelnicel basarabean Teodor Florea la 1796, d. Paul Vataman, în *Viața Basarabiei*, Iunie-Iulie 1938. De ce d. Gh. Rașcu crede că Orheiu nu vine de la Varhély (nu Örhely), cum am arătat eu, ci de la „un vechiu cuvînt românesc, care înseamnă gospodărie boierească, mare și întărită, dar ruinată și părăsită“ (p. 533)? Una nu exclude alta.

\*

În *Candela*, 1937, bine informat studiul d-lui Milan Șesan despre Papalitate și cruciate (dar se atribuie Papei un rol pe care nu l-a avut). Folositoare bibliografie nouă. D. S. Reli tratează despre trecutul bisericesc al Maramurășului. E adunarea numai aproape (v. și memoriul meu la Academia Romîină despre episcopul Iosif Stoica și observațiile de acră polemică ale d-lui Pîclișanu în *Cultura Creștină* de la Blaj) completă a tuturor știrilor despre organizarea bisericească a Romînilor în această țară; dar multe știri sînt date de a doua mînă. De mare preț descoperirea și descrierea unui manuscris grec din 1419, aflător în Biblioteca Universității din Iași, al Liturghiei Sf. Vasile. *Autorul studiului, pâr. Ioan Zugrav, are dreptate să bănuiască un dar făcut lui Alexandru-cel-Bun de la Bizanț, dar nu de bătrînul Împărat*

*Manuil, ci de fiul său, Ioan, care, cum se știe a trecut prin Moldova, la întorsul spre Chilia. Și câteva reproduceri ale prețiosului manuscris.*

\*

Despre zidarii friulani la noi, Lodovico Zanini, *Friuli migrante*, Udine [1938].

\*

În *Cuvîntul Nostru* de la Dorohoiu, IX, 4-6, d. Calinic Istrate dă actul de naștere al lui Hasdeu (26 Februar 1838; Cristieniști; mama: „Elisabeta, fiica lui Teofil“; botez la preotul rus de Hotin; dar „rugăciunile de dare a numelui“ de cel din Berești. Nași: Ion, fiul lui Mihai Sturdza de la Noua Suliță, și o păreche de Ruși din Zarojani).

În *Revista Fundațiilor Regale*, V, 8, se arată, de d-na Dvoicenco, originalul polon al unei satire a lui Asachi („Soția de modă“). E și o adaptare. Stamatii i-a mers pe urmă. Paginile de istorie, ce urmează, nu aduc nimica nou.

\*

Linguri și alte unelte cu deseme săpate și în Sicilia, în cartea d-lui Giuseppe Cocchiaza, *La vita e l'arte del popolo siciliano nel Museo Pittrè*, Palermo 1938, la p. 128. E de admis o infiltrare din Peninsula Balcanică, prin emigrații grecești. Cf. și p. 133 și urm. Se vede că originea acestei arte e și acolo în legătură cu daruri sentimentale, ca și cu ocupația pastorală. Dar autorul trimete și la Africa, unde e mai grea explicația. E curioasă asemănarea vasului de la pagina 160 cu anumite forme din Argeș.

\*

Pentru bandele ungurești care pradă pe călători până lângă Viena, spre sfîrșitul secolului al XV-lea, M. C. Daviso, în *Bollettino storico-bibliografico subalpino* din Turin, 1938, pp. 399-400. O solie savoiardă cade de două ori în minile acestor *Ongres*; p. 400. Ei se află pretutîndeni jăfuind, în numele regelui Matias însuși; p. 401.

\*

O admirabilă operă economică realizată de un om de ispravă, în splendida publicație asupra țesătoriei lui Stan Rizescu la Brănești: *Stan Rizescu și înfăptuirile sale, 1885-1900-1937*.

\*



Intr'o inscripție publicată în *Atti* ale Academiei dei Lincei, XV (1937), seria I-a, XIII, 7-a (1938), p. 194, o inscripție de la Aquileia are *Synfor* pentru *Symphorus*. Tot acolo ciudate opere sculpturale, de caracter neted asiatic, în Sud-Estul italian.

\*

În *Gazeta Municipală* din 17 Iulie, d. George D. Florescu, despre casele din București ale boierilor Slătineni.

\*

D. Gheorghe Bezviconi tipărește în a doua ediție frumosul său studiu despre Manuc-beiu, popular încă în Basarabia. Lucrarea e făcută după hîrțiile păstrate din biblioteca bogatului Armean la Hîncești și alte izvoare neștiute. Splendidul palat nu poate fi lăsat să cadă în ruină.

\*

În curioasa carte, de o uimitoare indiscreție, pe care o dă, în limba franceză, d-na Arabella Yarka, *Au jour le jour (carnet intime, 1913-1918)*, București 1918, se găsesc și prețioase lucruri istorice. Astfel, la pagina 55, povestirea de regina Elisabeta a ultimelor momente ale lui Carol I-iu (amănunte cu totul nouă, dar contrazise de mărturia d-lui general Angelescu). Și nota despre atmosfera momentului. Ceva despre accia din timpul războiului. O convorbire de folos cu regina Maria; pp. 436-7. Nu știu să fi refusat un articol al autoarei despre Coțofănești, și nici ca el să-mi fi fost presintat; p. 439.

N. Iorga.

## NOTIȚE

Scrie Sainte-Beuve, în portretul lui Gibbon: „nenorocirea istoricilor moderni, și de care scapă cei vechi, e că, documente noi adăugindu-se neîncetat, meritul formei și al artei nu mai e ținut în samă așa cum ar trebui și că ultimii veniți, adesea fără a fi mai buni, dar pîrînd a fi mai bine și mai complect armați, înăbușă și strivesc pe înaintași“.

\*

În lupta dintre concepția lui Langton-Douglas, care atribuie pictorilor sienesi ceia ce era odinioară gloria lui Cimabue Florentinul, nu trebuie să se lase la o parte, pentru desfacerea caracterelor artei italiene medievale, acea occidentalizare a mosaicului,

cum se vede la Torcello, și chiar în mosaicele de la S. Marco, dacă nu în cele de la Pirano. Vasari vorbește de „pictorii greci“ cari au lucrat la Santa Maria Novella din Florența și picturile de la Mistra și Argeș, Mosaicele de la moscheia Cahriè din Constantinopol arată de ce erau capabili meșterii bizantini ai secolului următor. Fără raporturile cu Bizanțul și viața comună între cele două lumi, italiană și bizantină, poate că direcția occidentalistă s'ar fi afirmat încă mai liber chiar din secolul al XII-lea, când și Comnenii aduc atîta Apus în viața întregă a Imperiului lor. Originile romane pentru Siena ar fi însă o piedecă. Nu trebuie uitate nici posibilitățile de conviețuire ale Imperiului latin de Constantinopol. Până atunci raporturile fuseseră mai mult cu Veneția și se recunosc în factura mosaicelor.

\*

E de notat că desordinele din Bisericile Țării-Românești și ale Moldovei prin trimeterea de Mitropoliți greci de către Patriarhul ecumenic, care, în mijlocul decăderii politice a Bizanțului, știu să-și întindă departe peste graniță autoritatea în ultimii ani ai Imperiului creștin, au o paralelă în trimeteri analoage în Rusia moscovită (în același timp Mitropoliții Chiprian, Pimen și Dionisie, către începutul secolului al XV-lea).

\*

Pentru numărul Dacilor între sclavii romani și, în Terențiu, *Davus sum, non Oedipus*.

\* . .

Pentru înțelegerea împrejurărilor din Ardeal după aducerea colonilor sași e de folos să se observe ce s'a petrecut cu Slavii în Ținuturile de germanizare ale Elbei. O bună înfățișare, și în Lavisse, *Étude sur l'une des origines de la monarchie prussienne ou la marche de Brandebourg sous la dynastie ascanienne*, Paris 1875, p. 183 și urm. Se văd sate ale indigenilor vîndute la Germani pentru că aduc un venit prea mic; p. 191, nota 1. Dispare însă dreptul; p. 194.

\*

O cugetare a prințului de Ligne, om deștept: „Il faut être homme de bonne compagnie pour écrire l'histoire“.